

Міністерство освіти і науки України
Національний університет
«Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Навчально-науковий інститут фінансів, економіки та менеджменту
Кафедра публічного управління, адміністрування та права

Кваліфікаційна магістерська робота

тема: «Державна політика у сфері надання послуг із захисту прав дітей»

Виконав:

студент академічної групи 201м – ДС
освітньо-професійної програми
«Публічне управління та адміністрування»
другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 281

«Публічне управління та адміністрування»

_____ Р.Р. Азізов.

Науковий керівник:

професор кафедри публічного управління,
адміністрування та права, доктор наук з
державного управління

_____ В.П. Задорожний

Бібліографічний опис та анотація кваліфікаційної роботи

Бібліографічний опис: Азізов Рустам Расулджанович. Державна політика у сфері надання послуг із захисту прав дітей. Спеціальність: 281 «Публічне управління та адміністрування». Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка». Навчально-науковий інститут фінансів, економіки, управління та права. Кафедра публічного управління, адміністрування та права. Науковий керівник: Професор кафедри, публічного управління, адміністрування та права, доктор наук з державного управління Задорожний Володимир Петрович. Полтава. 2021 рік.

Зміст роботи: Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та пропозицій, списку використаних джерел та додатків.

Анотація: У роботі розглянуті проблеми охорони та захисту прав дітей які є однією з найгостріших, привертаючи до себе увагу найширшого загалу. Побудова соціальної правової держави передбачає визнання пріоритету загальнолюдських цінностей та, насамперед; життя, здоров'я, свободи, гідності, честі, прав та інтересів особистості.

У магістерській роботі розглянуто питання державного управління у сфері захисту прав дітей. Способи, можливості та законодавча база. Також у роботі проводиться аналіз юридичної бази. Внесені деякі пропозиції щодо захисту прав та інтересів дітей. Саме закони, постанови Кабінету Міністрів та накази міністра Міністерства соціальної політики є основою для роботи у державному управлінні у сфері захисту прав та інтересів дітей.

Враховуючи той фактор, що на сьогоднішній день захист прав та інтересів дітей є однією зі складових нашої держави.

Ключові слова: державне управління, державне управління у сфері захисту прав та інтересів дітей, протидії насиллю

Державна політика, повноваження, органи державної влади та місцевого самоврядування

ЗАВДАННЯ вставити в роботу

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ:	
ПРИНЦИПИ, ЗАВДАННЯ ТА ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ	9
1.1. Теоретичні основи здійснення державної політики захисту прав дітей в Україні	9
1.2. Зарубіжний досвід у сфері державної політики захисту прав дітей, роль інституту омбудсмана у справах дітей	23
1.3. Суб'єкти державної політики у сфері захисту прав дітей	32
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН РЕАЛІЗАЦІЇ	
ПРАВА ДІТЕЙ НА ВИХОВАННЯ У СІМ'Ї	48
2.1. Нормативно-правове забезпечення державної політики у сфері захисту прав дітей	48
2.2. Причини та загрози соціальній безпеці в Україні	70
2.3. Аналіз статистичних даних щодо влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування	81
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ	
У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ	96
3.1. Напрями вдосконалення організаційно-правових аспектів державної політики у сфері соціального захисту прав дітей	96

3.2. Імплементация досвіду зарубіжних держав для вдосконалення політики у сфері захисту дітей.....	109
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	125
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	127
ДОДАТКИ.....	139
Додаток А «Механізм соціального захисту дитини в Україні».....	140
Додаток Б «Графік усиновлення дітей.....	141
Додаток В «Сертифікат».....	142

ВСТУП

Виокремлюються принципи, обґрунтовуються завдання та визначаються засоби реалізації державної політики щодо захисту прав дітей. Акцентується на тому, що модель державної політики у сфері захисту прав дітей, яка формувалася останнім часом в Україні, сьогодні не відповідає масштабу викликів, що постають перед державою і суспільством.

Доводиться необхідність розроблення ретельно вивірених та науково обґрунтованих нових підходів до формування та здійснення такої політики. Обґрунтовується, що державна політика щодо захисту прав дітей має здійснюватися в законодавчій, виконавчій, судовій сферах з метою створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов та гарантій для життєвої самореалізації, інтелектуального, морального, фізичного розвитку дітей, реалізації їх творчого потенціалу. Підкреслюється важливість забезпечення збалансованого поєднання державних, суспільних інтересів та прав особистості у формуванні й реалізації такої політики.

Актуальність теми. Діти є однією із найбільш уразливих як у соціальному, і у правових відносинах груп населення. У ході соціально-економічних перетворень, що проводяться в Україні, діти виявилися незахищеною соціально-демографічною групою населення. Дитяча бездоглядність та безпритульність в Україні є одним із чинників загрози національній безпеці. Понад десять років в Україні йде пошук оптимальної моделі, яка б могла забезпечити сприятливі умови для життя та розвитку неповнолітніх захисту їх прав. 1990 року нашою країною ратифіковано Конвенцію ООН про права дитини. Однак досі наше законодавство багато в чому суперечить міжнародним правовим актам і не вирішує проблем, які породжуються міжвідомчою роздробленістю, відсутністю цільових джерел

фінансування, системи державного управління та контролю за виконанням законодавчих та нормативних актів, які забезпечують захист прав дітей.

Щорічно збільшується кількість батьків, що ухиляються від виховання та утримання дітей, що призводить до зростання кількості бездоглядних та безпритульних дітей, які потрапляють у соціально небезпечне середовище, стають жертвами злочинів, залучаються до злочинної діяльності. Нерідко ухилення батьків або осіб, які їх замінюють, від виховання та утримання дітей супроводжується застосуванням до них насильства та жорстокого поводження.

Актуальність цієї теми обумовлена негативними тенденціями у сфері захисту прав дітей у багатьох країнах (у тому числі й розташованих на пострадянському просторі), проблемами у створенні умов для належного виховання дітей та забезпечення їхнього благополуччя.

Мета дослідження наукової роботи є вдосконалення механізму надання соціальних та правових послуг дітям-сиротам, дітям позбавленим батьківського піклування та сім'ям з дітьми, які знаходяться в складних життєвих обставинах і потребують правової допомоги та соціального захисту.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання:

- проаналізувати принципи та визначити засоби реалізації державної політики у сфері захисту прав дітей;
- дослідити створення консолідованої системи функціонування державної політики щодо захисту прав дітей, інтегрованої в загальну структуру органів державного управління;
- проаналізувати міжнародний довід щодо формування системи захисту прав дітей;
- здійснити аналіз умов для підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації відповідних кадрів, а також науково-методологічного забезпечення політики щодо захисту прав дітей;

- дослідити умови функціонування діючої системи соціально-правового захисту прав дітей;
- провести аналіз статистичних даних захисту прав дітей на території Полтавської ТГ та в країні в цілому;
- визначити особливості удосконалення механізмів взаємодії місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування у формуванні та реалізації державної політики у сфері захисту прав дітей;
- визначити шляхи та критерії подальшого розвитку й вдосконалення вітчизняної системи захисту прав дітей;
- запропонувати підходи до розв'язання проблем захисту прав дітей та попередження випадків порушення прав дитини, кадрового забезпечення процесів надання допомоги при стимулюванні зацікавленості суспільства у захисті дітей.

Об'єкт дослідження - державна політика у сфері надання послуг із захисту прав дітей.

Предмет дослідження - удосконалення державної політики у сфері надання послуг із захисту прав дітей.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є діалектичний метод наукового пізнання, загальнонаукові принципи проведення комплексних досліджень, загальна теорія систем. Для вирішення завдань дослідження були використані:

- методи системного й факторного аналізу;
- методи абстрактно-логічного аналізу;
- статистичний аналіз;
- системно-структурний аналіз.

Інформаційною базою дослідження є чинні законодавчі та нормативно-правові акти Верховної Ради та Кабінету Міністрів України, Укази Президента України, офіційні дані Державної служби статистики України та міжнародних організацій; монографії та наукові статті провідних вітчизняних і зарубіжних учених у галузі соціального захисту

дітей.

Практичне значення одержаних результатів. Одержані результати роботи і дослідження дають змогу проаналізувати, які й правовий захист мають змогу отримати діти-сироти, діти позбавленні батьківського піклування, діти з родин СЖО, а також які проблеми виникають при реалізації цих питань. Проаналізувавши сучасний стан державного регулювання захисту прав дітей, було сформовано ряд рекомендаційних заходів, які б сприяли подоланню цих проблем, як на державному, так і на регіональному рівні Полтавської області та Полтавської ТГ. Матеріали магістерської роботи апробовано на семінарі практикумі «Соціально-педагогічний патронаж дітей з сімей які перебувають в складних життєвих обставинах» 24 квітня 2021 року, м. Полтава (Додаток В).

Структура роботи: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та пропозицій, списку використаних джерел та літератури.

РОЗДІЛ 1.

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ: ПРИНЦИПИ, ЗАВДАННЯ ТА ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ

1.1. Теоретичні основи здійснення державної політики захисту прав дітей в Україні

Відокремлюючи принципи, обґрунтовуючи завдання й визначаючи засоби реалізації державної політики щодо захисту прав дітей, необхідно акцентувати увагу на тому, що модель державної політики у сфері захисту прав дітей, яка сформувалась за останні роки в Україні, сьогодні не відповідає масштабу викликів, які постають перед державою та суспільством. Відтак, постає необхідність розроблення нових, ретельно вивірених та науково обґрунтованих підходів до формування та здійснення такої політики. Державна політика щодо захисту прав дітей має здійснюватися в законодавчій, виконавчій та судовій сферах з єдиною метою – створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов та гарантій для життєвої самореалізації, інтелектуального, морального, фізичного розвитку дітей, реалізації їх творчого потенціалу. Важливість забезпечення збалансованого поєднання державних, суспільних інтересів та права особистості у формуванні й реалізації такої політики виходить на перший план.

Забезпечення сталого розвитку та безпеки України, досягнення національної конкурентоспроможності у всіх сферах життєдіяльності значною мірою залежить від ставлення до молодого покоління та державної політики, яка не лише декларується, але й послідовно реалізується. Тож проблематика, яка пов'язана з формуванням та здійсненням політики держави щодо захисту прав дітей, набуває надзвичайної актуальності.

Науковці, які розглядали дію закону еволюційної валідності в системі державного управління, зауважили, що кожна людина від народження має борг перед суспільством, яке виростило її. І цей борг з часом перетворюється на

обов'язок перед майбутніми поколіннями [3, с. 71]. Тож, відповідно, і охорона дитинства в Україні є стратегічним загальнонаціональним пріоритетом [8, с. 3] і повинно сприйматись без заперечень, але переважно тоді, коли йдеться про теоретичний бік проблеми. Так, В. Ю. Краснова досліджувала організаційно-політичні та інституційно-правові аспекти політики держави щодо захисту дитинства [12]. Зокрема, нею було розглянуто політику держави у сфері охорони здоров'я, освіти та виховання дітей, а також проблему розвитку державної системи підтримки дітей, які перебувають у особливо складних обставинах. У цьому особливу увагу В. Ю. Краснова звернула на правові механізми захисту дитинства та, що є дуже актуальним у сучасних умовах, на взаємодію держави з інститутами громадянського суспільства. Дещо пізніше Е. А. Шохіна досліджувала політичні проблеми соціального захисту та охорони дитинства [13]. Вона зосередила свою увагу на особливостях сімейних традицій і праві дитини виховуватися у сім'ї, проблемі забезпечення пріоритетності інтересів дітей у суспільстві та захисту прав дитини у сім'ї; основних напрямках державної соціальної політики охорони дитинства. Не можна погодитися з Е. А. Шохіною в тому, що стратегічною метою державної соціальної політики на користь дітей є створення необхідних правових, соціально-економічних, соціокультурних умов для фізичного, психологічного, духовного, соціального, емоційного, пізнавального та культурного розвитку дітей та реальне забезпечення основних гарантій прав дитини на основі підвищення рівня життя населення та модернізації економіки.

Зауважимо, що цей висновок справедливий для багатьох інших країн, зокрема й України.

Значним є також внесок представників юридичної науки у розгляд широкого спектра питань, що стосуються державної політики у сфері захисту прав та законних інтересів неповнолітніх. Вона розглядається як цілеспрямована, систематична, спеціально організована діяльність державних органів та органів місцевого самоврядування та громадських організацій, освітніх установ, різних інститутів громадянського суспільства, спрямована на

вдосконалення механізму реалізації прав неповнолітніх та забезпечення ефективного захисту прав та законних інтересів неповнолітніх [14]. Проблеми формування та здійснення державної політики щодо захисту дитинства та материнства в історичному ракурсі були розглянуті істориком Я. В. Шабановим. За підсумками вивчення соціальної політики вчений дійшов таких висновків: по-перше, на етапі системної трансформації суспільства, переходу до ринкових відносин держава найменше була підготовлена до вирішення проблем захисту інтересів дітей; по-друге, суперечність, що склалася між необхідністю забезпечити нормальний розвиток дітей і недостатніми економічними можливостями більшості сімей стало головним гальмом у вирішенні проблеми; по-третє, успішне вирішення проблем захисту інтересів дітей можливе лише спільними зусиллями органів державної влади, інституту сім'ї та громадських об'єднань [15]. При цьому автор вельми обґрунтовано наголошує, що виділення проблематики дитинства у самостійну, оформлену сферу діяльності держави слугує інтересам суспільства, всього населення.

Аналіз внеску українських вчених у дослідження цієї проблеми дозволяє відзначити роботи І. В. Цибуліною, яка обґрунтувала поняття державної політики забезпечення захисту прав дітей як системи діяльності суб'єктів державної влади, місцевого самоврядування та громадських формувань щодо забезпечення належних умов всебічного розвитку дитини [16].

З позицій науки державного управління розглядає проблеми державної політики у сфері охорони дитинства Л. Ф. Кривачук. Вона визначає її як «складову загальнодержавної політики, специфічну, пріоритетну діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування та інших інститутів у сфері охорони дитинства, яка включає систему завдань, принципів, основних напрямів та механізмів з метою створення соціально-економічних, політико-правових, організаційних умов та гарантій для фізичного, інтелектуального, культурного розвитку дітей, забезпечення та захисту їх прав та законних інтересів» [17].

Віддаючи належне успіхам вчених у розвитку різних аспектів зазначеної проблематики, слід наголосити на необхідності подальшого розвитку досліджень, пов'язаних з державною політикою у сфері захисту прав дітей. Її сутність та конкретні механізми залежать від цілого ряду факторів, що потребують поглибленого вивчення.

У сучасному світі захист прав дітей розглядається не абстрактно, а в контексті доступу до основних благ та послуг, необхідних для повноцінного фізичного та духовного розвитку дитини, її соціалізації. При цьому сім'я є інтегральним показником у суспільному розвитку, що відображає моральний стан суспільства. Саме від неї залежить виховання наступних поколінь, що є також умовою розвитку держави. Адже саме в сім'ї дитина пізнає навколишній світ у всій його різноманітності та з усіма її протиріччями. Водночас соціально-економічні та інші негаразди внутрішнього та зовнішнього порядку посилюють кризу сім'ї, що не може не позначатися на сфері захисту прав дітей.

Та й сім'я не завжди розглядається як суб'єкт та партнер державних ініціатив у галузі виховання та соціалізації дітей; недостатньо задіяні соціальні стереотипи, прийнятні суспільству і формують громадську думку стосовно сім'ї. Державна політика у сфері захисту прав дітей покликана забезпечити повноцінний фізичний, інтелектуальний, духовний, моральний та соціальний розвиток відповідно до конституційних норм конкретної держави та міжнародних зобов'язань. Тим часом цілком очевидно, що без знання фактичного стану справ на місцях неможливо планувати та реалізувати будь-які заходи щодо покращення становища дітей у країні.

Тим більше, що в сучасних умовах фахівці все більше говорять про кризові явища не лише сім'ї, а й інших громадських інститутів, у тому числі й держави.

Так, українські вчені зазначають: «Для людей влада і право дедалі більше перестають бути цінностями, вони дедалі менше поважають їх, і навіть у законослухняних громадян формується недовіра до існуючої політичної

соціальної системи, поширюються явища соціального та правового нігілізму» [18, с. 40].

Захист прав дітей повинен бути завершеною системою, що спирається на сформовану нормативно-правову базу, організаційну структуру, що працює з різними групами населення (різними віковими групами дітей та підлітків), з сім'єю, вчителями, з особами, які взаємодіють з дітьми. Вона повинна виявлятися у середовищі проживання дитини, у сферах освіти, культури та спорту, у сфері сімейних відносин.

Питання в тому, що забезпечення як фізичної, соціальної, економічної безпеки, так і певного рівня життя дитини, а також права на самореалізацію та розвиток своїх здібностей та можливостей. Підхід до формування державної політики у сфері захисту прав дітей передбачає інтеграцію не науки, а знань із різних галузей, він характеризується трансфером когнітивних схем із різних дисциплінарних полів у сферу державного управління.

Адже інтегративні процеси здійснюються для того, щоб привести до спільного знаменника кількість емпіричних і теоретичних знань, що збільшується, а також прогресуючу дисциплінарну фрагментацію та диференціацію науки. Політика держави у сфері захисту прав дітей має спиратися на технології соціального партнерства, суспільно-професійну експертизу, реалізовуватись за участю бізнес-спільноти через залучення некомерційних організацій та міжнародних партнерів до вирішення актуальних проблем, пов'язаних із забезпеченням та захистом прав та інтересів дітей та підлітків.

Необхідно вживати заходів, спрямованих на формування відкритого ринку соціальних послуг, створення системи громадського контролю у сфері забезпечення та захисту прав дітей, інформаційно-методичне супроводження громадських інститутів, а також фахівців та служб, які надають допомогу (послуги) дітям та сім'ям з дітьми, через створення ресурсних центрів. Актуальним вважаємо і формування єдиної професійної спільноти фахівців, що

супроводжують сім'ю на різних стадіях життєвого циклу в рамках міжсекторної взаємодії.

Важливу роль відіграє діяльність у вигляді розвитку різних громадських інститутів та ініціатив, пов'язаних з активним залученням самих дітей до прийняття рішень, що стосуються їх інтересів у всіх сферах життєдіяльності.

Перспективним напрямом буде створення муніципальних рад чи парламентів, де зможуть проявити свій потенціал лідери шкільних активів, дитячо-підліткових об'єднань [19].

Слід зазначити, що дотримання прав дітей забезпечується створенням державних установ та інститутів з метою надання допомоги у реалізації неповнолітніми їхніми правами (Уповноважений з прав дитини), дедалі більшою їхньою інформованістю про свої права. І тут значну роль відіграє міжнародне співробітництво.

Так, у Європі, наприклад, серед усіх міжурядових організацій саме Рада Європи займає таке місце, яке дозволяє йому належним чином вирішувати питання, пов'язані з правами дітей, оскільки вона може поєднувати ефективні інструменти: запровадження стандартів, моніторинг, розробка політики (програми співробітництва та допомоги), проведення заходів у сфері освіти, професійної підготовки та комунікацій; залучити до активного сприяння уряду, парламентаріїв, місцеві органи влади та неурядові організації.

Найважливіше значення має моніторинг виконання державами-членами взятих на себе зобов'язань у галузі прав людини. Статутні органи Ради Європи (Парламентська Асамблея та Комітет Міністрів) створили різні системи поточного контролю за країнами, за темами чи за договорами. Правова практика Європейського суду з прав людини, рішення та висновки Європейського комітету із соціальних прав є яскравими прикладами в цій галузі. Значний внесок у оцінку ситуації дякуючи відвідуванню окремих країн, вносить Комісар з прав людини Ради Європи, який є незалежною структурою. У доповідях та діяльності Комісара все більша увага приділяється проблемам дітей [20].

Рада Європи нагромадила серйозний досвід у галузі розробки політики. Основну роботу виконують керівні комітети, які складаються з представників урядів та спостерігачів від неурядових організацій, а також міжурядових організацій.

Вони є учасниками формування політики Ради Європи щодо окремих секторів. Усі керівні комітети в галузі юридичної співпраці, прав людини, соціальної згуртованості, культури, освіти та молоді включили до свого порядку денного питання, пов'язані з дітьми, у тому числі:

- доступ дітей циган до освіти;
- навчання демократичної громадянськості;
- права дітей з обмеженими можливостями;
- права дітей, які проживають у дитячих установах;
- інтеграція дітей мігрантів;
- участь дітей у прийнятті рішень (розробка методик, інструментів, мережі організацій);
- особливу увагу дітям, жертвам ізоляції (дітям-мігрантам, бездомним дітям або тим, хто перебуває в дитячих закладах, дітям-інвалідам тощо);
- проведення оглядів національної молодіжної політики у взаємозв'язку із політикою щодо дітей;
- аналіз юридичних та інституційних рамок на національному та місцевому рівнях, виявлення передової практики та розробка моделей національних стратегій захисту прав дітей;
- аналіз національної та місцевої превентивної політики, виявлення найкращої практики та розробка моделей запобігання насильству на національному та місцевому рівнях;
- визначення основних принципів позитивного ставлення до батьківських обов'язків;
- розробка набору інструментів для керівників у галузі навчання громадянства та прав людини [20].

На наш погляд, підхід тут є. Поза всяким сумнівом, неоціненною є роль науки у питаннях прогресу у підходах до формування політики держави щодо захисту прав дітей. Зокрема, в Україні значну кількість досліджень проводять фахівці наукових інститутів Академії педагогічних наук.

– Інститут проблем виховання, Інститут психології ім. Г. С. Корецького (з проблем дитячої безпритульності, девіантної поведінки дітей та підлітків, реалізації права дітей на змістовний відпочинок, мотивації правопорушень, скоєних дітьми, особливостей їхньої ресоціалізації у пенітенціарних установах). Хоча в Україні було проведено значну кількість загальнонаціональних досліджень із проблем дитинства, залишається проблемою широке оголошення їхніх результатів. Слід напрацювати механізми доведення результатів цих досліджень до фахівців, які працюють у сфері охорони дитинства, на рівні міст та районів. Крім того, за оцінками експертів, залишається ще значна кількість проблем, які потребують поглибленого вивчення шляхом загальнонаціональних досліджень. Насамперед це стосується питань поширення дитячої бідності, дитячої праці, особливо у неформальному секторі.

Натомість інші фахівці зазначають, що стан дитячих і підліткових проблем в Україні досяг загрозової межі, а поступове їх поглиблення може обернутися національною катастрофою [5, с. 26]. Отже, зрозуміла необхідність розробки та реалізації активної державної політики, що має полягати у створенні політичних, економічних, соціальних, організаційних, інформаційних умов та гарантій для забезпечення всебічних потреб неповнолітніх, реалізації їх творчого потенціалу, стимулювання активної життєвої позиції тощо.

Державна політика, яка охоплює всі сфери й напрями людської життєдіяльності, має базуватися на принципах та закономірностях системної трансформації суспільства, та чітко визначатися за пріоритетами, що мають більше розкривати соціальний характер усієї державної політики [9, с. 123].

Водночас усі ми є свідками того, що інституціональні трансформації в Україні поки не призвели до відчутних результатів у підвищенні якості життя населення і стабілізації соціальної ситуації в суспільстві [10, с. 10]. А це не

може не впливати і на сферу захисту прав дітей. Тож у науковому середовищі приділяється певна увага різним аспектам формування та здійснення державної політики щодо захисту прав дітей в Україні. Зокрема, аналізуються трансформаційні процеси, яких зазнало державне управління у сфері соціально-правового захисту дітей, позбавлених батьківського піклування, в Україні з огляду на історичну спадщину [13]; досліджуються питання адміністративної відповідальності за скоєні правопорушення, які безпосередньо впливають на нормальний розвиток дитини [14]. Попри це залишається багато проблем, які потребують поглибленого вивчення, навіть з огляду на те, що відбуваються швидкі зміни як у середовищі творення політики, так і в більш широкому контексті. Зазначене відноситься, передусім, до ключових засад формування та реалізації державної політики щодо захисту прав дітей.

Напрацьований досвід останніх років беззаперечно доводить, що політичних і економічних успіхів досягають держави, які приділяють особливу увагу дітям. Щодо сталого розвитку, то його демонструють саме ті суспільства, які вчасно переглянули систему традиційних поглядів на виховання нового покоління, на систему взаємовідносин між поколіннями і на їх неабияке значення для політичного та соціально-економічного розвитку.

В Україні це також усвідомлюють. Позитивним підтвердженням цього є ухвалений на початку 2016 року Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення соціального захисту дітей та підтримки сімей з дітьми». Адже по суті, закон спрямований на вдосконалення механізмів та процедур прийняття рішень щодо захисту дитини за місцем її проживання, підтримки сімей з дітьми, які потрапили в складні життєві обставини, постраждали внаслідок воєнних дій чи збройних конфліктів.

Документ вносить зміни, які передусім спрямовані на приведення діючого законодавства у відповідність до Конвенції ООН про права дитини, та до дев'яти чинних законів України. Зокрема, даються визначення таким поняттям, як «забезпечення найкращих інтересів дитини», «діти, які перебувають у складних життєвих обставинах», «діти, які постраждали

внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів». Норми закону забороняють участь дітей у воєнних діях і збройних конфліктах, включаючи вербування, фінансування, матеріальне забезпечення, навчання з метою використання у збройних конфліктах інших держав або насильницьких діях, спрямованих на повалення державної влади чи порушення територіальної цілісності, а також використання у військових конфліктах чи діях, залучення та/або втягування дітей до непередбачених законами України воєнізованих чи збройних формувань, пропаганди і війни.

Крім того, визначено обов'язок держави щодо відселення дітей, які опинилися чи можуть опинитися в зоні воєнних дій чи збройних конфліктів, до безпечних районів. Якщо дитина з певних причин залишилася без догляду батьків, держава має здійснювати пошук членів її сім'ї з метою возз'єднання з рідними. Також держава повинна здійснювати розшук та повернення в Україну усіх дітей, які були незаконно вивезені за її межі.

Значно удосконалено процедуру реєстрації дітей, які є внутрішньо переміщеними особами. Зокрема, діти віком від 14 років і старші матимуть можливість самостійно зареєструватися в органах соціального захисту. Крім того, визначена процедура реєстрації дітей віком до 14 років, що переїхали з тимчасово окупованих територій без супроводу батьків [4]. Законом вносяться зміни до Сімейного кодексу в частині розвитку нової форми сімейного виховання дітей – «сімейного патронату», який дозволить уникнути негативного для дитини досвіду інтернатного виховання, забезпечить її тимчасове проживання в умовах, максимально наближених до сімейних. А це – надзвичайно важливо, адже, приміром, лише в Київській області станом на 31 березня 2016 року на обліку перебувало 3 541 дітей, які мають статус дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Зокрема, у сімейних формах виховання перебували: 2 648 дітей – під опікою (піклуванням), 51 – у сім'ї родичів (знайомих), 346 – у дитячих будинках сімейного типу, 183 – у прийомних сім'ях. У закладах системи МОЗ, МОН, Мінсоцполітики та закладах

громадських організацій перебувало 276 дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування [11].

Всупереч наявним позитивним зрушенням, мозаїчність у підходах до формування законодавчої бази, фінансування та відсутність чіткої внутрішньої організації знижують ефективність державної політики щодо захисту прав дітей, позбавляють її комплексності і системності. І це на фоні того, що «в Україні не завершено відокремлення державного управління від політики, а політики від бізнесу, недостатньо розвинена її громадська самоврядна складова, якість державно-управлінських послуг є невисокою, система управління охоплена тотальною корупцією і має багато інших хвороб, які визначають низький рівень її цивілізованості» [12, с. 145].

Державна політика щодо захисту прав дітей має здійснюватись в законодавчій, виконавчій, судовій сферах з метою створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов та гарантій для життєвої самореалізації, інтелектуального, морального, фізичного розвитку дітей, реалізації їх творчого потенціалу.

При цьому Україні варто запозичати практику розвинених демократичних держав, «що демонструє низку моделей обов'язкової (а не просто можливої) участі всіх зацікавлених сторін у процесі прийняття суспільно важливих рішень. Йдеться про так звані програми участі» [7].

Першочергове завдання влади – зробити політику щодо захисту прав дітей в Україні ефективною, адекватною сучасним вимогам, такою, що враховує особливості сучасної держави, суспільства й самих дітей, наповнити її новими змістом. Тому насамперед необхідно забезпечити правову й соціальну захищеність різних категорій дітей, надати гарантованого державою мінімуму соціальних послуг з навчання, виховання, духовного й фізичного розвитку, охорони здоров'я, а також забезпечити збалансоване поєднання державних, суспільних інтересів та прав особистості у формуванні й реалізації політики щодо захисту прав дітей.

Важливість визначення принципів такої політики – принципова. Адже відомо, що принципи державної політики поділяються на загальні (універсальні) та галузеві (специфічні). Універсальні принципи застосовуються в усіх видах державної політики, які мають загальний зміст. До них належать: об'єктивність, конкретність, оптимальність, зворотні зв'язки; відповідність юридичним нормам та ін. [2, с. 16]. Стосовно галузевих принципів, то дослідники виокремлюють їх по-різному. Наприклад, І. Цибуліна називає такі основні принципи забезпечення захисту прав дитини: відкритість, доступність, інноваційність, субсидіарність, децентралізація [15]. Натомість Л. Кривачук наводить дещо інший перелік принципів державної політики у сфері охорони дитинства в Україні, зокрема: дитиноцентризм, забезпечення й захист прав, гарантій та законних інтересів дітей, найкращого забезпечення інтересів дітей, пріоритету, гуманності, участі, міжгалузевості, партнерства [6, с. 50].

Отже, ключовими принципами державної політики щодо захисту прав дітей необхідно вважати:

- рівність всіх дітей перед законом, недопущення дискримінації дітей, та рівності їх перед законом;
- встановлення й дотримання державних соціальних стандартів основних показників якості життя дітей;
- відповідальність посадових осіб, громадян за порушення прав і законних інтересів дітей;
- інтегральності, що передбачає міжвідомчу та міжрівневу взаємодію, результативне партнерство усіх суб'єктів політики;
- здійснення політики в інтересах особистості, які відповідають інтересам суспільства.

Для реалізації зазначених принципів необхідно вирішити наступні важливі завдання:

- створити консолідовану систему функціонування державної політики щодо захисту прав дітей, інтегровану в загальну структуру органів державного управління;

- удосконалити наявну нормативно-правову базу в цій сфері;
- створити умови для підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації відповідних кадрів, а також науково-методологічного забезпечення політики щодо захисту прав дітей;
- налагодження системи інформаційного супроводу й методичного забезпечення реалізації такої політики;
- здійснювати системний державний вплив на процеси соціалізації молодого покоління, створення умов і гарантій усебічного розвитку і самореалізації дітей;
- посилення ролі недержавного складника в реалізації державної політики щодо захисту прав дітей, активізація інститутів громадянського суспільства;
- розвиток і підтримка дитячих громадських об'єднань, рухів, сприяння реалізації суспільно корисних дитячих ініціатив;
- удосконалення механізмів взаємодії місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування у формуванні та реалізації державної політики у сфері захисту прав дітей;
- підтримка розвитку інституту сім'ї;
- допомога дітям у складних життєвих обставинах;
- забезпечення рівних умов та можливостей для отримання якісної освіти;
- виховання загальнолюдських цінностей демократичного суспільства, морально-етичних засад, правової культури;
- протидія розвитку асоціальних форм поведінки в дитячому середовищі;
- створення умов та рівних можливостей для отримання якісних медичних послуг та пропагування здорового способу життя.

У процесі реалізації політики роль державних органів влади полягає в тому, щоб: отримати необхідні ресурси; розробити відповідні плани та програми; організувати та скоординувати діяльність учасників; вжити заходи щодо досягнення поставлених цілей [2, с. 33]. Тож для реалізації державної політики у сфері захисту прав дітей мають розроблятися відповідні державні програми (підпрограми). Органи державного управління й місцевого

самоврядування повинні здійснювати організаційну, інформаційну, фінансову підтримку розробки і реалізації таких програм, проектів дитячих громадських об'єднань, інших організацій, що працюють із різними категоріями дітей.

У лютому 2016 р. було оголошено про створення «Української мережі за права дитини» – об'єднання, до якого ввійшли 9 провідних міжнародних та українських громадських організацій і благодійних фондів (Фонд Ріната Ахметова, громадська організація «Німецько-Польсько-Українське Товариство» в Україні, громадська організація «Ліга соціальних працівників України», Український фонд «Благополуччя дітей»; всеукраїнські громадські організації «Магнолія», «Українська фундація громадського здоров'я», Благодійний фонд «СОС Дитячі Містечка», благодійна організація «Надія і житло для дітей» та міжнародна благодійна організація «Партнерство «Кожній дитині»). Метою об'єднання задекларовано захист життєво необхідних прав дітей та розвиток соціальних послуг для сімей з дітьми [1].

Система контролю за здійсненням державної політики щодо захисту прав дітей покликана вчасно виявляти відхилення від поставлених цілей, шляхів і термінів, встановлювати причини і визначати шляхи виправлення ситуації. Її створення передбачає:

- впровадження системи єдиних критеріїв і соціально-економічних індикаторів оцінювання стану дитячого середовища та ефективності проведеної відповідної політики в регіонах;

- періодичність і регулярність форм контролю, оприлюднення його результатів;

- затвердження уніфікованих типових методик і вимог для розроблення цільових програм, атестації кадрів, визначення переліку, форм і періодичності різних звітів, регламентації витрат бюджетних коштів;

- проведення конкурсів проектів програм на наступний рік у діючому календарному році з метою досягнення цілорічного покриття відповідними заходами.

Особливої уваги потребує здійснення координації, адміністрування, експертизи, консультування та дорадчих функцій, наявність відповідної інфраструктури реалізації заходів державної політики щодо захисту прав дітей. Необхідні фахівці, що знаються на аналітиці й проектуванні, методичне забезпечення, освітні технології.

З огляду на вищевикладене можна зробити висновок, що модель державної політики у сфері захисту прав дітей, яка формувалася останнім часом в Україні, сьогодні не повною мірою відповідає масштабу викликів, що постають перед державою і суспільством. Тож на часі – розроблення ретельно вивірених та науково обґрунтованих нових підходів до формування та здійснення такої політики. Базуватися вона має на принципах рівності всіх дітей перед законом, недопущення їх дискримінації, змістової визначеності, відповідальності посадових осіб, громадян за порушення прав і законних інтересів дітей, інтегральності та гуманізму.

Впровадження в життя зазначених принципів зумовлює вирішення низки завдань та застосування релевантних засобів реалізації, які б забезпечили єдність нормативно-правових, інституційних, кадрових, науково-аналітичних, інформаційно-методичних, матеріально-технічних і фінансово-економічних дій, послідовність й ефективність державної політики щодо захисту прав дітей в Україні. Напрями подальших досліджень вбачаються у розробці механізмів державного управління у сфері соціалізації дітей, позбавлених батьківського виховання й опіки, запобігання насильству та асоціальній поведінці.

1.2. Зарубіжний досвід формування та реалізації державної політики щодо захисту прав дітей: роль інституту омбудсмена у справах дітей

Нові завдання й функції держави на сучасному етапі розвитку зумовлюють абсолютно новий зміст її управлінської діяльності та визначають особливості функціонування механізмів державного управління, вироблення та реалізації державної політики. В Україні наразі особливої уваги науковців та

практиків у цьому контексті потребує зарубіжний досвід країн із міцним громадянським суспільством і правовою державою, а також країн, в яких демократичні інститути лише формуються. Держава за допомогою правових норм і застосування владних важелів регулює суспільні відносини, встановлює і підтримує в країні необхідний порядок, проте й сама підпорядковується суспільству та покликана служити йому. Між суспільством і державою існує взаємозв'язок, якість і рівень якого визначається, зокрема, ефективністю політики у сфері захисту прав дітей. При цьому роль інституту омбудсмена у справах дітей є, беззаперечно, надзвичайно важливою. Важливість та актуальність дослідження особливостей функціонування таких інститутів у різних країнах, можливостей їх впливу на формування й реалізацію відповідної державної політики не потребує додаткових обґрунтувань. Про це переконливо свідчить і позиція Президента України: «...девальвація державної політики у царині забезпечення прав дітей є абсолютно неприпустимим явищем. З метою кардинального покращання ситуації в цій сфері я запровадив посаду Уповноваженого Президента України з прав дитини» [1].

Методологічним і теоретичним підґрунтям дослідження державно-управлінських перетворень у сфері захисту прав дитини слугують праці таких науковців, як: М. Батенчук, О. Вінгловська, З. Кияниця, Е. Костіна, В. Скуратівський, В. Трощинський, Е. Лібанова, І. Цибуліна та ін. Зокрема, М. Батенчук досліджувала організаційно-правовий механізм державної політики у сфері забезпечення майнових прав дітей, О. Вінгловська – проблеми імплементації міжнародних стандартів прав дитини в національному законодавстві. Е. Костіна у своїх наукових розвідках виходила з того, що забезпечення належного адміністративно-правового захисту прав дитини є складовою процесу європейської інтеграції України [5].

Цілком зрозуміти теоретико-методологічного підґрунтя зазначеної проблематики з точки зору галузі державного управління, допоможуть положення, викладені Е. Лібановою В. Скуратівським, В. Трощинським, та іншими фахівцями у навчальному посібнику «Управління соціальним і

гуманітарним розвитком». При аналізі сучасних українських реалій, автори посібника, зокрема, відзначають «невідповідність рівня індивідуальної свободи вибору будь-якого типу сімейних та приватних відносин з рівнем відповідальності за свою поведінку, життя та здоров'я, що спричиняє поширення соціально-небезпечних явищ: неблагополуччя в сім'ї, жорстокості та насильства, поглиблення проблеми соціального сирітства, бездоглядності та безпритульності дітей тощо» [6, с. 208].

Генезис сучасної доктрини прав дитини в інших країнах є предметом наукового інтересу О. Шульц, яка доводить, що актуальність дослідження прав дитини як з точки зору їх генезису, інституціоналізації системи цих прав, так і в аспекті їх реалізації зумовлена низкою чинників, серед яких насамперед відсутність реального механізму захисту прав дітей [8, с. 91].

Зарубіжний досвід функціонування дитячих регіональних омбудсменів вивчав В. Говоров, конституційно-правовий статус інституту омбудсмена ґрунтовно дослідив О. Марцеляк. Про інститут спеціалізованого і місцевого омбудсмена як механізм захисту прав людини писали також О. Рудік і Л. Лазарева. З-поміж зарубіжних дослідників інституту омбудсмена варто виокремити російських учених В. Бойцову та А. Сунгурова, німецького науковця Б. Лоренца [14].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри досить широке коло досліджень, присвячених різним аспектам зарубіжної практики функціонування спеціалізованих омбудсменів, зокрема дитячих, питання особливостей їх впливу на формування та реалізацію державної політики щодо захисту прав дітей, адаптації відповідного досвіду до вітчизняних реалій висвітлені недостатньо, тож потребують подальшого розвитку та значно глибшого вивчення.

Відтак метою є визначення за результатами аналізу зарубіжного досвіду напрямів впливу інституту омбудсмена у справах дітей на формування та реалізацію державної політики щодо захисту прав дітей. Політика є особливою цариною суспільного життя, пов'язаною з владними відносинами, з державою

та державним устроєм, інститутами, принципами та нормами, функціонування яких забезпечує та гарантує життєспроможність того чи іншого співтовариства. Політика як соціальне явище присутня там, де є чітка й цілеспрямована колективна дія щодо узгодження інтересів, пов'язаних із розподілом ресурсів та благ, принципами і методами контролю над ними. Діти як одна з найбільш соціально уразливих верств населення потребують усебічного захисту їхніх прав; про це мають дбати як державні, так і недержавні інституції, адже стабільний розвиток будь-якої держави в майбутньому визначається становищем дітей на даний час.

У державах з чіткими ознаками демократії та стабільною політичною і адміністративною системою існують процесуальні норми, що збалансовують здійснення державної політики; права людини поважають та їх дотримуються. У таких країнах роль омбудсменів значною мірою пов'язана з усуненням недоліків функціонування державних органів під час впровадження складних законів та норм. У державах, які ще на початку шляху розбудови демократії, діяльність омбудсмена спрямована не стільки на усунення недоліків у роботі бюрократичних інституцій, скільки на захист та проголошення фундаментальних прав людини.

Зазвичай уповноважені з прав людини не забороняють дітям звертатися до них, проте й не беруться за розв'язання проблем, що стосуються дітей, з власної ініціативи. Більше того, омбудсмени рідко здійснюють свої заходи таким чином, аби діти дізналися про існування цієї інституції [15]. До того ж часто вони не усвідомлюють, що проблеми, з якими стикаються діти, значною мірою відрізняються від проблем дорослих, а також, що сутність прав дитини та механізми їхнього захисту теж мають певні особливості. Тож запровадження спеціалізованих омбудсменів із захисту прав дітей відповідає вимогам часу [9].

Слід зазначити, що в багатьох державах існує традиційна думка про те, що діти є власністю своїх батьків, а втручання держави у їх взаємини вважається порушенням прав батьків. Досить важко приходить усвідомлення того, що діти також мають права, а їхні інтереси можуть відрізнятися від

інтересів їх батьків. Поки що не в кожній країні створені правові та соціальні структури, які б гарантували визнання прав дітей як таких, що існують самостійно та вимагають поваги до себе. Наприклад, відповідальність за дітей зазвичай розділяється між різними міністерствами та департаментами, співпраця між якими перебуває на недостатньому рівні і які неспроможні самостійно налагодити системну роботу та здійснювати повноцінний вплив на реалізацію прав дітей. Серйозним викликом здійсненню ефективної державної політики щодо захисту прав дітей є фрагментації та перевантаження в процесі діяльності її суб'єктів. Ця проблема є серйозною як для державних інституцій, так і для громадських структур, адже і ті, й інші працюють в умовах досить нестабільного оточуючого середовища. Проте перші відчувають на собі ще й тиск з боку ієрархічних структур у вигляді нескоординованих варіантів політики та інновацій. Тож кожного разу слід зважати на те, яким чином нове поєднувати з тим, що вже реалізовується. Такі узгодження і корективи є обов'язковими для якісного втілення ініціатив і запобігання множенню поверхових, невпорядкованих дій, що можуть знеохотити та розчарувати самих виконавців заходів державної політики у сфері захисту прав дітей.

Соціальні права дітей (на життя та розвиток, освіту, гру, охорону здоров'я та користування благами соціального забезпечення; та право на захист: на свободу від насильства та жорстокого поводження, а також від економічної та сексуальної експлуатації) – загальновизнані більшістю демократичних країн світу [8, с. 94]. Проте їх права часто ігноруються при розробці законодавчої бази, локалізації ресурсів та визначенні напрямку політики.

Діти, права яких порушуються, не мають доступу до незалежних джерел з надання консультаційної допомоги та захисту. Відповідно, ймовірність, що їх слухатимуть, як дорослих, у разі подання ними скарг – низька. Уразливість дітей є абсолютною у сфері громадянських та політичних прав, які часто не визнаються [15]. Лише в деяких країнах право дітей на участь у процесі прийняття рішень, свободу слова, думки, віросповідання тощо, ефективно реалізується та захищається. У багатьох країнах, попри ратифікацію Конвенції

ООН про права дитини (1989), до цього часу між законодавством та впроваджуваною політикою про громадянські права дитини існують значні розбіжності та невідповідності.

Саме тому омбудсмен у справах дітей повинен відігравати важливу роль не лише в процесі ефективної реалізації прав, що вже зазначено у законодавчих документах (доступ до інформації, проблеми затримки надання послуг, їх неефективності або неналежного забезпечення), але й у забезпеченні підвищення рівня поваги до фундаментальних прав дітей.

Багато країн запровадило інститут омбудсмена або уповноваженого у справах дітей. Але попри те, що ратифікація Конвенції з прав дитини значною мірою підвищила рівень поінформованості про права дітей, очевидним є факт, що розуміння необхідності пошуку механізмів моніторингу цих прав та введення в дію спеціальних інституцій у кожній окремо взятій державі також є важливими каталізаторами підвищення ролі дітей у суспільстві. При цьому виникає низка питань стосовно того, чи завдання захисту прав дітей матиме більш ефективне вирішення у разі, якщо ним займатиметься державний уповноважений орган чи повністю незалежна неурядова організація? Повна незалежність функціонування правозахисної інституції зумовлює свободу вираження, використання механізмів ЗМІ, гарантує її розвиток без страху політичного втручання або скорочення бюджетного фінансування. З іншого боку, існування на базі держави надає значно ширший доступ до документів, право на отримання ґрунтовних консультацій стосовно окремих напрямів політики та законодавчих процесів, дозвіл на проведення розслідувань і, можливо, більший авторитет.

Запровадження інституту омбудсмена у справах дітей є важливим кроком, який обумовлює відповідальність перед взятими на себе зобов'язаннями. Поштовхом до розвитку інституту омбудсмена стали ініціативи щодо створення відповідних комітетів при уряді (Норвегія), парламенті (Швеція) та міністерствах (Данія та Ізраїль).

Завданням Омбудсмана у справах дітей в Ісландії, створеного у 1995 р. згідно з актом «Про Омбудсмана» № 83 від 1994 р., є «покращення умов життя дітей, захист їх інтересів, потреб та прав», а також повноваження розслідувати справи проти організацій та окремих осіб, причетних до порушення прав, потреб та інтересів дітей. Орган функціонує незалежно, проте щороку подає звіти прем'єр-міністру [16].

У Гватемалі урядове відомство було створено наказом від 1986 р. з метою розслідування справ, пов'язаних із порушенням прав людини, а в 1990 р. було запроваджено окрему інституцію, яка спеціалізується на захисті прав дітей та сімей. Головним завданням її є підвищення поінформованості суспільства про права дитини, розслідування справ щодо порушення цих прав, проведення моніторингу державних організацій, що працюють в інтересах дітей, та вплив на законодавство та його приведення у відповідність із принципами Конвенції ООН про права дитини [15].

У Люксембурзі було прийнято закон про впровадження «правозахисного комітету» з метою забезпечення прав дитини та соціального захисту дитинства. Цю інституцію було створено як запобіжний захід проти призначення окремої особи і зосередження нею у своїх руках надмірних повноважень. Дана структура (та її члени) є підзвітною парламенту.

У 1989 р. в Австрії Актом «Про соціальне забезпечення молоді» було ініційовано створення системи місцевих офісів омбудсманів, метою яких буде надання консультаційної допомоги та підтримки молоді до 18 років при розгляді скарг про неналежне забезпечення освітою та надання соціального захисту.

Дещо інша модель виникла в Німеччині, де в 1987 р. головою Бундестагу та парламентськими групами було створено Комісію у справах дітей (KinderKommission). Ця Комісія підпорядкована Комітету Бундестагу у справах жінок та молоді і Комітету у справах сім'ї та громадян похилого віку та має представників від кожного з цих комітетів. Кожна із чотирьох парламентських груп призначила по одному уповноваженому від своєї групи, які й становлять

Комісію. Їх мета – представляти інтереси дітей у парламенті і за його межами, пропонувати напрям розвитку політики, що стосується дітей, та допомагати парламенту встановлювати їх пріоритети. Попри те, що правовий статус Комісії в парламенті не має чіткого визначення і як частина парламентського процесу не є незалежною від нього, вважається, що вона створила більше умов для розвитку політики, яка стосується дітей, ніж це було раніше [14].

У Фінляндії Маннерхеймська Ліга соціального захисту дітей запровадила в 1981 р. офіс омбудсмена у справах дітей, задля повноцінного забезпечення дітей та молоді прямим інформаційним каналом, через який вони можуть отримати необхідну їм допомогу. Його створення стало певним віддзеркаленням поглядів Маннерхеймської Ліги на те, що права дітей повинні мати й засоби для їх законної реалізації. Тож задача омбудсмена полягає у наданні різних послуг, від забезпечення юридичних консультацій, до представлення інтересів дітей у суді.

Кожному суспільству та конкретній країні притаманні свої особливості, а відтак підходи до формування та реалізації державної політики щодо захисту прав дітей також різняться, й залежать від сутності суспільства, домінуючих у ньому економічних відносин, політичних інститутів та певного історичного досвіду. Саме тому зміст заходів державної політики щодо захисту прав дітей не може бути відокремленим від інституційного середовища. Запозичення та впровадження досвіду інших країн – необхідне, але має відбуватися виважено, на науковому підґрунті, враховуючи специфіку історичного розвитку, типу соціальної організації та сучасних суспільно-політичних реалій.

Інститут омбудсмена у справах дітей, перш за все покликаний сприяти розширенню доступу до вже існуючих прав, та безумовному визнанні тих прав людини, які ще не втілені в законодавстві, культурі та щоденному житті дітей. Тож можна виокремити чотири ключові моделі їх виникнення, розвитку, повноважень та статусу: омбудсмени, посади яких запроваджені спеціальним актом парламенту; омбудсмени, посади яких створені законодавством про соціальний захист дітей; омбудсмени, посади яких запроваджені в рамках

існуючих державних органів; а також ті, що створені та діють на базі неурядових організацій. Багато з існуючих уповноважених у справах дітей значною мірою відрізняються від традиційної концепції інституту омбудсмена. Це зумовлено тим, що одні були запроваджені як уповноважені державні органи, а інші ж діяли як структури на базі неурядових організацій. Деякі з них продовжують зберігати традиційні повноваження, які полягають у розслідуванні індивідуальних скарг. Роль інших інституцій розвинулася до представлення та захисту інтересів і прав дітей як окремої групи. Але ж спільним у них залишилось зобов'язання забезпечувати визнання та дотримання прав дітей державою.

Роль інституту омбудсмена у справах дітей визначається його впливом на формування та реалізацію державної політики щодо захисту прав дітей за такими напрямками:

1) правовий – забезпечує створення відповідної нормативно-законодавчої бази й враховує суспільні зміни, а також необхідність внесення обґрунтованих коректив для закріплення відповідальності різних структур за дотриманням чинного законодавства

2) економічний – його призначення полягає у створенні умов для формування механізмів гармонізації суспільних відносин з метою забезпечення дотримання та захисту прав дітей

3) соціальний – спрямований на всебічне розкриття, самореалізацію творчого соціального потенціалу дітей, задоволення ними соціальних потреб та інтересів, освоєння соціальних цінностей

4) функціональний – задає певні умови й системність заходів, які визначають дію правової, економічної та соціальної складових державної політики щодо забезпечення дотримання й захисту прав дітей

5) методологічний – допомагає визначити узгоджені засоби для розробки та втілення в життя відповідних програм та заходів, створення умов для соціального поступу в зазначеній сфері життєдіяльності суспільства

б) інституційний – визначає організаційне середовище та повноваження структур, які беруть участь у формуванні й реалізації державної політики щодо захисту прав дітей

Усі трансформаційні процеси, які відбуваються наразі в українському соціумі, а також об'єктивні потреби розвитку науки державного управління зумовлюють необхідність подальших досліджень щодо змісту і механізмів (правових, фінансових, інформаційних, наукових, кадрових) реалізації державної політики у сфері захисту прав дітей.

1.3. Суб'єкти державної політики у сфері захисту прав дітей

У підрозділі розглянуті основні суб'єкти державної політики у сфері захисту прав дітей в Україні, зокрема Уповноважений Президента України з прав дитини, Кабінет Міністрів України, суди, органи місцевого самоврядування, органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей, Національна поліція, ювенальна превенція, загальноосвітні школи та професійні училища соціальної реабілітації, Центри медико-соціальної реабілітації дітей, Центри соціально-психологічної реабілітації дітей, спеціальні виховні установи Державної кримінально-виконавчої служби, притулки для дітей, соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка), громадськість.

Встановлено, що створення інституції Уповноваженого Президента України з прав дитини відповідає Конвенції ООН про права дитини та рекомендаціям Комітету ООН про права дитини.

Проаналізовано правову основу діяльності Уповноваженого Президента України з прав дитини та встановлено, що зазначена інституція не є цілковито самостійною у своїй діяльності. Її функціонування відбувається шляхом безперервної взаємодії із Президентом України, який є гарантом додержання прав і свобод людини, а Уповноважений Президента України з прав дитини забезпечує здійснення Президентом України повноважень щодо забезпечення конституційних прав дітей.

Акцентовано увагу на тому, що в Україні система органів і служб у справах дітей та спеціальних установ для дітей має розгалужену структуру, у якій кожен ланцюг здійснює конкретну компетенцію для забезпечення прав дитини.

Розглянуто основні функції та повноваження суб'єктів державної політики у сфері захисту прав дітей в Україні, та встановлено, що органами місцевого самоврядування максимально наближені до проблем дитинства та володіють цією інформацією більше, ніж інші органи влади.

Запропоновано посилити вплив громадськості на реалізацію державної політики щодо захисту прав дітей, що значною мірою сприятиме створенню системи громадянської освіти (зокрема, запровадження у навчальних закладах спеціалізованих дисциплін, спрямованих на формування громадянськості; проведення для учнів середніх шкіл позакласних заходів із громадянської освіти; періодичне опублікування у засобах масової інформації матеріалів, спрямованих на підвищення загальної поінформованості про демократичне громадянство, а також про права дітей, контроль за їх дотриманням).

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

Питання про забезпечення прав дитини є важливими та актуальними не тільки у функціонуванні органів державної влади, а також мають місце у діяльності органів місцевого самоврядування в Україні, громад та інших суб'єктів, які в умовах сучасного розвитку державності реформуються та потребують налагодженої, та регламентованої на законодавчому рівні взаємодії.

Сьогодні визначення курсу децентралізації влади призводить до того, що держава поступово перекладає на органи місцевого самоврядування окрему сферу відповідальності за забезпечення прав дитини. Відтепер саме за рахунок коштів з місцевих бюджетів має фінансуватися санаторно-курортне лікування та оздоровлення дітей, професійно-технічна освіта, дитячо-юнацький спорт. У 2017 році було запропоновано законопроект, згідно з яким передбачалося

фінансування протитуберкульозних та дитячих санаторіїв із місцевих бюджетів, а також фінансування пілг дітям-інвалідам, багатодітним сім'ям, дитячим будинкам сімейного типу [11]. Однак, даний законопроект не було підтримано, адже мав місце певний ризик того, що фінансове забезпечення відповідної категорії дітей органами місцевого самоврядування буде виконуватиметься у недостатньому обсязі, або не буде виконуватися взагалі. Крім того, це є порушенням припису Закону України «Про охорону дитинства» стосовно того, що державна політика спрямована на реалізацію цільових програм з охорони дитинства, надання дітям пілг, переваг та соціальних гарантій у процесі виховання, навчання, підготовки до трудової діяльності, заохочення наукових досліджень з актуальних проблем дитинства.

Підтвердженням того, що в умовах децентралізації держава намагається покласти певну відповідальність на органи місцевого самоврядування щодо забезпечення прав дитини, є зокрема той факт, що під час обговорення питання реалізації Плану заходів першого етапу Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки, Уповноважений Президента України з прав дитини відзначив, що основне завдання в умовах децентралізації – збудувати спроможну громаду, яка буде відповідальною за безпеку та благополуччя кожної дитини, яка проживає на її території, аби діти не відривались від сім'ї і отримали всі необхідні послуги, щоб не потрапити в інтернатні заклади. Відтак на місцевому рівні є необхідним створення дієвого механізму для забезпечення прав дитини. Адже інституційний механізм, який діє на сьогоднішній день, з огляду на положення законів України «Про місцеве самоврядування в Україні» та «Про місцеві державні адміністрації» не є запорукою та гарантією належного стабільного та сучасного функціонування органів влади у сфері забезпечення прав дитини.

Дослідження суб'єктів державної політики у сфері захисту прав дітей, їх позитив та недоліки у роботі є надзвичайно корисним й актуальним, та дасть можливість покращити вироблення та реалізацію державної політики щодо захисту прав дітей

Аналіз низки досліджень і публікацій, де було започатковано розв'язання даної проблеми, виділення невіршених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означений розділ.

Огляд наукової літератури свідчить про те, що проблема забезпечення належного державного захисту прав дитини є однією із складових процесу євроінтеграції України та предметом досліджень значної кількості українських науковців. Попри існування багатьох теоретичних розробок науковців, питання про забезпечення прав дитини розглядалося більше через такі суб'єкти державної політики у сфері захисту прав дітей, як органи державної влади, у той час діяльність органів місцевого самоврядування та громадам у даній сфері приділяється значно менше уваги. Беззаперечно, в сучасних умовах розвитку державності, всі суб'єкти державної політики у сфері захисту прав дітей потребують налагодженої та регламентованої на законодавчому рівні взаємодії.

Проблеми удосконалення державного управління захисту прав дітей в умовах євроінтеграції досліджували такі науковці: Ю. Губаль, А. Дакал, Т. Коваленко, Е. Костіна, М. Кравченко, Л. Кривачук, Л. Лабенська, О. Мордань, Ю. Трестер, О. Навроцький, В. Скуратівський, В. Трошинський, Л. Цибулько та ін. Отже, метою даного підрозділу є дослідження існуючих суб'єктів державної політики у сфері захисту прав дітей та їх основних функцій й повноважень.

Задля повноцінного забезпечення належних умов для реалізації особистих, економічних, соціальних та культурних прав дітей в Україні, та зважаючи на необхідність особливого піклування про дитину, на виконання міжнародних зобов'язань у сфері забезпечення прав дитини в Україні з 2011 року запроваджено посаду Уповноваженого Президента України з прав дитини [9]. Впровадивши посаду спеціалізованого омбудсмена у справах дітей, Україна визнала, що забезпечення прав дітей вимагає окремої уваги, а охорона дитинства є одним із пріоритетних напрямів функціональної спрямованості держави.

Створення інституції Уповноваженого Президента України з прав дитини відповідає Конвенції ООН про права дитини та рекомендаціям Комітету ООН про права дитини. Але, аналізуючи правову основу, на підставі якої Уповноважений Президента України з прав дитини здійснює свою діяльність, необхідно звернути увагу на те, що чинним законодавством встановлено тільки завдання та права Уповноваженого Президента України з прав дитини. Так, частинами 4 та 5 Положення про Уповноваженого Президента України з прав дитини встановлено, що його основними завданнями є [9]:

1) постійний моніторинг додержання в Україні конституційних прав дитини, виконання міжнародних зобов'язань у цій сфері та внесення в установленому порядку Президентіві України пропозицій щодо припинення і запобігання повторенню порушень прав і законних інтересів дитини;

2) внесення Президентіві України пропозицій щодо підготовки проєктів законів, актів Президента України з питань прав та законних інтересів дитини;

3) здійснення заходів, спрямованих на захист і відновлення порушених прав та законних інтересів дитини, інформування громадськості про такі заходи та їх результати;

4) підготовка заходів за участю Президента України, зокрема міжнародного характеру, з питань, що стосуються дітей;

5) здійснення заходів щодо налагодження взаємодії органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з питань захисту прав та законних інтересів дитини.

Отже, прописані на законодавчому рівні завдання Уповноваженого Президента України з прав дитини ще раз підтверджують, що зазначена інституція не є абсолютно самостійною у своїй діяльності, адже її функціонування відбувається шляхом безперервної взаємодії з Президентом України, який є гарантом додержання прав і свобод людини, а Уповноважений Президента України з прав дитини, у свою чергу, забезпечує здійснення Президентом України повноважень щодо забезпечення конституційних прав дітей.

Крім цього, у зазначеному Положенні визначено, що Уповноважений Президента України з прав дитини відповідно до покладених на нього завдань має право:

1) аналізувати та узагальнювати практику застосування законодавства з питань забезпечення та захисту прав і законних інтересів дитини, брати у встановленому порядку участь в опрацюванні проектів законів, актів Президента України з цих питань;

2) аналізувати становище дітей в Україні, дотримання їх конституційних прав, вносити центральним та місцевим органам виконавчої влади, іншим державним органам, органам місцевого самоврядування пропозиції щодо формування та реалізації державної політики у сфері захисту прав і законних інтересів дитини;

3) відвідувати в установленому порядку спеціальні установи для дітей, заклади соціального захисту дітей та інші заклади, в яких перебувають діти, опитувати осіб, які там перебувають, та отримувати інформацію про умови їх утримання;

4) звертатися до державних органів щодо сприяння вирішенню питань у сфері прав дитини;

5) звертатися до державних органів, у тому числі правоохоронних, з питань відновлення порушених прав та законних інтересів дитини щодо виявлених фактів порушень прав та законних інтересів дитини, а також щодо притягнення в установленому порядку до відповідальності посадових осіб, винних у таких порушеннях;

6) вивчати в установленому порядку стан роботи із соціально-правового захисту дітей у закладах для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, спеціальних установах для дітей і закладах соціального захисту дітей, стан виховної роботи з дітьми у навчальних закладах;

7) сприяти впровадженню громадського контролю за додержанням прав та законних інтересів дітей в дитячих закладах, закладах соціального захисту дітей;

8) взаємодіяти з організаціями, у тому числі міжнародними, з питань захисту прав та законних інтересів дитини;

9) надавати громадянам, зокрема дітям, консультації про права дитини, способи їх реалізації та захисту;

10) звертатися до місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування з пропозиціями щодо поліпшення умов проживання, виховання та захисту дітей, оптимізації мережі закладів для дітей; можливих дій в інтересах дитини;

11) сприяти реалізації громадських програм і проектів соціального спрямування з метою забезпечення захисту прав, свобод і законних інтересів дітей.

Наділяючи Уповноваженого Президента України з прав дитини широким спектром прав у цій сфері, важливо на законодавчому рівні визначити його обов'язки щодо дотримання Конституції України і законів України, інших правових актів, міжнародних договорів, що є частиною законодавства України, а також обов'язків у своїй діяльності керуватися принципами пріоритетності прав та законних інтересів дитини, забезпечувати виконання покладених на нього функцій (які обов'язково мають бути регламентовані) та повною мірою використовувати у своїй діяльності, яка спрямована на забезпечення прав дитини, надані йому права, що дасть можливість реалізувати свою діяльність більш ефективно та всебічно [5].

Окрім Уповноваженого Президента України з прав дитини у сфері забезпечення прав дитини відіграє значну роль Кабінет Міністрів України, не зважаючи на те, що його повноваження у сфері забезпечення прав дитини у законодавчій площині конкретно не визначені. До завдань Кабінету Міністрів України відноситься вжиття заходів щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина, створення сприятливих умов для вільного і всебічного розвитку особистості, що знайшло свою деталізацію у Законі України «Про Кабінет Міністрів України». Проте, у даному законі відсутнє положення, яким чітко визначені повноваження Кабінету Міністрів України у сфері забезпечення

прав дитини, що призводить до помилкової думки про те, що участь Кабінету Міністрів України в забезпеченні прав дитини є недостатньою. Саме тому закон повинен чітко регламентувати, що Кабінет Міністрів України у сфері забезпечення прав дитини повинен [10]:

- здійснювати контроль за діяльністю органів публічного адміністрування у сфері забезпечення прав дитини;

- взаємодіяти з органами державної влади та органами місцевого самоврядування з питань забезпечення прав дитини;

- вносити до Верховної Ради України як суб'єкт законодавчої ініціативи проекти Законів України, які спрямовані на забезпечення прав дитини, захисту їх прав та законних інтересів, посилення їх безпеки та статусу.

Отже, зважаючи на вищезазначене, запропонована тріада повноважень є мінімальним необхідним стандартом, який вищий орган державної виконавчої влади повинен здійснювати у сфері забезпечення прав дитини та яким повинен бути доповнений Закон України «Про Кабінет Міністрів України».

Визначаючи компетенцію державних органів влади у сфері забезпечення прав дитини, не можна обійти увагою суди, які розглядають справи щодо неповнолітніх, які вчинили кримінальні правопорушення; про адміністративну відповідальність батьків (усиновителів) або опікунів (піклувальників) неповнолітніх за невиконання ними своїх обов'язків щодо виховання і навчання дітей; про обмеження батьків у дієздатності, відібрання дітей та позбавлення батьківських прав, виселення осіб, позбавлених батьківських прав, якщо їх спільне проживання з дітьми, щодо яких вони позбавлені батьківських прав, неможливе; про поновлення батьківських прав і розв'язання спорів між батьками щодо місця проживання дітей; щодо інших питань, пов'язаних з особистими, житловими і майновими правами неповнолітніх.

Сьогодні підіймається дискусійне питання щодо впровадження ювенальних судів і центрів в Україні.

Наступними органами влади, які наділені компетенцією у сфері забезпечення прав дитини, є органи і служби у справах дітей та спеціальні

установи для дітей, які діють на підставі Конституції України, Конвенції ООН про права дитини, Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» [7]. У даних нормативно-правових документах визначено, що забезпечення прав дітей на життя, розвиток, виховання, освіти, медичне обслуговування, надання матеріальної підтримки дітям і профілактики серед них правопорушень покладається в межах визначеної компетенції на: центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері сім'ї та дітей; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері сім'ї та дітей; відповідні структурні підрозділи обласних, Київської, міських, районних державних адміністрацій, виконавчих органів міських і районних у містах рад; уповноважені підрозділи органів Національної поліції; приймальники-розподільники для дітей; органи Національної поліції; школи соціальної реабілітації та професійні училища соціальної реабілітації органів освіти; центри медико-соціальної реабілітації дітей закладів охорони здоров'я; спеціальні виховні установи Державної кримінально-виконавчої служби України; притулки для дітей; центри соціально-психологічної реабілітації дітей; соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка).

В Україні система органів і служб у справах дітей та спеціальних установ для дітей має достатньо розгалужену структуру, кожен ланцюг якої здійснює конкретну компетенцію для забезпечення прав дитини.

Чинним законодавством передбачено, що на центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері усиновлення та захисту прав дітей, покладаються завдання щодо розроблення і здійснення самостійно або разом з відповідними органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності, громадськими організаціями заходів щодо захисту прав, свобод і законних інтересів дітей; координації зусиль центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій незалежно від форми

власності у вирішенні питань соціального захисту дітей та організації роботи із запобігання дитячій бездоглядності; здійснення контролю за умовами утримання і виховання дітей у закладах для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, спеціальних установах і закладах соціального захисту для дітей незалежно від форми власності; ведення обліку дітей, які опинились у складних життєвих обставинах, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, усиновлених, влаштованих до прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу та соціально-реабілітаційних центрів; проведення роботи з соціально-правового захисту дітей, запобігання бездоглядності та правопорушенням серед них, із соціально-психологічної реабілітації найбільш уразливих категорій дітей, контроль та координація діяльності служб у справах дітей тощо [4].

Створення в Україні Національної поліції та наділення її відповідною компетенцією у сфері забезпечення прав дитини також є важливим, адже діяльність цих органів спрямована на зменшення рівня зростання потенційних майбутніх злочинців, а притягування до відповідальності дітей, які скоїли правопорушення, спрямоване на виховання у неповнолітніх правомірної поведінки та правову культуру так званої «дружби з законом». Органами Національної поліції неухильно проводиться діяльність щодо виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень, що вчинені дітьми, та вжиття з цією метою оперативно-розшукових і профілактичних заходів, передбачених чинним законодавством; розгляду заяв і повідомлень про правопорушення, вчинені дітьми; виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню правопорушень дітьми, та вжиття заходів щодо їх усунення; участь у правовому вихованні дітей; розшуку зниклих дітей; виявлення дорослих осіб, які втягують дітей у злочинну діяльність такі як: проституція, пияцтво, наркоманія та жебрацтво; виявлення батьків або осіб, що їх замінюють, які ухиляються від виконання передбачених законодавством обов'язків щодо створення належних умов для життя, навчання та виховання дітей; ведення обліку правопорушників, що не досягли 18 років, з метою проведення

профілактичної роботи, інформування відповідних служб у справах дітей стосовно цих дітей тощо. Також слід звернути увагу й на те, що органи Національної поліції наділяються певними правами у ході законного затримання дітей.

У свою чергу, спеціальними установами (юридичними особами) органів Національної поліції, призначеними для тимчасового тримання дітей віком від 11 років.

Загальноосвітні школи та професійні училища соціальної реабілітації є спеціальними навчально-виховними закладами для дітей, які потребують особливих умов виховання, та підпорядковуються центральному органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері освіти і науки. До цих закладів можуть направлятися особи, які вчинили кримінальне правопорушення у віці до 18 років або правопорушення до досягнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність. Основними завданнями загальноосвітніх шкіл і професійних училищ соціальної реабілітації є: створення належних умов для життя, навчання і виховання учнів, підвищення їх загальноосвітнього та культурного рівня, професійної підготовки, розвитку індивідуальних здібностей і нахилів, забезпечення необхідної медичної допомоги; забезпечення соціальної реабілітації учнів, їх правового виховання та соціального захисту в умовах постійного педагогічного режиму [6].

До загальноосвітніх шкіл соціальної реабілітації направляються за рішенням суду діти віком від 11 до 14 років, а до професійних училищ соціальної реабілітації – віком від 14 років. Дітей тримають у зазначених школах і професійних училищах соціальної реабілітації у межах встановленого судом терміну, але не більше трьох років. Дострокове звільнення дітей із загальноосвітніх шкіл та професійних училищ соціальної реабілітації провадиться судом за місцезнаходженням закладу за клопотанням ради школи чи училища.

Центри медико-соціальної реабілітації дітей створюються в державній системі охорони здоров'я за визначенням спеціально уповноваженого

центрального органу виконавчої влади у справах сім'ї, дітей та молоді і центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я, для дітей, які вживають алкоголь, наркотики, а також для дітей, які за станом здоров'я не можуть бути направлені до шкіл соціальної реабілітації та професійних училищ соціальної реабілітації. Основним завданням центрів медико-соціальної реабілітації є створення умов і забезпечення лікування дітей від алкоголізму, наркоманії, токсикоманії та їх психосоціальна реабілітація і корекція.

Спеціальні виховні установи Державної кримінально-виконавчої служби України – установи, в яких відбувають покарання неповнолітні віком від 14 років, засуджені до позбавлення волі. Організація та діяльність спеціальних виховних установ регламентується кримінально-виконавчим законодавством.

Притулки для дітей є закладами соціального захисту, що створені для тимчасового перебування дітей віком від 3 до 18 років.

Дані притулки підпорядковуються відповідній службі у справах дітей. Основними завданнями притулків для дітей є соціальний захист дітей, які опинились у складних життєвих обставинах, залишили сім'ї, навчальні заклади; створення належних житлово-побутових і психолого-педагогічних умов для забезпечення нормальної життєдіяльності дітей, надання їм можливості навчатися, працювати та змістовно проводити дозвілля.

Центри соціально-психологічної реабілітації дітей підпорядковуються відповідній службі у справах дітей для тривалого (стаціонарного) або денного перебування дітей віком від 3 до 18 років, які опинились у складних життєвих обставинах, надання їм комплексної соціальної, психологічної, педагогічної, медичної, правової та інших видів допомоги. Типове положення про центр соціально-психологічної реабілітації дітей затверджує Кабінет Міністрів України.

Соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка) є закладами соціального захисту для проживання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які опинились у складних життєвих

обставинах, безпритульних дітей віком від 3 до 18 років, дітей, розлучених із сім'єю, надання їм комплексної соціальної, психологічної, педагогічної, медичної, правової, інших видів допомоги та подальшого їх влаштування. Такі центри (дитячі містечка) утворюються, реорганізуються та ліквідуються місцевою державною адміністрацією і підпорядковуються службі у справах дітей [6].

Наведений вище перелік повноважень державних органів, які здійснюють діяльність у сфері забезпечення прав дитини, не є вичерпним, адже вони можуть виконувати й інші обов'язки та мати інші права передбачені законодавством.

Протягом 2015-2018 років, компетенція органів місцевого самоврядування зазнала значних змін у сфері забезпечення прав дитини. Так, Законом України «Про охорону дитинства» встановлено, що органи місцевого самоврядування забезпечують: проведення державної політики у сфері охорони дитинства, розроблення і здійснення галузевих та регіональних програм поліпшення становища дітей, підтримки сімей з дітьми, вирішення інших питань у цій сфері; розвиток мережі навчальних закладів, закладів охорони здоров'я, соціального захисту, а також позашкільних навчальних закладів, діяльність яких спрямована на організацію дозвілля, відпочинку і оздоровлення дітей, зміцнення їх матеріально-технічної бази; вирішення питань щодо забезпечення прав дітей, встановлення опіки і піклування, створення інших передбачених законодавством умов для виховання дітей, які внаслідок смерті батьків, позбавлення батьків батьківських прав, хвороби батьків чи з інших причин залишилися без батьківського піклування, а також для захисту особистих і майнових прав та інтересів дітей; організацію безкоштовного харчування дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей з особливими освітніми потребами, які навчаються у спеціальних і інклюзивних класах, та учнів 1-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів із сімей, які отримують допомогу відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям»; можуть забезпечувати пільговий проїзд

учнів, вихованців, студентів до місця навчання і додому у порядку та розмірах, визначених органами місцевого самоврядування, та передбачати на це відповідні видатки з місцевих бюджетів; вирішення питань про надання пільг та державної допомоги дітям та сім'ям з дітьми відповідно до законодавства; контроль за дотриманням в ігрових залах, комп'ютерних клубах, відеотеках, дискотеках, інших розважальних закладах та громадських місцях правопорядку та етичних норм стосовно дітей та ін. [3]

Отже, визначення за органами місцевого самоврядування достатньої компетенції у сфері забезпечення прав дитини є важливим напрямом, який відіграє значну роль, оскільки сільські, селищні, міські ради кожної адміністративно-територіальної одиниці максимально наближені до проблем дитинства та володіють цією інформацією більше ніж інші органи влади.

Значною мірою участь в реалізації державної політики у сфері захисту прав дітей, приймає громадськість. Адже активна участь громадян у здійсненні такої політики дозволяє більш повно представити інтереси дітей, підвищити якість та легітимність управлінських рішень, запобігти зловживанню владою та її бюрократизації, сприяє налагодженню конструктивного співробітництва між владою та громадянами.

Безпосередня участь громадян у суспільно-політичному житті зумовлена зокрема станом політичної культури суспільства. Однак, сучасний стан політичної культури українського суспільства не відповідає стандартам демократії участі, якій притаманна активістська культура. Пасивність участі громадян у суспільно-політичному житті багато в чому зумовлена впливом таких політико-культурних факторів, як: низька політична ефективність та інтерес населення до політики, недостатня політична компетентність, низький рівень довіри громадян як один до одного, так і до громадських та державних інститутів; брак громадянської відповідальності, стійкі патерналістські установки, домінування екстернальних орієнтацій, переважна орієнтація масової свідомості на матеріалістичні цінності, а також невисока значущість для більшості населення політико-громадянських цінностей. Тож і суб'єктність

представників громадськості у сфері державної політики щодо захисту прав дітей можна охарактеризувати, здебільшого, як потенційну [3].

У суспільствах із розвинутою демократією поява громадських ініціатив відбувається в міру усвідомлення тих проблем, вирішення яких поки що не входить до функцій держави. Там лідери громадських рухів та організацій пропонують інші способи вирішення нагальних проблем, альтернативні діям влади. Також досить розповсюджений варіант використання ресурсу громадських організацій для реалізації різних державних програм та соціальних проектів.

Відтак, посиленню впливу громадськості на реалізацію державної політики щодо захисту прав дітей сприяло б створення системи громадянської освіти (зокрема, запровадження у навчальних закладах спеціалізованих дисциплін, спрямованих на формування громадянськості; проведення для учнів середніх шкіл позакласних заходів із громадянської освіти; періодичне опублікування у засобах масової інформації матеріалів, спрямованих на підвищення загальної поінформованості про демократичне громадянство, а також про права дітей, контроль за їх дотриманням).

Завдяки проведеному дослідженню розглянуто суб'єкти державної політики у сфері захисту прав дітей в Україні, зокрема Уповноваженого Президента України з прав дитини, Кабінет Міністрів України, суди, органи місцевого самоврядування, органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей, Національна поліція та її спеціальні установи (приймальники-розподільники для дітей), загальноосвітні школи та професійні училища соціальної реабілітації, Центри медико-соціальної реабілітації дітей, Центри соціально-психологічної реабілітації дітей, спеціальні виховні установи Державної кримінально-виконавчої служби, притулки для дітей, соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка), громадськість.

Акцентовано увагу на тому, що чинним законодавством встановлено тільки завдання та права Уповноваженого Президента України з прав дитини. Крім того, прописані на законодавчому рівні завдання Уповноваженого

Президента України з прав дитини дають змогу стверджувати, що зазначена інституція не є абсолютно самостійною у своїй діяльності. Її функціонування відбувається шляхом безперервної взаємодії із Президентом України, який є гарантом додержання прав і свобод людини, а Уповноважений Президента України з прав дитини, у свою чергу, забезпечує здійснення Президентом України повноважень щодо забезпечення конституційних прав дітей.

Виявлено, що на сьогодні визначення курсу децентралізації влади приводить до того, що держава намагається перекласти на органи місцевого самоврядування окрему сферу відповідальності за забезпечення прав дитини.

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ДІТЕЙ НА ВИХОВАННЯ У СІМ'Ї

2.1. Нормативно-правове регулювання захисту прав дитини в законодавстві України

Соціальна політика щодо охорони дитинства базується на міжнародних положеннях у цій галузі, оскільки нашою державою ратифіковано Конвенцію ООН «Про права дитини» та виконано інші міжнародні нормативи з питань охорони дитинства.

Україною визнано пріоритет інтересів дитини в суспільстві та необхідність особливої турботи соціально незахищених дітей. Статті 51, 52 передбачають, що обов'язок утримання дітей до їхнього повноліття покладено на батьків, сім'ю; материнство і батьківство охороняє держава.

Проте, в Україні все ще існує поняття «Соціальний сирота». Одним із загальнопоширених уявлень, які циркулюють в українському публічному і, передусім, науковому просторі є теза про те, що четверта хвиля міграції українців, яка розпочалася після розпаду СРСР спричинює негативні трансформації всередині українських родин і призводить до «соціального сирітства» дітей.

Реформування українського суспільства загострило соціальні проблеми населення, що насамперед вплинуло на вразливу категорію – дітей.

Відчуження дітей від батьків, зростання процесів деформації сім'ї, руйнування морально-етичних норм, соціальних зв'язків, погіршення здоров'я дитячого населення, недостатнє фінансування соціальної сфери – усе це призвело до зниження рівня захищеності дітей підлітків, різкого падіння рівня матеріального і морального благополуччя сім'ї, зростання кількості соціальних сиріт (діти, які при живих батьках не отримують належного виховання та уваги з боку батьків).

Профілактика соціального сирітства пов'язана з важливою ланкою в соціалізації дитини – загальноосвітньою школою. Для цього введені посади психологів, соціальних педагогів.

Важливе значення в цьому напрямку мають підготовка та професійна зрілість педагогів, соціальних працівників, володіння різними методами діагностики у виявленні дітей групи ризику.

Соціальна політика щодо охорони дитинства базується на міжнародних положеннях у цій галузі, оскільки наша держава ратифікувала Конвенцію ООН «Про права дитини» та виконує інші міжнародні нормативи з питань охорони дитинства.

Першим міжнародним документом, де порушувалася проблема захисту прав дитини, була Женевська декларація, ухвалена Лігою Націй у 1923 р., проект якої підготував Міжнародний союз захисту дітей. Декларація спрямована на створення умов, що забезпечують нормальний фізичний і психологічний розвиток дитини, право дитини на допомогу, належне виховання та захист.

Основи захисту прав дітей вперше були зафіксовані в ст. 25 «Загальної декларації прав людини», яку ухвалила в 1948 р. Генеральна Асамблея ООН [10]. Свій розвиток Декларація отримала в Пактах про права людини (1966), що гарантували рівні права всім дітям та забезпечення їх основних соціальних потреб, виникнення правовідносин, що виходять за межі правової системи однієї Законодавство України гарантує дитині певні права та свободи, що несе своє підтвердження у Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», Законі України «Про охорону дитинства», Сімейному кодексі, Законі України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», Законі України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», Законі України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», Постанові Кабінету Міністрів України «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини», Постанові

Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей». Також суттєве значення має Конвенція «Про права дитини», Довгострокова програма поліпшення становища жінок, сім'ї, охорони материнства і дитинства й Концепція державної сімейної політики.

Однією із основних характеристик сучасного суспільного життя є глибокі інтеграційні процеси, які охоплюють різні сфери, зокрема й правові системи держав. Посилення міграційних процесів, глобалізація породжують держави, але потребують правового регулювання. Кордони внутрішньої юрисдикції держав вже не є незмінними, держави дозволяють міжнародно-правове регулювання питань, які традиційно вважалися такими, що стосуються лише внутрішньодержавних відносин.

В сучасних умовах, коли шлюби як зареєстровані так і цивільні між громадянами різних держав стали звичним явищем, інтереси дітей, народжених у таких шлюбах, мають також захищатися на міждержавному рівні.

Тому, основним компонентом державної політики України у сфері захисту дитинства є удосконалення нормативно-правової бази, у тому числі, імплементація норм міжнародного права. Результатом цієї діяльності є те, що на сьогодні Україна є повноцінним учасником цілого ряду міжнародних документів у сфері забезпечення прав дитини.

Постійна робота провідних органів влади з підготовки пропозицій щодо приєднання України до міжнародних договорів у сфері сімейного права є непохитним свідченням наміру нашої держави забезпечувати захист прав дитини.

Слід відзначити, по-перше, що Конвенція ООН про права дитини, яка є основним документом, що визначає правові стандарти у сфері захисту прав дитини, була ратифікована Україною ще 27 лютого 1991 року і набула чинності 27 вересня 1991 року.

По-друге, важливе значення має ратифікація низки міжнародних договорів у сфері сімейного права, розроблених в рамках Ради Європи і

Гаазької конференції з міжнародного приватного права, що дозволяють вирішувати практичні питання, які стосуються здійснення прав дітей, регулюють відносини батьків і дітей, як матеріальні, так і особисті. Деякі з цих договорів були підписані Україною ще в 2002 – 2003 роках.

Так, у 2006 році було ратифіковано: Конвенцію про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей, 1980 р.; Європейську конвенцію про здійснення прав дітей, 1996 р.; Конвенцію про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей, 1996 р.; Конвенцію про контакт з дітьми, 2003 р.; Конвенцію про стягнення аліментів за кордоном, 1956 р. та Конвенцію про визнання і виконання рішень стосовно зобов'язань про утримання, 1973 р.

У 2008 році ратифіковано Європейську конвенцію про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми, 1980 р. У січні 2009 року Верховна Рада України ратифікувала Європейську конвенцію про правовий статус дітей, народжених поза шлюбом, 1975 р. Готуються пропозиції щодо ратифікації ще низки Конвенцій, а саме: Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення, 2007 р., Європейської конвенції про усиновлення (переглянутої), 2008 р., Конвенції про захист дітей та співробітництво з питань міждержавного усиновлення, 1993 р.

Крім того, Україна вже не лише приєднується до чинних Конвенцій, але й бере активну участь у розробці нових міжнародних інструментів у сфері сімейного права, наприклад, Європейської конвенції з усиновлення (переглянутої), Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення, Конвенції про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інших форм сімейного утримання.

Зазначені Конвенції після надання згоди на їх обов'язковість Верховною Радою України відповідно до статті 9 Конституції України стають частиною національного законодавства України.

Окремо слід зазначити важливість прийняття і набуття чинності новим Сімейним кодексом України, який на національному рівні забезпечує регулювання всіх шлюбних та сімейних правовідносин особистого майнового і особистого характеру.

Окремі розділи Сімейного кодексу України (далі – СКУ) присвячені регулюванню відносин між батьками та дітьми. У свою чергу, чинні міжнародні договори дозволяють вирішувати на міждержавному рівні питання, пов'язані з правовідносинами батьків і дітей, батьківською відповідальністю, опікою, піклуванням та аналогічними інститутами, а також питання визнання і виконання судових рішень.

Від незаконного переміщення дітей спрямована Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей. Конвенція створює процедуру для забезпечення повернення дітей, яких незаконно вивозять або утримують, до країни постійного місця проживання.

Зазначена Конвенція є найпоширенішим міжнародним інструментом у цій сфері адже її учасницями є вже 81 держава світу², які співпрацюють у її рамках і використовують її ефективний механізм.

Україна приєдналася до Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей 11 січня 2006 року, а чинності Конвенція набула 1 вересня 2006 року.³

Конвенція застосовується до будь-якої дитини, яка не досягла 16 років, та проживала в Договірній державі безпосередньо перед протиправним вивезенням за кордон.

Стаття 8 Конвенції надає будь-якій особі, установі (іншому органу), які стверджують, що дитина була вивезена або утримується з порушенням прав піклування, право звернутися з заявою про допомогу у забезпеченні повернення дитини.

У Конвенції вживаються поняття «право піклування» і «право доступу», тлумачення яких обмежено цілями Конвенції. Так «право піклування» охоплює права, пов'язані з піклуванням будь-якої особи про дитину, і зокрема, право

визначати місце проживання дитини, а «право доступу» включає право спілкуватися з дитиною, у тому числі переміщувати дитину на обмежений час у місце інше, ніж місце її постійного проживання. Отже, переміщення вважається незаконним, коли має місце вивезення за кордон або неповернення з-за кордону дитини, якщо при цьому порушуються права піклування про дитину, що належать будь-якій особі, установі або іншому органу.

Правові підстави виникнення правового зв'язку між дитиною і особою (установою) визначаються відповідно до законодавства держави, у якій дитина постійно мешкала, чинного рішення суду або компетентного органу або є наслідком угоди. Важливо також, щоб піклування ефективно здійснювалося.

У будь-якому випадку, положення Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей застосовуються до випадків, які не містять складу злочину.

Особою, що вивозить дитину може бути один із батьків, інший родич, особа, яка призначена опікуном дитини. З дитячого будинку дитина може бути забрана родичем, який не має права опіки над дитиною. Це може навіть бути людина, яка не перебуває у родинних стосунках з дитиною (наприклад, хрещені батьки).

Отже, по-перше, в будь-якому випадку має місце вилучення дитини з сім'ї та соціального середовища, в якому вона розвивалася як людина. По-друге, особа, яка забирає дитину за кордон, є членом сім'ї дитини: в більшості випадків батьком або матір'ю і, як правило, сподівається отримати відповідне рішення компетентних органів щодо опіки над дитиною, тобто «узаконити» переміщення дитини.

Конвенція встановлює своїм завданням відновлення status quo шляхом негайного повернення дітей, які були неправомірно вивезені, оскільки вирішувати будь-які суперечки стосовно місця проживання і опіки над дитиною мають юрисдикцію лише органи за місцем постійного проживання дитини.

Заяви відповідно до Конвенції направляються до Центральних органів, призначених державами-учасницями для виконання функцій, визначених

Конвенцією. В Україні ці функції виконує Міністерство юстиції через свої територіальні управління юстиції.

Рішення про повернення дитини, або відмову у поверненні, приймає суд або компетентний орган, тієї Договірної держави, в якій дитина знаходиться внаслідок вивезення. В Україні таке рішення приймається судом. Підстави для відмови у поверненні визначені безпосередньо Конвенцією, проте їх перелік невеликий. Суд може відмовити у поверненні, якщо минуло більше одного року з дати незаконного вивезення; дитина вже прижилася у своєму новому середовищі; заявник фактично не здійснював права піклування стосовно дитини, або дав згоду на вивезення дитини і проживання, або пізніше дав мовчазну згоду; існує серйозний ризик того, що повернення поставить Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей також передбачає можливість звертатися із заявою про ефективне здійснення прав доступу, тобто про надання можливості другому з батьків, або іншому родичу, що проживають за кордоном, реалізовувати своє право на спілкування з дитиною. Фактично Конвенція надає право звертатися і отримувати згоду, у тому числі, на «транскордонний контакт», тобто на виїзд дитини на обмежений проміжок часу за кордон.

Механізм розгляду заяв про здійснення права доступу в цілому не відрізняється від механізму, передбаченого для заяв про повернення дитини. Рішення, у тому разі коли батьки або інші заінтересовані особи не досягають згоди, також приймається судом, з урахування найвищих інтересів дитини.

У сучасному світі розставання дитини з одним із батьків або іншими родичами може відбутися не просто в наслідок переїзду в інше місто, регіон, а взагалі – в іншу країну. Однак, незважаючи на це дитина має право спілкуватись, дитину під загрозу заповідання фізичної або психічної шкоди, створить для дитини нетерпиму обстановку; виявлено, що дитина заперечує проти повернення і досягла такого віку і рівня зрілості, при якому слід брати до уваги її думку.

При цьому стаття 16 Конвенції містить вимогу не вирішувати питання щодо визначення місця проживання дитини по суті, поки не буде визначено, що дитина не повинна бути повернута відповідно до цієї Конвенції. Тобто, слід враховувати, що прийняте рішення про повернення дитини до країни її постійного місця проживання не означає автоматичного вирішення питань про постійне місце проживання дитини, способи участі у вихованні та спілкуванні з нею.

Спілкування з батьками, іншими особами, з якими існують сімейні зв'язки або навіть психологічні та духовні, якщо відповідне законодавство передбачає такі можливості (наприклад це можуть бути хрещені, вчителі, тощо). Проте, як бути у тих випадках, коли існує загроза, що у випадку транскордонного контакту (коли матиме місце виїзд дитини за кордон) дитина не повернеться до місця постійного проживання або той із батьків, який проживає окремо, прагне установити контакт на регулярній основі, які гарантії і заходи можуть бути застосовані.

Визначення загальних принципів, що застосовуються до контакту між дітьми та їхніми батьками, а також іншими особами, що мають сімейні зв'язки з дітьми, відповідних запобіжних заходів та гарантій для забезпечення належного здійснення контакту й негайного повернення дітей після закінчення контакту, а також започаткування співробітництва між компетентними органами є предметом Конвенції про контакт з дітьми, яка була ратифікована Верховною Радою України 20 вересня 2006 року. Конвенція набула чинності для нашої держави 1 квітня 2007 року.

Положення Конвенції дозволяють вирішувати комплекс питань пов'язаних з реалізацією права на контакт.

У зазначеній Конвенції вживається термін «контакт» замість «доступ до дитини». Вжиття терміну «контакт» відповідає сучасним концепціям, які склалися у світі, і стосуються «батьківської відповідальності». Під контактом розуміється перебування дитини протягом обмеженого періоду разом з батьками, а також іншими особами, що мають сімейні зв'язки з дитиною і з

якою вона зазвичай не проживає, чи зустріч з зазначеними особами, будь-яке спілкування або надання інформації такій особі про дитину або дитині про таку особу.

Отже, фактично врегульовується питання здійснення права дитини на спілкування з одним із батьків, який проживає окремо, з іншими родичами (дідусем, бабусею або повнолітніми братами і сестрами).

Конвенція про контакт з дітьми визначає запобіжні заходи та гарантії, що повинні вживатися стосовно контакту. Відповідно до положень Конвенції кожна Договірна Держава передбачає запобіжні заходи та гарантії для забезпечення виконання рішення та для забезпечення повернення дитини чи запобігання її неналежному переміщенню й сприяє їх використанню.

Запобіжні заходи й гарантії для забезпечення виконання рішення про контакт можуть, зокрема, включати: спостереження за контактом; зобов'язання особи сплатити витрати, пов'язані з переїздом та проживанням дитини, а також, у відповідних випадках, будь-якої іншої особи, яка супроводжує дитину; сплату застави особою, з якою дитина зазвичай проживає, для забезпечення того, щоб особі, яка добивається контакту, не перешкождали в такому контакті; накладення штрафу на особу, з якою зазвичай проживає дитина, у разі відмови виконати рішення про контакт.

Запобіжні заходи й гарантії для забезпечення повернення дитини чи запобігання неналежному переміщенню можуть, зокрема, включати: передачу паспортів або документів, що посвідчують особу; фінансові гарантії; майнову відповідальність; взяття зобов'язань або поручительство перед судом; зобов'язання особи, яка має контакт з дитиною, регулярно з'являтися особисто разом з дитиною до компетентного органу у місці, де буде здійснюватися контакт; визначення умов стосовно місця, де повинен відбутися контакт і, якщо це є доцільним, реєстрації в будь-якій інформаційній системі заборони, що запобігає від'їзду дитини з держави, де повинен відбутися контакт, тощо.

На сьогодні деякі з таких запобіжних заходів і гарантій передбачені положеннями ст. 153, ч. 3, 4 статті 157, ч.ч. 1, 2 ст. 159 СКУ. Зокрема, той з

батьків, хто проживає з дитиною, у разі його ухилення від виконання договору зобов'язаний відшкодувати матеріальну та моральну шкоду, завдану другому з батьків.

Якщо способи участі одного з батьків у вихованні дитини визначає суд, він може обумовити періодичність чи систематичність побачення, можливість спільного відпочинку, відвідування дитиною місця його проживання тощо), місце та час їхнього спілкування, а в окремих випадках, присутністю іншої особи.

Важливість Конвенції полягає також в тому, що вона є юридичною підставою для забезпечення визнання та виконання іноземних рішень про контакт, ухвалених в інших Договірних Державах. Для України це важливо, оскільки стаття 390 Цивільного процесуального кодексу України обумовлює визнання чи виконання іноземного рішення існуванням міжнародного договору.

Якщо дитину не повернуто після закінчення періоду транскордонного контакту, то компетентні органи забезпечують негайне повернення дитини, застосовуючи, де це є можливим, відповідні положення міжнародних документів, внутрішнього законодавства та, де це є доцільним, запобіжні заходи й гарантії.

Центральним органом України для виконання функцій, передбачених цією Конвенцією, визначено Міністерство юстиції.

Отже, ефективний механізм, визначений Конвенцією про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей, дозволяє вирішувати випадки цивільно-правових «викрадень» міжнародно-правовими засобами і забезпечувати повернення дітей, яких незаконно вивозять і утримують. У той час як Конвенція про контакт з дітьми забезпечує додаткові можливості для реалізації права громадян України на спілкування з дітьми або особами, з якими їх пов'язують родинні стосунки, і які проживають за кордоном.

У зв'язку з цим слід також відзначити Європейську конвенцію про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення

опіки над дітьми 6, яка була розроблена в рамках Ради Європи, ратифікована Законом України від 6 березня 2008 року № 135-VI, і дозволяє вирішувати питання пов'язані з піклуванням про дитину. Конвенція набула чинності для України 1 листопада 2008 року.

У Конвенції термін «опіка» вживається для визначення права особи піклуватися про дитину, зокрема обирати їй місце проживання, або стосується права доступу до дитини. При цьому Конвенція застосовується як до фізичних осіб, так й юридичних осіб, установ і організацій. Слід також зауважити, що Конвенція не застосовується до рішень, метою яких є визначення виключно законного представництва або забезпечення представництва інтересів дітей у майнових питаннях. У той же час, такі рішення можуть прийматися до визнання і виконання, у тому разі, коли вони безпосередньо стосуються опіки.

Таким чином, Конвенція надає можливість запровадити заходи, які забезпечують широке визнання та виконання рішень стосовно опіки над дитиною, гарантувати права доступу батьків до дитини, що є нормальним наслідком права на опіку, забезпечувати належне вирішення проблем, що виникають у випадках, коли дітей неправомірно переміщають через державний кордон, а також запровадити механізми для поновлення опіки над дітьми у випадках її свавільного припинення, що сприятиме посиленню захисту дітей, та встановленню правового співробітництва між компетентними органами Договірних Держав.

Рішення щодо опіки приймаються судами, проте, у деяких державах, як наприклад, у Данії, Норвегії та Швейцарії, це право також надано адміністративним органам.

Отже, будь-яка особа, яка отримала на території Договірної Держави рішення стосовно опіки над дитиною, і яка бажає, щоб це рішення було визнане або виконане в іншій Договірній Державі, може подати із цією метою заяву до центрального органу в будь-якій Договірній Державі. В Україні таким Центральним органом є Міністерство юстиції.

Рішення стосовно опіки, ухвалене в одній Договірній Державі, визнається та, якщо воно підлягає виконанню у Державі походження, приймається до виконання в будь-якій іншій Договірній Державі.

Визначає Конвенція й підстави для відмови у визнанні та виконанні рішень стосовно опіки. Зокрема, у визнанні і виконанні може бути відмовлено, коли відповідача не було повідомлено про справу, справа не належить до компетенції відповідного суду (органу) та рішення є несумісним з іншим рішенням компетентного суду (органу). Тобто, зазначені підстави мають процесуальний характер. До підстав відмови по суті можна віднести посилання на те, що рішення суперечить публічному порядку та інтересам дитини.

Таким чином, застосування положень Конвенції при визнанні і виконанні рішень стосовно опіки над дітьми і використання передбачених нею механізмів дозволяє Договірним Державам максимально перешкоджати неправомірному переміщенню дітей через державні кордони та поновлювати порушені права опіки.

Конвенція також є правовою підставою для визнання і виконання іноземних рішень, що стосуються питань здійснення батьківських прав.

Метою Конвенції про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей 8 є сприяння застосуванню зазначених вище Конвенцій. Верховна Рада України прийняла Закон України про приєднання до цієї Конвенції 14 вересня 2006 року. Конвенція набула чинності для України 1 лютого 2008 року. [9]

Конвенція дозволяє визначити:

- обсяг повноважень державних органів стосовно вжиття заходів захисту дитини, які є необхідними у конкретному випадку,
- вибір права, яке застосовують держави при вирішенні питань, пов'язаних із захистом особи або майна дитини,
- порядок виконання заходів, які було вжито іншою державою з метою захисту особи або майна дитини,

– зобов'язання кожної з Договірних держав призначити Центральний орган, функції та обов'язки таких Центральних органів, а також дії держав з метою виконання положень Конвенції.

Конвенція охоплює питання захисту дітей, батьківської відповідальності, опіки, зокрема, право визначати місце проживання дитини, а також права на спілкування, піклування та аналогічних інститутів, влаштування дитини в прийомну сім'ю або в установи опіки і піклування, нагляду з боку державного органу за дитиною, яка перебуває під опікою, а також вжиття заходів з метою захисту особи або майна дитини [10].

Водночас, Конвенція не застосовується до: встановлення або оспорювання відносин між батьками і дитиною; усиновлення; імені та прізвища дитини; набуття повної дієздатності; зобов'язань щодо утримання; довірчої власності чи спадкування; соціального забезпечення; державних заходів загального характеру з питань освіти чи здоров'я; заходів, ужитих внаслідок караних правопорушень, учинених дітьми; рішень про право притулку та про імміграцію.

За загальним правилом, визначеним у Конвенції, компетентними вживати заходи для захисту дитини чи її майна є судові або адміністративні органи Договірної Держави звичайного місця проживання дитини. Вони зберігають свою юрисдикцію і у тих випадках, коли відбулося неправомірне переміщення або утримування дитини, доти, доки дитина не набуде постійного місця проживання в іншій Державі.

Як виняток, компетентний орган може звернутися з проханням до іншого компетентного органу вжити заходів захисту, якщо вважає, що це сприятиме кращому захисту найвищих інтересів дитини. Таким компетентним органом, до якого звертаються, може бути компетентний орган тієї держави: громадянином якої є дитина; в якій знаходиться майно дитини; до органів якої подано заяву про розірвання шлюбу, окреме проживання або про визнання шлюбу недійсним; або з якою дитина має істотний зв'язок. І навпаки, зазначені органи також можуть ініціювати заходи захисту, якщо вони вважають їх необхідними.

У будь-якому невідкладному випадку органи будь-якої Договірної Держави, на території якої перебуває дитина або майно, яке належить дитині, мають право вжити будь-яких необхідних заходів захисту, які мають тимчасовий характер.

Таким чином, якщо основним критерієм, який покладено у визначення компетентного органу, є звичайне місце проживання дитини, то під час вжиття заходів захисту дитини компетентні органи застосовують своє власне законодавство. Однак, якщо це вимагається для захисту особи чи майна дитини, вони можуть як виняток застосувати або врахувати право іншої Держави, з якою справа має істотний зв'язок.

Набуття, припинення та здійснення батьківської відповідальності визначається правом держави звичайного місця проживання дитини.

Заходи, ужиті органами Договірної Держави, визнаються в усіх інших Договірних Державах.

У визнанні, однак, може бути відмовлено якщо: захід було вжито органом, який не мав на те повноважень; думка дитини не була заслухана; визнання суперечить публічному порядку; захід є несумісним із заходом, ужитим пізніше в не-Договірній Державі звичайного місця проживання дитини.

Будь-які запити повинні надсилатися через Міністерство юстиції України, яке визначено Центральним органом України для виконання обов'язків, що покладаються згідно з Конвенцією та сприяє співпраці між компетентними органами своїх держав для досягнення цілей Конвенції.

Таким чином, Конвенція надає можливість для оперативного прийняття рішення, взаємного визнання таких рішень та сприяє співробітництву компетентних органів. Це має забезпечити ефективне вирішення на міждержавному рівні питань, пов'язаних із забезпеченням та захистом прав дитини на повноцінне життя, всебічне виховання і гармонійний розвиток, а також захист майна, що належить дитині.

При вирішенні усіх питань, невід'ємним є право дитини бути вислуханою батьками, іншими членами сім'ї, посадовими особами з питань, що стосуються її особисто, а також питань її сім'ї.

Відповідно до частини другої статті 171 СКУ дитина, яка може висловити свою думку, має бути вислухана при вирішенні між батьками, іншими особами спору щодо її виховання, місця проживання, у тому числі при вирішенні спору про позбавлення батьківських прав, поновлення батьківських прав, а також спору щодо управління її майном.

Підтримка прав дітей, забезпечення надання їм процесуальних прав та полегшення застосування ними цих прав шляхом забезпечення того, щоб діти особисто або через інших осіб чи органи були поінформовані та допущені до участі у розгляді судом справ, що їх стосуються, є предметом Європейської конвенції про здійснення прав дітей 11.

Європейську конвенцію про здійснення прав дітей ратифіковано Законом України від 3 серпня 2006 року № 69-V. 12 Конвенція набула чинності для України 1 квітня 2007 року.

Відповідно до положень Конвенції визначаються процесуальні заходи, що мають вживатися державами для сприяння здійсненню прав дітей при розгляді судом сімейних справ, зокрема тих, що пов'язані зі здійсненням батьками своєї відповідальності, визначення місця проживання дитини і доступу, – з метою найкращого врахування думки та інтересів дитини.

З урахуванням норм СКУ Україна визначила коло справ на розгляд судами яких поширюється дія Конвенції, а саме справи, що стосуються: усиновлення дитини; встановлення опіки, піклування над дитиною; визначення місця проживання дитини; позбавлення або оспорювання батьківських прав; інших питань про відносини між батьками та дитиною; будь-яких інших питань, що стосуються дитини особисто, а також питань її сім'ї (у тому числі її виховання, поновлення батьківських прав, управління її майном).

Враховуючи те, що чинне законодавство України передбачає різноманітні випадки, коли дитині надається можливість бути поінформованою та висловити

свою думку, і така думка береться до уваги з урахуванням ступеню її зрілості, Європейська конвенція про здійснення прав дітей повинна сприяти подальшому розвитку умов для захисту прав та врахування найвищих інтересів дитини при вирішенні судами сімейних справ, що стосуються дитини.

Конвенція підкреслює необхідність підтримки прав дітей, надання їм процесуальних прав та полегшення застосування ними цих прав при розгляді справи, що їх стосується, зокрема, право бути поінформованими та висловлювати свою думку під час розгляду справи.

Дитині надається право самостійно клопотати про призначення їй представника, у тих випадках, коли законні представники не можуть (не мають право) представляти інтереси дитини.

Серед інших можливих процесуальних прав Конвенція передбачає надання дитині права клопотати про одержання допомоги від відповідної обраної ним особи у висловленні своєї думки та про призначення окремого представника, у відповідних випадках – адвоката; призначити свого представника; здійснювати деякі або всі права сторони у процесі.

Процесуальні права здійснюються з урахуванням віку дитини та її рівня розвитку, що має бути достатнім для розуміння, і визначаються згідно національного законодавства.

Крім того, положення Конвенції деталізують роль і розширюють можливості суду при розгляді справ у випадках, коли потрібно захистити права дитини. Під час розгляду справи, що стосується дитини, перед прийняттям рішення суд має визначити, чи має він достатньо інформації для прийняття рішення в найвищих інтересах дитини, і у разі потреби одержати додаткову інформацію. Крім того, суд має упевнитися в тому, що дитина отримала всю відповідну інформацію, у відповідних випадках проконсультувати дитину безпосередньо або через відповідні служби у справах дітей, якщо це явно не суперечить найвищим інтересам дитини, надати можливість дитині висловити свою думку, і головне приділити належну увагу цій думці.

При розгляді справ, що стосуються дитини, суд має повноваження самостійно вживати заходів у встановлених внутрішнім законодавством випадках, коли благополуччю дитини загрожує серйозна небезпека, самостійно визначити доцільність призначення дитині представника.

Також Конвенція вирішує питання, пов'язані з участю представників у справах щодо дітей. Представник, якщо його дії не суперечать найвищим інтересам дитини надає дитині всіляке сприяння у вигляді відповідної інформації, роз'яснення, а також з'ясовує думку дитини щоб довести її до відома суду.

Держави-учасниці також можуть поширити застосування положень Конвенції на інші категорії справ, що стосуються дітей, а також на ті випадки, коли визначені Конвенцією справи розглядаються не судами, а іншими компетентними державними органами.

Слід враховувати, що важливим є не лише дотримання особистих прав дитини, але й виконання батьками своїх обов'язків по матеріальному утриманню дитини. Це, зокрема, виявляється в забезпеченні неповнолітньої дитини мінімально необхідними благами, що необхідні для її життя та виховання. Законодавче закріплення цих обов'язків спрямоване для забезпечення захисту життя та здоров'я дитини адже самостійно дитина, як правило, нездатна забезпечити собі принаймні мінімальний рівень проживання.

За загальним правилом обов'язок по утриманню дитини виникає у батьків від моменту народження дитини й припиняється у випадку досягнення дитиною повноліття або в разі смерті батьків чи дитини.

Питанню стягнення аліментів на дітей присвячений цілий розділ СКУ, який має назву «Обов'язок матері, батька утримувати дитину та його виконання».

Сьогодні надзвичайно важливим та актуальним для багатьох громадян України та осіб, які постійно проживають в Україні, є вирішення питання про стягнення аліментів за кордоном. Завдяки існуючій міжнародно-правовій договірній базі України вирішити це питання можливо декількома шляхами.

У разі наявності рішення суду України про стягнення аліментів з громадян, які проживають в державах, з якими Україною укладено двосторонні договори про правову допомогу у цивільних справах, заінтересована особа може звернутися з проханням до суду, що постановив рішення про стягнення аліментів, оформити клопотання про визнання та виконання такого рішення на території держави місця проживання боржника.

Водночас, з 19 жовтня 2006 року для України набула чинності Конвенція про стягнення аліментів за кордоном, сторонами якої є 61 держава світу.

Метою Конвенції є спрощення стягнення аліментів у випадках, коли позивач і відповідач проживають у різних державах. Конвенція врегульовує механізм передачі прохання про стягнення аліментів з відповідача, передачу судових рішень у договірну державу, в якій приймається рішення про виконання.

Питання про стягнення аліментів порушується фізичною особою на своє утримання або на користь іншої особи, а також юридичною особою, що має право порушувати питання про стягнення аліментів на дитину або іншу особу в установлених законодавством випадках, або належним чином уповноваженим представником відповідної особи.

В Україні заінтересована особа може звернутись до Міністерства юстиції України або територіального управління юстиції за місцем проживання для отримання повної інформації щодо пакету документів для вирішення питання про стягнення аліментів на території іноземної держави, яка є учасницею зазначеної Конвенції. Звернення з проханням (клопотанням) про визнання і виконання рішення суду України про стягнення аліментів на території іншої Договірної Сторони подається позивачем або уповноваженою на це особою письмово в довільній формі. До звернення додається клопотання за встановленою формою.

Позитивним у Конвенції є також те, що вона дозволяє не звертатися за визнанням і виконанням рішення суду України на території Договірної

держави, а на підставі наданих документів прийняти рішення про стягнення аліментів у цій державі.

Особи, які проживають в Україні, за допомогою компетентних органів можуть звертатися з позовами про стягнення аліментів на територіях Договірних Держав Конвенції. При цьому компетентні органи відповідних держав мають забезпечити представлення інтересів позивача у процесі, а також сприяти належному виконанню прийнятих рішень.

Крім того, з 1 серпня 2008 року для України набула чинності Конвенція про визнання і виконання рішень стосовно зобов'язань про утримання, відповідний Закон про приєднання до якої Верховна Рада України прийняла 14 вересня 2006 року, і яка також надає змогу визнавати та виконувати судові рішення про стягнення аліментів, винесені в Україні, на території інших Держав-учасниць Конвенції [17].

Конвенція дозволяє визнавати і виконувати рішення про стягнення аліментів, винесених в інших державах, незалежно від того, рішення це суду чи адміністративного органу. Зобов'язання по утриманню можуть виникати з сімейних відносин, материнства, батьківства, шлюбу або родинних зв'язків.

Конвенція застосовується до рішень про утримання між одержувачем аліментів і платником аліментів, або платником аліментів і державним органом, який стягує відшкодування коштів, виплачених одержувачу аліментів.

При приєднанні Україна визначила, що дозволяє визнання і виконання на території України згідно з Конвенцією рішень, які стосуються зобов'язань про утримання між особами, які є непрямыми родичами та між особами, які є родичами по чоловіку або дружині, лише у тих випадках, коли відповідні зобов'язання з утримання існували б згідно з національним законодавством України. Це зумовлено особливостями національного законодавства України, оскільки СКУ не регулює сімейні відносини між двоюрідними братами та сестрами, тіткою, дядьком та племінницею, племінником і між іншими родичами за походженням (стаття 2 СКУ), однак передбачає можливість, за певних умов, стягнення аліментів і на інших родичів (статті 269-271 СКУ).

У той же час, визнанню і виконанню в Україні підлягають як рішення іноземних судів, так і рішення інших органів іноземних держав, до компетенції яких належить розгляд справ про стягнення аліментів, що набрали законної сили.

Таким, чином на підставі Конвенції незалежно від громадянства чи постійного місця проживання особа може звернутися з проханням про визнання чи виконання рішення про стягнення аліментів.

Як і відповідно до Конвенції про стягнення аліментів за кордоном клопотання відповідно до зазначеної Конвенції направляються до Міністерства юстиції України або територіальних управлінь юстиції за місцем проживання.

Не зважаючи на сучасні тенденції сім'я є і залишається природним середовищем для фізичного, психічного, соціального і духовного розвитку дитини, її матеріального забезпечення і несе відповідальність за створення належних умов для цього. Саме вона має виступати основним джерелом матеріальної та емоційної підтримки, психологічного захисту, засобом збереження і передачі національно-культурних і загальнолюдських цінностей наступним поколінням.

Отже, на сьогоднішній день міжнародні договори, учасницею яких є Україна, дозволяють вирішувати питання, пов'язані із здійсненням батьківських прав і виконанням обов'язків як матеріального, так і нематеріального характеру, незалежно від громадянства і місця проживання батьків і дітей.

Слід зазначити, що в Україні основні підходи до осмислення й реалізації прав дітей, визначених міжнародним та вітчизняним законодавством, протягом останнього часу істотно змінилися. Це пов'язано з посиленням уваги з боку держави до інтересів дітей, удосконаленням механізму контролю за дотриманням чинного законодавства у сфері охорони дитинства, розвитком інституцій соціально-правового захисту дітей та багатьма іншими чинниками.

З 2001 року в Україні охорона дитинства визнана як загальнонаціональний пріоритет. Зокрема, наведені законодавчі документи

визначають саме норми та правила системи піклування про дітей. Отже, одним з державних пріоритетів можна визначити саме забезпечення реалізації тих прав дитини, що гарантуються, а саме право на життя, право на охорону здоров'я, право на освіту, право на соціальний захист, розвиток й виховання в сім'ї. Зазначені форми влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, передбачені законодавством (Рис. 1.1)

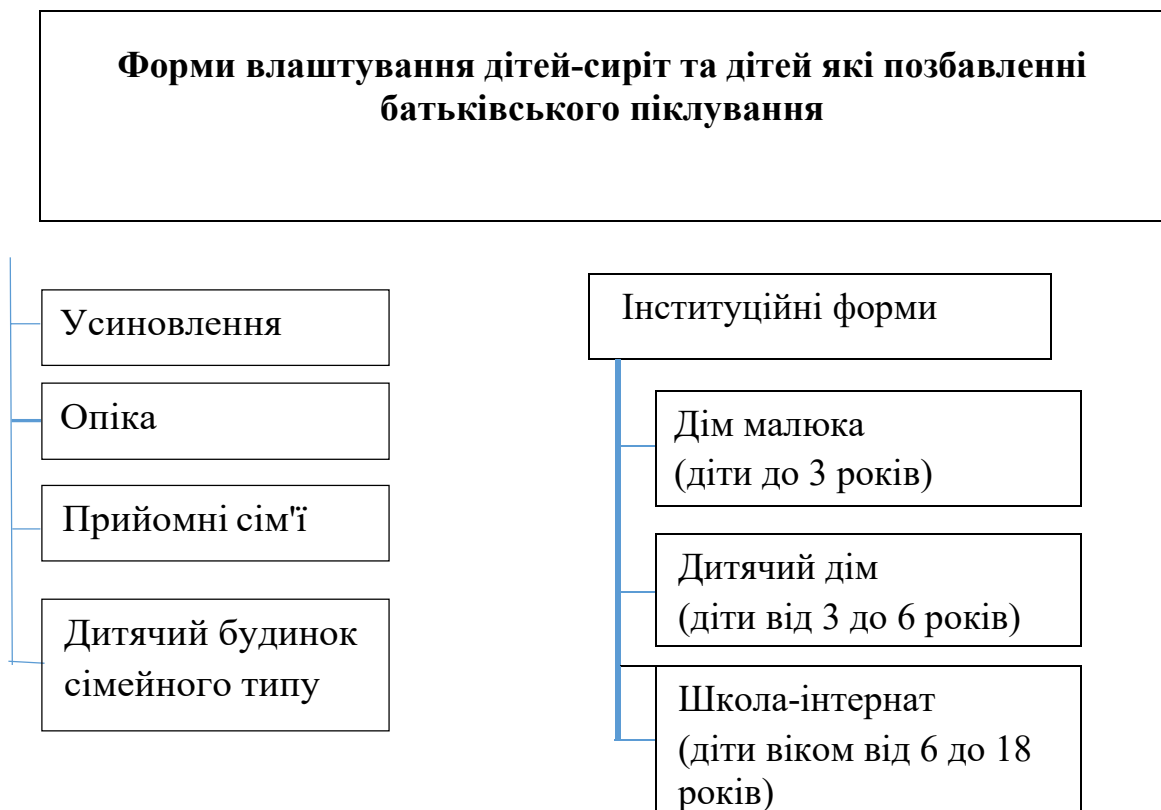

Рис. 1.1. Форми влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування [розробка автора]

На сьогоднішній день увага та ставлення держави до проблем дітей є основним індикатором розвитку громадянського суспільства в Україні, де увага має звертатися на особливості кожного типу сирітства (табл. 1).[розробка автора]

Таблиця 1.2

Інституційні форми	
—	Дім малюка (діти до 3 років)
—	Дитячий дім (діти від 3 до 6 років)
	Школа-інтернат (діти віком від 6 до 18 років)

Типи сирітства та групи дітей

Типи сирітства	Групи дітей	Офіційний статус дітей, встановлений відповідно до чинного законодавства
Біологічний	Біологічні сироти	Діти-сироти
Соціальний	Соціальні сироти	Діти, позбавлені батьківського піклування

Але, навіть беручи до уваги нормативно-правову базу та механізм соціального захисту дітей, що вже існує у нашій державі (Додаток А), усю систему нормативно-правових актів, які направлені на захист та охорону дитинства, наше молодше покоління на сьогоднішній день залишається незахищеним – реалізацію всіх прав дитини й їх захист, в першу чергу державою, повністю не забезпечено.

Ми вже визначили, що соціальний захист – це одна з функцій держави, що означає комплекс заходів матеріальної підтримки непрацездатних та найменш захищених громадян [13].

Законодавством України захист прав дітей, їх благополуччя визнаються загальнодержавними стратегічними пріоритетами, що пояснюється визначальною роллю молодого покоління у гарантуванні життєздатності суспільства та прогнозуванні його розвитку. Відповідно до статті 52 Конституції України – державою закріплено, що діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним. Будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом. Утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу. Держава заохочує і підтримує благодійницьку діяльність щодо дітей [1].

2.2. Причини та загрози соціальній безпеці в Україні

Враховуючи статистичні данні по Україні та Донецької області зокрема, вважаємо, що саме своєчасне виявлення проблемних родин та втручання соціальних служб на ранньому етапі виховання родиною дитини допоможе в подальшому мінімізувати наявні показники на Донбасі та в роботі з захисту дітей в Україні загалом. Перш за все, перед тим, як надати конкретні пропозиції щодо вдосконалення роботи у сфері захисту прав дітей в Україні, необхідно визначити що від якості державного управління залежить досягнення соціальної орієнтації економіки, пріоритетність досягнення національних інтересів в економічній та соціальній сферах, системність та координованість економічної, соціальної політики.

Соціальна безпека як основа соціальної політики – це не лише запобігання небезпекам загалом, а такий стан держави, суспільства та особистості, який дозволяє нарощувати творчий потенціал окремої людини та суспільства загалом, при якому з'являється впевненість у майбутньому та

соціальна стабільність. Якісне зростання людського потенціалу є основним чинником сталого економічного та соціального розвитку України [25].

Кожна загроза та небезпека, що є в суспільстві безпосередньо впливає на стан захисту дітей. Наведені нижче результати експертного опитування [26] сприяють розробці структурної моделі систематизації умов, причин і сфер виникнення та прояву загроз і небезпек, розробці соціально-економічного механізму формування та прояву небезпек соціальній безпеці і шляхів їх попередження та мінімізації впливу.

Отже, соціальна політика держави здебільшого має бути спрямована на запобігання причин їх появи, усунення причин існуючих негативних соціальних явищ, причин соціальних ризиків, які виникають у державі, забезпечення декларованих соціальних гарантій.

Дослідження причин та загроз соціальній безпеці допоможе визначити найбільш уразливі групи населення, що мають стати цільовими групами соціального захисту дитини в Україні, формування гідних умов життя, соціально-культурного оточення та розвитку особистості. Таб 2 [розробка автора]

Таблиця 2.2

Ранжування причин внутрішніх загроз соціальній безпеці України

Причини та загрози соціальній безпеці	% до кількості Експертів	Ранг
Байдужість представників влади до соціальних потреб населення, відсутність збалансованих інтересів між владою і суспільством	63,8	1
Низький рівень економічного розвитку країни	61,0	2
Зростання безробіття і бідності в країні	43,8	3
Зростання рівня недовіри в суспільстві, низький рівень толерантності та соціальної відповідальності	39,0	4
Воєнні дії на Сході України, анексія Криму	35,2	5
Слабкість національної еліти	29,5	6

Причини та загрози соціальній безпеці	% до кількості Експертів	Ранг
Слабкість громадянського суспільства	28,6	7
Зростання соціального та майнового розшарування населення	28,6	8
Низька правова грамотність населення	22,9	9
Відтік людських ресурсів за межі країни	22,9	10
Високий конфліктний потенціал суспільства	21,0	11
Втрата цінностей праці і працівника	20,0	12
Невизначеність стратегій соціальної політики в умовах децентралізації	17,1	13
Нерегламентованість обов'язків і незатребуваність відповідальності у суб'єктів національної безпеки	16,2	14
Моральна і духовна деградація суспільства	16,2	15
Нерозвиненість соціального партнерства	6,7	16
Неефективність державної демографічної політики	3,8	17

Перспективою подальших розглядів порушеної проблематики є аналіз проблемних питань та удосконалення системи державного регулювання здійснення соціального супроводу сімей та осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Нині в Україні, яка рухається шляхом євроінтеграційних перетворень, захист прав і свобод людини її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки є найвищим пріоритетом для держави. Питання, що стосуються захисту дітей, взагалі має займати чільне місце для держави, тому що діти – це майбутнє країни і нормативно-правове забезпечення захисту їх прав у законодавстві має бути пріоритетним напрямом розвитку і вдосконалення, залучення позитивного міжнародного досвіду, що стосується захисту прав дитини та ратифікації наявних нормативно-правових актів.

Питання нормативно-правового регулювання захисту прав дитини розглядаються у працях таких вчених: О. Бандурка, Ю. Битяк, О. Бутько, В. Головченко, Ю. Губаль, О. Ковальова, С. Константінов, Х. Лисенко,

В. Махотін, О. Плужнік, О. Скакун, М. Тищенко, Я. Шевченко та ін. Однак питання залишається чітко не класифікованим за рівнями їх юридичної сили, також існують прогалини у законодавстві, тому тема дослідження потребує комплексного опрацювання.

Метою цього підрозділу є висвітлення нормативно-правового регулювання захисту прав дитини в українському законодавстві та висвітлення наявних прогалин у законодавстві та надання шляхів їх вирішення.

Перш, ніж перейти до класифікації нормативних актів, треба визначити, що розуміється під поняттям «нормативно-правове регулювання» та поняттям «дитина». О. Ф. Скакун під нормативно-правовим регулюванням розуміє регламентацію загальних суспільних відносин правовими нормами, закріпленими в нормативно-правових актах, нормативно-правових договорах та інших формах права, які (норми) розраховані на багаторазове застосування за наявності передбачених ними обставин. Обсяг суспільних відносин, на які поширюється нормативно-правове регулювання, є кількісно невизначеним; коло осіб не окреслене персонально; часові межі дії норм чітко не встановлені (безстроковість дії) [12].

Кримінальний процесуальний кодекс України у п.п. 11, 12 ч. 1 ст. 3 визначає, що малолітня особа – це дитина до досягнення нею чотирнадцяти років; неповнолітня особа – малолітня особа, а також дитина в віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років [2]. Своєю чергою, Наказ МВС України «Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів кримінальної міліції у справах дітей» зазначає:

«Дитина – правовий статус особи до досягнення нею повноліття. Малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років. Неповнолітньою вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років» [10]. Сімейний кодекс України в ст. 6 визначає малолітньою дитину до досягнення нею чотирнадцяти років, а неповнолітньою вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років [3], а Закон України «Про протидію торгівлі людьми» зазначає, що дитина – це будь-яка фізична особа віком до

вісімнадцяти років [4]. Юридичне визначення поняття «діти» містить поняття особи, яка не досягла повноліття, і тому термін «діти» включає в себе і «неповнолітніх», і «малолітніх».

Варто зауважити, що нормативну базу питань захисту прав дитини в українському законодавстві становлять джерела різної юридичної сили, тому їх можна класифікувати за вісьмома рівнями, починаючи з основного та значимого критерію їхньої юридичної сили.

Вісім рівнів нормативно-правового регулювання:

- 1) Конституція України та рішення Конституційного Суду України;
- 2) джерела міжнародного права та рішення Європейського суду з прав людини;
- 3) кодифіковані нормативні акти та закони України;
- 4) укази та розпорядження Президента України;
- 5) постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України;
- 6) відомчі та міжвідомчі акти органів виконавчої влади;
- 7) постанови Верховного Суду та касаційних судів у складі Верховного Суду (зокрема з розгляду цивільних і кримінальних справ);
- 8) джерела роз'яснювально-рекомендаційного характеру.

Перейдемо до більш детального розгляду вказаних восьми рівнів.

Перший рівень представляє Основний Закон, що закріплює суспільний і державний устрій країни, функції органів державної влади, основні права та обов'язки громадян, – Конституція України. Відповідно до Конституції, забезпечення прав і свобод людини несумісне з дискримінацією за будь-якою ознакою, зокрема і за віком, так, ст. 52 зазначає, що будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються законом [1].

Конституційний Суд України є єдиним орган конституційної юрисдикції, він приймає рішення та дає висновки у справах. Так, наприклад, є рішення Конституційного Суду України «у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого положення ч. 2 ст. 211

Сімейного кодексу України (справа про різницю у віці між усиновлювачем та дитиною)», ця норма безпосередньо захищає права дитини.

Другий рівень становлять ратифіковані міжнародно-правові джерела та рішення. Під ратифікацією розуміють, затвердження, прийняття, приєднання – залежно від конкретного випадку це форма надання згоди України на обов'язковість для неї міжнародного договору. В ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України» вказано, що якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору [8].

Ратифікувавши міжнародні договори, держава бере зобов'язання щодо включення і відображення їх положень у національному законодавстві, про стан виконання якого періодично звітує перед міжнародними організаціями. Так, Україна раз на п'ять років готує доповідь щодо узгодження національного законодавства та практики його реалізації з вимогами Конвенції ООН про права дитини.

Генеральна Асамблея ООН прийняла Конвенцію про права дитини, що стала основоположним світовим нормативно-правовим актом із захисту прав дитини, яку ратифікували майже всі держави, враховуючи й Україну. Конвенція містить перелік основних прав дитини, що виражаються у забезпеченні, захисті та участі (залученні). Конвенція про права дитини сприяла перетворенню «дитини» з об'єкта правовідносин на суб'єкт, який є особистістю, а не власністю держави чи батьків. При чому держави зобов'язані ставитись до особи, вік якої не встановлений, як до дитини, поки не буде встановлено інше [9].

Не менш ефективним є європейський механізм захисту прав дітей, зокрема Комітети Ради Європи та особливо Європейський Суд із прав людини, виконання рішень якого для України з 2006 р. є обов'язковим.

Європейський суд із прав людини – це міжнародний судовий орган, юрисдикція якого поширюється на всі держави члени Ради Європи, що

ратифікували Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод і включає всі питання, які стосуються тлумачення і застосування, включаючи міжнародні справи і скарги окремих осіб. У ст. 5 КПК України визначено, що кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини [2].

Також можна виділити Конвенцію про юрисдикцію стосовно права, що застосовується, визнання, виконання та співробітництва щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей 1996 р., яка дає змогу визначити: обсяг повноважень державних органів стосовно вжиття заходів захисту дитини, які є необхідними у конкретному випадку; вибір права, яке застосовують держави при вирішенні питань, пов'язаних із захистом особи або майна дитини; порядок виконання заходів, які було вжито іншою державою з метою захисту особи або майна дитини тощо.

Крім того, особливу увагу варто звернути на Конвенцію (210) Ради Європи про запобігання та боротьбу із насильством стосовно жінок та домашнім насильством – Стамбульську конвенцію, яка підписана, але й досі не ратифікована Україною, що є прогалиною в законодавстві, адже на шляху євроінтеграційних перетворень робити такі помилки державі недопустимо. Дискусії навколо доцільності її ратифікації сприяли частковому відображенню її положень у національному законодавстві, зокрема тих, що стосуються визнання дітей-свідків насильства жертвами такого насильства, а також щодо закріплення як обтяжуючої обставини вчинення злочинів проти дитини чи в присутності дитини, але цього замало для комплексного прийняття вищевказаного документу.

Третій рівень представлений кодифікованими нормативними актами (кодексами) та законами України. Кодекси – це єдиний зведений, юридично і логічно цілісний, внутрішньо узгоджений нормативно-правовий акт, що забезпечує регулювання суспільних відносин у відповідній галузі чи підгалузі законодавства і є найбільш уживаним видом кодифікованого акта, детально і конкретно регулює певну сферу відносин і підлягає безпосередньому

застосуванню, представлений кримінальним, кримінально-процесуальним, цивільним, господарським, бюджетним та іншими кодексами України.

Спочатку треба згадати Сімейний кодекс України, де у ч. 3 ст. 151 зазначено, що батьки мають право обирати форми та методи виховання, крім тих, які суперечать закону, моральним засадам суспільства. Ч. 7 ст. 150 Сімейного кодексу України зазначає, що забороняються фізичні покарання дитини батьками, а також застосування ними інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини [3].

Закон України «Про Національну поліцію», захищаючи права дитини, у ст. 41 передбачає, що поліцейське піклування здійснюється щодо неповнолітніх осіб віком до 16 років, які залишились без догляду, і є превентивним поліцейським заходом. До заходів, які мають застосовуватися під час здійснення поліцейського піклування щодо неповнолітніх осіб, належать: надання медичної, правової, психологічної, побутової, матеріальної допомоги. Так, оцінивши стан здоров'я неповнолітнього, поліцейський має прийняти рішення про необхідність надання їй медичної допомоги самостійно або із застосуванням кваліфікованої медичної допомоги (наприклад викликати швидку допомогу або звернутися безпосередньо до лікаря). Отже, під поняттям «поліцейське піклування щодо неповнолітніх осіб» треба розуміти сукупність заходів медичного, правового, психологічного, побутового, матеріального характеру, що застосовуються працівниками поліції відносно неповнолітньої особи віком до 16 років, яка залишилася без догляду, з метою забезпечення її прав і свобод, наданих законодавством України [7].

Запровадження у практичну діяльність Національної поліції України поліцейського піклування як превентивного поліцейського заходу є новелою, але і нині однією з прогалин у законодавстві варто вважати те, що немає затверджених на нормативному рівні інструкції чи наказу МВС України з роз'яснення процедури здійснення поліцейського піклування та не визначено уніфікованої форми протоколу про застосування поліцейського піклування.

Також треба виділити Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», де визначені органи і служби у справах дітей, спеціальні установи та заклади, які здійснюють їх соціальний захист і профілактику правопорушень: це центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері сім'ї та дітей; уповноважені підрозділи органів Національної поліції; приймальники-розподільники для дітей органів Національної поліції; школи соціальної реабілітації та професійні училища соціальної реабілітації органів освіти; центри медико-соціальної реабілітації дітей закладів охорони здоров'я; спеціальні виховні установи Державної кримінально-виконавчої служби України; притулки для дітей; центри соціально-психологічної реабілітації дітей; соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка). У здійсненні соціального захисту і профілактики правопорушень серед дітей беруть участь у межах своєї компетенції інші органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, окремі громадяни.

Ст. 10 Закону України «Про охорону дитинства» передбачає, що держава здійснює захист дитини від усіх форм фізичного і психічного насильства, образи, недбалого і жорстокого поводження з нею, експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, у тому числі з боку батьків або осіб, які їх замінюють [6].

Не можна не назвати один з останніх прийнятих нормативно-правових документів, що безперечно є однією із «цеглин у стіні законодавства», яке захищає права дитини, – Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». У ч. 2 ст. 4 «Основні засади запобігання та протидії домашньому насильству» вказано, що у разі, якщо постраждалою особою є дитина, будь-які дії, що вчиняються щодо неї, базуються на принципах, визначених Конвенцією ООН про права дитини, Конвенцією Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, Європейською конвенцією про здійснення прав дітей та законодавчими актами України у сфері захисту прав дитини [5].

Зауважимо, що деякі прогалини у законодавстві щодо захисту прав дитини виправляються, так, із 2019 р. криміналізоване домашнє насильство, що є позитивним додатковим запобіжним заходом для кривдників.

Четвертий рівень становить сукупність указів та розпоряджень Президента України, які безпосередньо врегульовують певні суспільні відносини у сфері правоохоронної діяльності, що ставлять відповідні завдання перед правоохоронними органами. Так, прийнято Указ Президента України «Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей» із метою поліпшення соціального захисту дітей, у тому числі дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, розв'язання проблем дитячої бездоглядності і безпритульності, створення належних умов для соціально-психологічної адаптації дітей, реалізації їх прав на сімейне виховання та здоровий розвиток та Указ «Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб із їх числа», в якому передбачено розроблення в найближчому часі законопроекту «Про запобігання жорстокому поводженню з дітьми, виникненню безпосередньої загрози їхньому життю або здоров'ю та подолання цих явищ».

П'ятий рівень становлять нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України, якими затверджено низку розпоряджень, постанов, інструкцій, правил, котрі регламентують різні аспекти діяльності, у тому числі правоохоронних органів. Це, зокрема, постанови Кабінету Міністрів України «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини» та «Про затвердження Порядку виявлення сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, надання їм соціальних послуг та здійснення соціального супроводу таких сімей (осіб)», а також розпорядження Кабінету міністрів України «Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року» та «Про схвалення Концепції Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року».

Шостий рівень становлять відомчі та міжвідомчі акти органів виконавчої влади (накази, інструкції, правила, положення та ін.). На цьому рівні потрібно виокремити спільний наказ Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії структурних підрозділів, відповідальних за реалізацію державної політики щодо попередження насильства в сім'ї, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї» від 07.09.2009 р. № 3131/386 та Наказ МВС України «Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів кримінальної міліції у справах дітей» від 19.12.2012 р. № 1176. Нині ще однією прогалиною в законодавстві залишається застарілий, але чинний нормативно-правовий документ, в якому ще досі фігурують назва «міліція» та застарілі напрями роботи міліції щодо захисту прав дитини [10].

Сьомий рівень становлять постанови Верховного Суду, керівні роз'яснення Пленуму Верховного Суду України та Пленуму Вищого спеціалізованого Суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (у разі, якщо не замінені чинними).

Так, наприклад, Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав» націлена на забезпечення однакового та правильного застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав.

Восьмий рівень становлять джерела не нормативного, а роз'яснювально-рекомендаційного характеру, методичні рекомендації міністерств і відомств, тлумачення навчального, консультативного характеру, що мають також вигляд наукового роз'яснення, до них належать підручники, посібники, монографії, методичні рекомендації професіоналів та інше. Наприклад, рекомендації до обладнання «Зеленої кімнати», видані Міжнародним жіночим правозахисним центром «Ла Страда-Україна» спільно з Харківським та Одеським

університетами внутрішніх справ, чи «Практичний досвід роботи спеціалістів спеціалізованих служб та партнерських організацій Київського міського центру соціальних служб для молоді». Також можна виокремити монографію Л. Ф. Кривачук «Державна політика у сфері охорони дитинства в Україні: формування та реалізація» [11]. Розглянуто вісім рівнів джерел нормативно-правового регулювання захисту прав дитини, з огляду на основний та значимий критерій їх юридичної сили – Конституцію України та рішення Конституційного Суду України, закінчуючи джерелами роз'яснювально-рекомендаційного характеру, включаючи не тільки джерела вітчизняного законодавства, а і міжнародні нормативно-правові акти, ратифіковані в Україні. Можна зробити висновок, що права дитини захищені державою, але є, звісно, прогалини в законодавстві: по-перше, частково використовуються застарілі нормативно-правові акти, по-друге, не приділено гідної уваги захисту прав дитини під час збройного конфлікту. З настанням воєнних дій в Україні серйозною проблемою залишаються вимушено переселені діти, діти, які опинились у зоні бойових дій, та діти, які знаходяться на тимчасово окупованій території. По-третє, це непослідовна державна політика щодо захисту прав дітей, часто зі зміною політичних сил при владі відбувається необґрунтоване згорання або сповільнення етапів реформування, що є недопустимим і призводить лише до гальмування євроінтеграційних процесів у нашій державі.

2.2. Аналіз статистичних даних щодо влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування

З метою розвитку соціального захисту дитинства, в Україні запровадженні програми із захисту дітей. Взагалі, 2017-го року в Україні розпочалась деінституціалізація – 9 серпня 2017 року урядом було схвалено Національну стратегію реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017 – 2026 роки і план заходів з реалізації її I етапу. Розглядаючи цю стратегію як процес реформування закладів задля реалізації

права кожної дитини на проживання в сім'ї, отримання нею родини, в якій повною мірою будуть забезпечуватись інтереси дитини.

Ситуація у сфері захисту дітей ускладнюється існуючими сьогодні в Україні політичними та соціально-економічними проблемами в Україні. В контексті соціально-економічної трансформації та проведення військових дій на окремій частині території України, питання захисту дітей та надання їм високої якості та ефективних соціальних послуг мають особливе значення. Адже діти, це певні показники, які визначають рівень суспільства та розвиток, стан безпеки та рівень соціального ризику; діти дуже чутливі до будь-яких змін, що відбуваються в суспільстві.

Наразі триває перший етап реалізації стратегії – створення регіональних планів. Завданням регіонів є підготовка власних планів реформування, для цього необхідно провести оцінку наявності послуг та потреб в громаді, наявних інтернатних закладів, кількості дітей в закладах, проаналізувати причини їх потрапляння до них, щоби зрозуміти, які потрібні послуги, щоб жодна дитина не перебувала в інтернатному закладі [24].

Скорочення кількості дітей серед населення викликає занепокоєння: у січні 1991 року кількість дітей в Україні складала 13 187 177 осіб, але скоротилась до 7 609 297 станом на 1 січня 2020 року. (рис. 2.2). Україна зараз посідає 186 місце з 226 країн у світі за показником народжуваності, та 13 місце у світі – за показником вимирання нації.

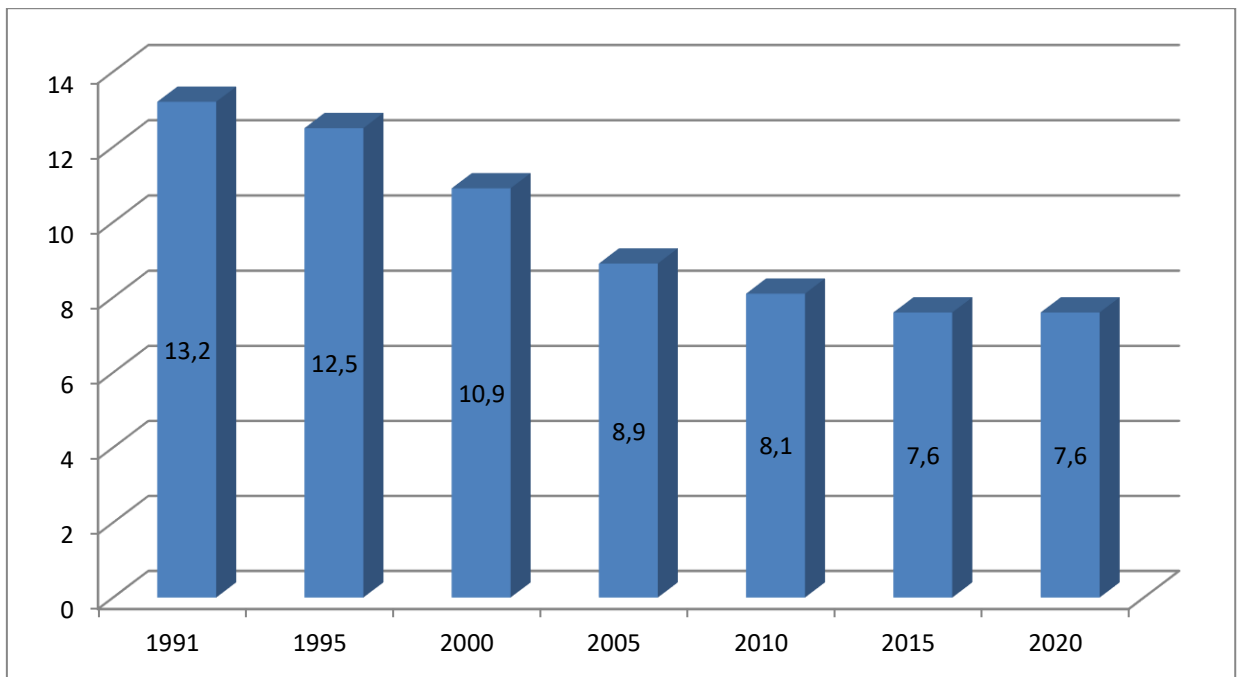

Рис. 2.2 Кількість дітей віком до 18 років (млн. осіб)[автор]

Взагалі, якщо говорити про стан вирішення цієї проблематики в Україні в цілому, то згідно з даними державної статистичної звітності кількість дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, які перебувають на первинному обліку за різними категоріями сирітства, на 01.01.2020 становила 71566 дітей, 21587 – дітей-сиріт, 49979 – дітей, позбавлених батьківського піклування.

У медичних, навчальних, виховних закладах, інших закладах або установах, в яких проживають діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування – 4413 дітей, у закладах соціального захисту дітей – 572 дитини.

В системі соціального захисту населення функціонує 44 будинки-інтернати із загальною кількістю вихованців/підопічних 5692 особи, з них 1952 дитини віком (від 4 до 18 років), які мають особливі освітні потреби. Відповідно до розподілу дітей за родинним станом із загальної кількості дітей мають відповідний статус, зокрема дитини-сироти – 120 осіб, дитини, позбавленої батьківського піклування – 807 осіб.

Станом на 31.05.2018 усиновлено громадянами України 471 дитина-сирота та дитина, позбавлена батьківського піклування, іноземними громадянами – 133 дитини.

В Україні станом на 31.03.2018 функціонує 1039 дитячих будинків сімейного типу, в яких виховується 6 929 дітей та 3 646 прийомних сімей, в яких виховується 6 863 дитини. У прийомних сім'ях та дитячих будинках сімейного типу виховується 13 792 дитини. У сім'ях опікунів, піклувальників виховується 51 204 дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування. Загалом сімейними формами виховання (опіка, піклування, прийомні сім'ї та дитячі будинки сімейного типу) охоплено 64 996 дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Останнім часом, якщо говорити про регіональний аспект виконання зазначеної вище Стратегії, в межах Донецької області відбувається зменшення чисельності серед в категорії дітей, що в Донецької області становить 638 тис. 343 особи. Спостерігається зменшення загальної чисельності дитячого населення. Зменшення чисельності дитячого населення склало 18 тис. 544 особи, у процентному відношенні це 2,8% [23].

На початок 2020 року в області було зареєстровано більше ніж 553418 осіб вимушених переселенців, з них 69726 дітей. За таких обставин кожна восьма дитина, потребує допомоги та підтримки держави. За результатами моніторингу можна виділити серед внутрішньо переміщених осіб 308, які мають статус дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (291 – з Донецької області, 17 – з Луганської області).

За 2020 рік спостерігається збільшення кількості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, на 40 осіб або 0,8%. За статистичними даними служб у справах дітей області загальна кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського, що перебувають на первинному обліку відповідних служб, складає 4749, з яких біологічних сиріт – 1558, або 33 %.

Відсоткова чисельність дітей що набули статус «діти – сироти», при наявності в них батьків, складає наступну картину: 80% дітей, батьки яких нехтували батьківськими обов'язками, вели асоціальний спосіб життя у зв'язку з цим їх позбавили батьківських прав; 5% дітей, батьки яких покинули у пологових будинках, медичних закладах; 3% дітей, батьки яких визнанні судом безвісно відсутніми, померлими; 1% дітей, батьки яких визнанні судом недієздатними, або таких, що з певних причин не можуть забезпечити належного утримання та догляду за дитиною (тяжко хворіють); 6% дітей, батьки яких знаходяться у місцях позбавлення волі; 4% дітей, які відібрані у батьків без позбавлення батьківських прав.

Відповідно до аналізу – 45 (-2) дітей постраждали від фізичного насильства, 3(+1) – від сексуального, 22(-2) – від психологічного. Загалом протягом 2018 року розглянуто 123 повідомлення про скоєння насильства в сім'ї над дитиною та 2 – поза сімейним оточенням. Одна дитина була вилучена із сім'ї у зв'язку із скоєнням фізичного насильства [23].

Здійснюючи захист дітей, яких було виявлено як постраждалих від жорстокого поводження протягом 2018 року, службами у справах дітей спільно з іншими суб'єктами, причетними до соціального захисту дітей, були вжиті наступні заходи соціально-правового характеру: 11 дітей отримали психологічну допомогу; 3 медичну допомогу; 56 комплексну допомогу; 55 осіб притягнуто до адміністративної відповідальності; 2 осіб притягнуто до кримінальної відповідальності. В судовому порядку захищені інтереси 7 дітей; 3 батьків позбавлені батьківських прав.

Служби у справах дітей в своїй роботі за для вирішення вищенаведеної проблематики у звітному періоді, прийняли до вжиття заходи, щодо захисту дітей, які зазнавали насильницькі дії в сім'ї та поза її межами – 3 отримали психологічну допомогу; 27 отримали комплексну допомогу; 4 дітей було вилучено з сімейного оточення.

За скоєння насильства над дитиною: 17 дорослих осіб притягнуто до адміністративної відповідальності; 2 дорослих осіб притягнуто до

кримінальної відповідальності; 7 дітей направлено на обстеження до закладів охорони здоров'я, в судовому порядку захищені інтереси 1 дитини.

Варто зазначити, що поруч із згаданою Національною стратегією реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки в Україні існують окремі (часто недержавні) програми підтримки соціального захисту дітей. Кожна програма відіграє свою значну роль в житті кожної дитини та її соціального розвитку в країні. Серед таких програм визначимо наступні:

Програма «Сирітству – ні!» заснована Фондом Ріната Ахметова 1 червня 2008 року. Пріоритетним напрямком діяльності Фонду є орієнтація на сімейні цінності. За ініціативою Фонду проводяться заходи з захисту інтересів дітей та надання кожній дитині можливості рости в родині й отримати шанс на добре майбутнє. Фонд надає підтримку сім'ям опікунів, прийомним батькам, дитячим будинкам сімейного типу, а головне підтримує національне усиновлення. Фондом вже виділено допомогу при створенні 41 дитячого будинку сімейного типу в Донецькій, Дніпропетровській, Луганській, Львівській, Кіровоградській областях та в м. Києві. В кожному з таких дитячих будинків знайшли родину більше п'ятох дітей [20].

У 2010-2014 роках у Донецьку продовженням добрих справ взаємодії органів місцевого самоврядування та неурядових організацій став пілотний проект «Збережемо дитині родину». В рамках проекту було поєднано зусилля Донецької міської ради та Міжнародної організації Health Right International «Право на здоров'я». Серед інших головним завданням функціонування центру визначено сприяння зменшенню кількості позбавлень батьківських прав.

У 2016-2017 роках було реалізовано пілотний проект «Наставництво», який був спрямований на адаптивну підготовку вихованців інтернатних закладів до самостійного дорослого життя. Залучені у проект 77 дітей з інтернатних закладів брали участь у групових заходах за такими

напрямами, як соціалізація, профорієнтація та допомога в навчанні. Професійну та психологічну підготовку пройшли 107 потенційних наставників, 43 з них стали індивідуальними наставниками для дітей [20].

Також Фондом надається допомога усиновителям, опікунам, прийомним батькам та батькам-вихователям у вигляді тренінгів, консультацій, вебінарів з психологами, профільними лікарями та експертами у сфері захисту прав дітей. Наразі в Україні 5200 тис. дітей продовжують чекати на родину, але в період з 2008 по 2020 рік 9451 тис. дітей вже знайшли свою сім'ю.

Благодійна програма «Зміни одне життя» є одним з проектів благодійного фонду «Зміни одне життя – Україна». Проект направлений на допомогу дітям- сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, які проводять своє дитинство в інтернатних закладах України. Ефективним інструментом стала реалізація ідеї розповсюдження відеосюжетів про цих дітей щоб їх побачили майбутні батьки. Також, після влаштування дітей-сиріт у сім'ї, батьки мають бути забезпечені достатнім рівнем знань для виховання дітей-сиріт та мати можливість отримувати психологічну та юридичну консультації. З цією метою проводяться регулярні он-лайн консультації, вебінари, зустрічі з тренерами та психологами [21].

Послуга патронату над дитиною – соціальна послуга, розроблена на основі найкращих європейських та міжнародних практик догляду дітей, які тимчасово залишилися без батьківського піклування. Вперше патронат над дитиною було запроваджено Міжнародною благодійною організацією «Партнерство «Кожній дитині» спільно з громадами міст Бровари та Біла Церква Київської області (з 2009 та 2011 років відповідно), міста Києва (з 2012 року) та міста Умані Черкаської області (з 2015 року) за підтримки Всесвітнього дитячого фонду (Швеція). В Україні функціонує 7 патронатних родин, які вже прийняли у своїх домівках та реабілітували 97 дітей [22].

Є точка зору, що дитяче населення зменшується в Україні через те, що втрачено Крим і частину Донбасу. І соціально-економічний стан тут ні до чого.

Шукаю аргументи «за і проти» Дивлячись на довоєнну статистику кількості дітей в Україні.

З 2015 року – вже з врахуванням наслідків територіальних втрат. На початок 2021 року, 7 млн. 334 тисячі дітей в Україні.

Служби у справах дітей у нашій країні відчують найсильніший за останні роки кадровий голод.

Ще тривожніше, що навіть цей колосальний дефіцит розподілено нерівномірно – брак торкнувся насамперед фахівців, які перебувають на передовому краю роботи, безпосередньо з сім'ями та дітьми.

На підставі Закону України «Про органи та служби у справах дітей» штатна чисельність працівників районних, міських, районних у містах служб у справах дітей устанавлюється з розрахунку один працівник служби не більше ніж на одну тисячу дітей, які проживають у районі, та не більше ніж на дві тисячі дітей, які проживають у місті, районі у місті. Штатна чисельність працівників служб у справах дітей виконавчих органів сільських, селищних рад відповідних територіальних громад встановлюється з розрахунку один працівник служби не більше ніж на одну тисячу дітей, але не менше одного працівника на об'єднану територіальну громаду.

Під час підготовки даної роботи було проведено аналіз штату служби у справах дітей Шевченківській районі у місті Полтаві раді. У Шевченківському районі на 24 тис. дітей працюють, фактично, чотири спеціалісти служби у справах дітей.

Нестача кадрового складу тягне за собою величезні непоправні наслідки, це величезна прогалина у роботі із захисту прав та інтересів дітей.

Основною проблемою є «ляпи» у законах. Визначення «неповнолітні» у Кримінальному Кодексі відрізняється від визначення «неповнолітні» у Сімейному Кодексі.

Поняття «одинока мама» у законі «Про відпустки» суттєво відрізняється від поняття «одинока мама» у Сімейному Кодексі.

Орган опіки та піклування і його функції за жодних обставин не є тотожним поняттю «соціальні служби» і тим більше поняттю «соціальні послуги».

Поняття «діти в складних життєвих обставинах» визначено Законом «Про охорону дитинства» і включає в себе на багато більше категорій дітей, ніж діти, батьки яких ухиляються від виконання батьківських обов'язків. Вживання терміну «дитина в СЖО» в розумінні дитина асоціальних батьків – безграмотне.

Сімейний Кодекс не визначає патронатних вихователів законними представниками дитини, а закон «Про громадянство» надає їм таке право.

Цей список можна продовжувати майже до безкінечності. Всі ці надтрагічні «ляпи» вносили в закони особи, абсолютно переконані в тому, що вони знають законодавство, яке існувало на момент внесення ними «своїх» визначень.

Інколи надбанням громадськості стають листи з повним правовим абсурдом, який компілюють місцеві органи влади для підтвердження свого рішення та спростування прохання заявників. Зокрема, мав місце такий випадок, коли РДА викликала на комісію з прав дитини батьків-вихователів за те, що вони, звертаючись на Урядову лінію, назвали прізвище дитини-вихованця. Чиновники не знають, що батьки-вихователі є законними представниками дитини. А для звинувачення чиновники використали пункт з порядку про усиновлення.

Тож коли «ляпи» з законів потрапляють на перо юридично безграмотного чиновника, говорити про права дитини немає сенсу. І всі такі листи починаються з фрази «З метою захисту прав дитини...», і далі правовий абсурд.

Таким чином, проблема формування державної політики у сфері захисту прав дітей потребує міждисциплінарного підходу внаслідок наявності філософсько-культурологічних, духовно-моральних, соціальних, етичних, юридичних, психолого-педагогічних, фінансових, геополітичних та геоекономічних факторів.

Такий підхід, що характеризується трансфером когнітивних схем із різних дисциплінарних полів у сферу державного управління, дасть можливість розробляти державну політику, де найголовнішим пріоритетом буде здорова сім'я з дітьми як основа суспільства та державна опора, створити соціальний ресурс для її реалізації.

Значна роль при цьому належить освіті, науці, культурі, спорту, соціальним службам, органам охорони здоров'я, молодіжним та громадським організаціям, засобам масової комунікації, координації роботи муніципальної влади та організацій різного відомчого підпорядкування та різних форм власності. Необхідними є також регулярний міждержавний обмін досвідом побудови та бюджетування системи захисту прав дітей у нових умовах, узгодження на міжрегіональному рівні загальних механізмів трансляції передового досвіду.

Перспективними напрямками подальших досліджень у цій галузі вважаємо удосконалення механізмів державної політики у розвитку системи правової освіти дітей та батьків, підвищення рівня їхньої правосвідомості, а також координацію державних та недержавних суб'єктів політики при організації профілактики сімейного неблагополуччя.

Реформування українського суспільства загострило соціальні проблеми населення, що насамперед вплинуло на вразливу категорію дітей.

Відчуження дітей від батьків, зростання процесів деформації сім'ї, руйнування морально – етичних норм, соціальних зв'язків, погіршення здоров'я дитячого населення, недостатнє фінансування соціальної сфери – усе це призвело до зниження рівня захищеності дітей підлітків, різкого падіння рівня матеріального і морального благополуччя сім'ї, зростання кількості соціальних сиріт (діти, які при живих батьках не отримують належного виховання та уваги з боку батьків).

Профілактика соціального сирітства пов'язана з важливою ланкою в соціалізації дитини – загальноосвітньою школою та родиною. Для цього в НЗ введені посади психологів, соціальних педагогів.

Важливе значення в цьому напрямку відіграють – підготовка та професійна зрілість педагогів, соціальних працівників, володіння діагностикою, виявлення дітей групи ризику.

Тема соціального сирітства в різних аспектах висвітлена в роботах науковців. Головним чином тому, що природним середовищем формуванні особистості є сім'я. Україна визнала пріоритет інтересів дитини в суспільстві та необхідність особливої турботи соціально не захищених дітей. Статті 51, 52 передбачають, що обов'язок утримання дітей до їхнього повноліття покладено на батьків, сім'ю; Материнство і батьківство охороняє держава.

Зміст соціального захисту дітей полягає в аналізі стану педагогічної занедбаності дитини, надання необхідної комплексної соціальної, психологічної, педагогічної, медичної, правової допомоги; Проведення соціально – педагогічної корекції з урахуванням індивідуальних потреб кожної дитини.

Прихід дитини до школи – це особлива зміна в її житті та діяльності. Батьки повинні сформувати мотив до навчання, вміння виконувати завдання...Саме в початковій школі закладаються основи успішного процесу навчання. Взаємодія батьків та вчителя особливо важливе. Вчитель в першому класі протягом навчального року може чітко відслідкувати як батьки виконують свої обов'язки, в якому сімейному оточенні зростає дитина

Приклади з роботи

Підлітковий вік належить до критичних періодів у розвитку дитини. Емоційна стабільність, позитивна обстановка в родині сприяє більш поступовому і безконфліктному формуванню підлітків.

Підлітки з благополучних родин реалізують свої бажання з урахуванням майбутнього життя, досягнення успіхів у професійній діяльності, в той час діти сімей, де батьки не повноцінно виконують обов'язки, або їм характерна асоціальна поведінка, мають мотиви сьогодення – задоволення фізіологічних потреб, девіантні прояви, що межують поряд з криміногенними,

їх життя перевантажене негативним досвідом (у дітей немає зразків позитивної поведінки, цінностей сім'ї).

Основні етапи роботи з сім'єю:

- виявлення;
- попередження, відвідування сім'ї;
- адміністративне стягнення (штраф);
- постановка на облік в навчальному закладі, в ССД;
- вилучення дитини з сім'ї внаслідок загрози життю та здоров'ю;
- позбавлення батьків батьківських прав, офіційне визнання їх неспроможності у вихованні дітей.

Аналізуючи сутність територіальної громади як основи місцевого самоврядування, О. Батанов зазначає, що «територіальна громада – це складна «кумулятивна» форма суспільної організації, сукупність людей асоційованих на публічних засадах у межах певної території та об'єднана різноплановими ознаками системного характеру демографічний, територіальний, правовий, політичний, економічний, професійний, мовний, релігійний тощо) [3, с. 57].

Беручи до уваги вищезазначене, вважаємо, що доцільним буде таке визначення: соціальне сирітство – це порушення прав неповнолітньої дитини шляхом ухилення або відсторонення батьків від виконання батьківських обов'язків через втрату або зниження потенціалу загальнолюдських і духовних цінностей у родині та деформацію соціальних і моральних цінностей у суспільстві [1, с. 85]

Дослідники Л. Оліференко [16] й Т. Шульга [23] пояснюють, що з точки зору соціальної педагогіки, «соціальні сироти» – це:

1) діти, які не мають родин і залишилися без піклування батьків, у тому числі діти, батьки яких з різних причин відмовилися від них або позбавлені батьківських прав, та взяті на повне державне забезпечення;

2) особлива соціально-демографічна група дітей віком від народження до 18 років, які залишилися без піклування батьків внаслідок соціально-економічних, моральних, психологічних і медичних причин.

«Соціальних сиріт» як особливу соціально-демографічну групу дітей, які формально мають батьків, але через соціальні, економічні, морально-психологічні та фізичні причини фактично позбавлені батьківського піклування, розглядають українські науковці Л. Артюшкіна та А. Полянничко. До них належать бездоглядні і безпритульні діти, тобто «діти вулиці» [2, с. 6].

Зміст соціального захисту дітей полягає в аналізі стану педагогічної занедбаності дитини, надання необхідної комплексної соціальної, психологічної, педагогічної, медичної, правової допомоги; Проведення соціально – педагогічної корекції з урахуванням індивідуальних потреб кожної дитини.

Прихід дитини до школи – це особлива зміна в її житті та діяльності.

Батьки повинні сформувати мотив до навчання, вміння виконувати завдання...

Саме в початковій школі та родини закладаються основи успішного процесу навчання та виховання. Взаємодія батьків та вчителя особливо важливе. Вчитель в першому класі протягом навчального року може чітко відслідкувати як батьки виконують свої обов'язки, в якому сімейному оточенні зростає дитина.

Треба відзначити що важливу роль відіграє і громада. В Україні територіальна громада та органи місцевого самоврядування найближчі за всіх до молоді. Вони повинні особливим чином стимулювати її соціальну активність, створюючи педагогічні умови ефективної соціалізації молоді. Саме в територіальній громаді відбувається просвіта молоді щодо основ демократії; виховання активності й відповідальності; сприяння накопиченню практичного соціального досвіду; забезпечення участі молоді в прийнятті рішень на місцевому рівні вже вченому віці, а не через багато років; сприяння соціальній інтеграції; отримання умінь та навичок давати відповідь на вимоги сучасного суспільства; створення відповідного культурного середовища, в якому інтереси молоді поважають. Особливістю територіальної громади є те, що її членами стають автоматично, ознакою проживання. Тобто це жителі, об'єднані спільним

проживанням на території, яка є ланкою адміністративно-територіального устрою держави, і наділені правом самоорганізації та місцевого самоврядування, ефективність якого багато в чому залежить від соціалізованості громадян» [3, с. 85]

Після Революції гідності в Україні 2014 року в країні на 40% знизилася чисельність дитячого населення.

Зазначимо, що за останні п'ять років кількість дітей, що народилися, зменшилася приблизно на 30% – до 330 тис., порівняно з 465 тис. народжених п'ятирічкою раніше. Також в Україні зростає кількість дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Приріст населення в Україні, згідно з офіційними даними, постійно скорочується з 1990 року і за підсумками 2021 року може стати рекордно низьким.

Про це з посиланням на дані Державної служби статистики повідомляє сервіс відкритих даних Opendatabot.

За офіційними даними, у першому півріччі 2021 року в Україні народилося 132 595 дітей. Це на 5% менше, ніж у першому півріччі 2020-го, та на 11,5% менше, ніж у першому півріччі 2019-го.

Якщо брати показники за рік, то найнижчий рівень народжуваності був у 2020 році – тоді народилося 293 457 дітей. Для порівняння: у 2019 році цей показник становив 308817.

Таким чином, як прогнозують в Opendatabot, якщо поточна динаміка приросту населення збережеться, то в 2021 році буде встановлено черговий рекорд за найнижчим рівнем народжуваності.

Під час введення локдаунів у всьому світі через пандемію COVID-19 існувала думка, що це може призвести до зростання народжуваності, адже пари проводитимуть більше часу разом.

«Для молодих людей: ніхто не скасовував демографічну кризу в Україні. Думаю, настав час боротися і з ним», – казав у березні 2020 року президент Володимир Зеленський.

Але ці очікування не справдилися. Навіть навпаки: у всьому світі народжуваність впала до рекордно низького рівня за окремими винятками (наприклад, Німеччина). Демографи пояснюють це впливом коронавірусної кризи на планування сім'ї, втратою людьми роботи та відсутністю впевненості у завтрашньому дні.

Якщо порівнювати дані про народжуваність в Україні за 2020 рік із 2010-м, то показник зменшився на 40%. За найгіршими прогнозами демографів, 2030 року в Україні одна жінка протягом життя народжуватиме одну дитину.

За оцінкою Державної служби статистики, станом на липень 2021 року в Україні мешкало майже 41,4 мільйона осіб. Це на 100 тисяч менше, ніж у середньому протягом першого півріччя 2021 року. Рис 3.2

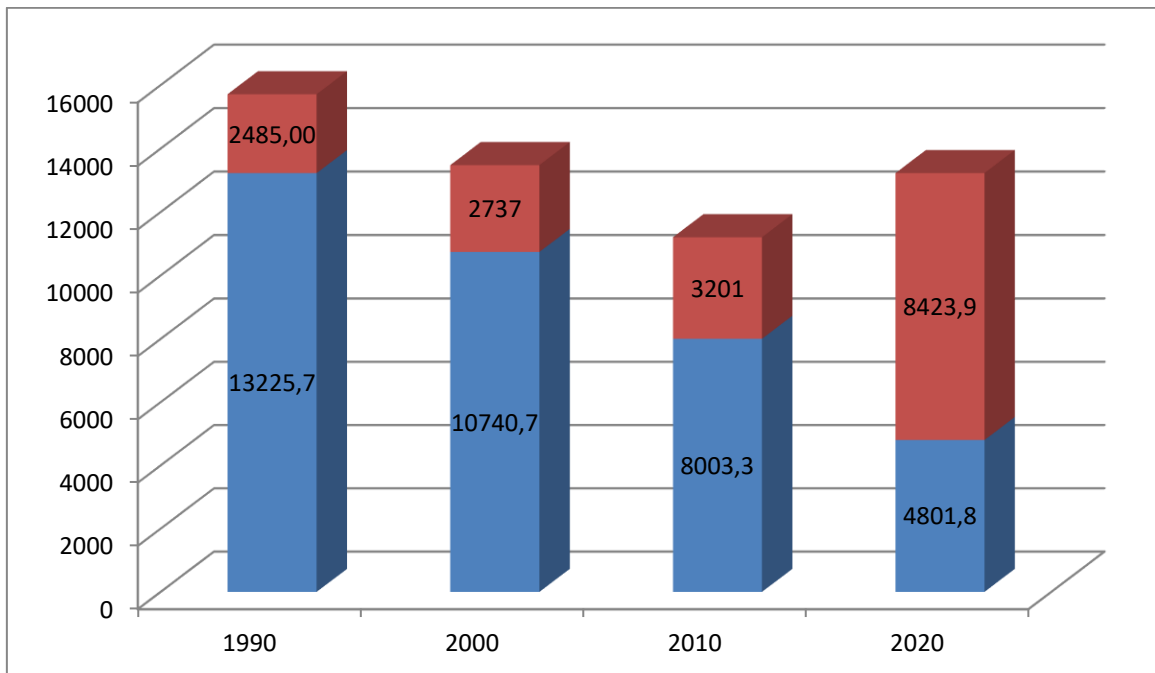

Рис 3.2 Статистика чисельності народжуваності дітей кожні 10 років [автор]

РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ

3.1. Напрямки вдосконалення організаційно-правових аспектів державної політики у сфері соціального захисту прав дітей

В Україні запускають центр правосуддя для захисту дітей, постраждалих від сексуального насильства. В Україні запускають пілотний проект зі створення Центру правосуддя для захисту прав дітей, які постраждали від сексуального насильства та експлуатації.

Діяльність Центру буде спрямована на підвищення якості збирання доказів та мінімізацію травматизації дитини. За попередніми домовленостями проект буде запущено вже у вересні цього року в Київській області.

Центр працюватиме за американською моделлю Children's Justice Centre і принципом дружнього до дитини правосуддя.

Команда фахівців буде складатися з:

- прокурорів,
- слідчих,
- суддів,
- соцпрацівників,
- психологів,
- адвокатів, які спеціально підготовлені до роботи з неповнолітніми жертвами насильства і будуть одночасно присутні під час інтерв'ювання дитини у кримінальному процесі.

Також передбачено, що всі рішення щодо розслідування та надання соціально-психологічної підтримки узгоджуватимуться всіма учасниками.

Центр має стати місцем, яке знижуватиме рівень занепокоєння в дитини, запобігатиме її психологічній травматизації, а також сприятиме отриманню правдивої та повної інформації для судових цілей.

В Україні створять робочу групу для вдосконалення законодавства про визначення місця проживання дитини при розведенні батьків

При Міжвідомчій координаційній раді з питань правосуддя щодо неповнолітніх буде створено робочу групу для вдосконалення законодавства щодо визначення місця проживання дитини та способу спілкування з нею під час розлучення батьків.

У Мін'юсті зазначають, що з початку 2018 року на розгляді українських судів перебувають понад 1000 справ, де є факти викрадення дитини, приховування її від другого з батьків або перешкоди у спілкуванні з дитиною іншому батькові. Незважаючи на тривалий розгляд таких справ судами, дитина фактично позбавляється права спілкування з обома батьками. Крім того, тривале перебування дитини з одним із батьків, який її викрав або перешкоджає спілкуванню з другим з батьків, впливає на емоційний та психологічний стан дитини, що може призвести до негативних наслідків для неї.

Головними цілями та завданнями цієї робочої групи стане напрацювання законодавчих змін та розробка нових механізмів для вирішення конфліктних питань у сімейних правовідносинах.

Міжвідомча координаційна рада з питань правосуддя щодо неповнолітніх займається консолідацією та здійснює рішучі дії щодо захисту прав дитини у площині освіти, виховання, соціального розвитку та, власне, правосуддя.

В Україні створено національна соціальна сервісна служба замість державної соцслужби.

Кабінет Міністрів схвалив Концепцію реалізації державної політики щодо соціального захисту населення та захисту прав дітей. Про це повідомляє прес-служба Мінсоцполітики.

Згідно з документом, в Україні створено Національну соціальну сервісну службу (замість Державної соціальної служби) як центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері соціального захисту населення, захисту прав дітей.

Також Концепція має забезпечити здійснення дієвого контролю за дотриманням вимог законодавства під час надання соціальної підтримки.

Кабмін підтримав 27 ініціатив для захисту прав дітей

27 ініціатив, які розглянув уряд, спрямовано:

на посилення безпеки дітей; захист від жорстокого поводження. Наприклад, пропонується посилити відповідальність за правопорушення у сфері продажу дітям електронних сигарет та рідин;

на покращення системи догляду та виховання дітей, зокрема, орієнтація на виховання дітей у сім'ях, а не в інтернатах.

Також Кабмін визначив порядок забезпечення житлом дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Мінюст буде співпрацювати з ЮНІСЕФ у сфері захисту прав дітей

Міністерство юстиції, система безкоштовної правової допомоги, ЮНІСЕФ та USAID підписали меморандум у сфері захисту прав дітей. Про це повідомляє прес-служба Мін'юсту.

Відновне правосуддя для неповнолітніх – це одна з ініціатив, що реалізовуватиметься в рамках багатостороннього меморандуму про взаєморозуміння.

Мета меморандуму – консолідація зусиль щодо проведення реформи у сфері захисту прав дітей та створення механізмів для її впровадження.

Також буде продовжено співпрацю у рамках діяльності Міжвідомчої координаційної ради з питань правосуддя щодо неповнолітніх. Зокрема, йдеться про надання технічної допомоги Мін'юсту та Координаційному центру з надання правової допомоги для впровадження найкращих практик правосуддя для дітей, у тому числі на базі системи безкоштовної правової допомоги.

«Минулого року за сприяння ЮНІСЕФ у шести регіонах України діяв пілотний проект «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у скоєнні злочину». Зважаючи на його успішність, тепер він продовжений і поширений на всю країну», – зазначив в. о. директора Координаційного центру з надання правової допомоги Олександра Баранова.

Головне завдання відновного правосуддя – допомогти дітям, які вперше вчинили злочин невеликої чи середньої тяжкості, щиро покаялися у цьому та пройшли програму ресоціалізації, повернутися до суспільства.

У рамках меморандуму запроваджуватимуться ефективні механізми захисту прав дітей у кримінальних процесах, у тому числі поширення практик медіації та інших форм відновного правосуддя.

Крім того, буде розроблено єдині стандарти навчання фахівців, які працюють у сфері юстиції для дітей (адвокатів, суддів, працівників прокуратури, поліції тощо) з урахуванням міжнародного досвіду та результатів наявних навчальних курсів та програм. Будуть удосконалені та апробовані механізми відбуття неповнолітніми покарань, не пов'язаних з ізоляцією особи.

Мінюст пропонує скоротити термін розгляду судом справ, пов'язаних з дітьми. Кабінет Міністрів сьогодні підтримав законопроект Мін'юсту «Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України щодо скорочення термінів розгляду судом справ, пов'язаних із захистом прав дітей та вдосконалення порядку розгляду справ особливого провадження».

Проектом Закону пропонується доповнити статтю 189 Цивільного кодексу України положенням, згідно з яким підготовче провадження у справах про позбавлення батьківських прав та про відібрання дитини у батьків без позбавлення їх батьківських прав має бути проведене протягом тридцяти днів з дня відкриття провадження.

Також пропонується внести зміни до статті 210 ЦПК, якими передбачити, що суд має розпочати розгляд справи про позбавлення батьківських прав та відібрання дитини у батьків без позбавлення їх батьківських прав по суті не пізніше наступного робочого дня з дня закінчення підготовчого провадження у таких справах.

Документ доповнює статтю 313 ЦПК положенням, згідно з яким суд розглядає справи про усиновлення протягом розумного строку, але не більше ніж тридцять днів з дня відкриття провадження у справі.

Крім того, проектом Закону пропонується внести зміни до статей 293 та 34 ЦПК щодо виключення положень про участь присяжних у розгляді справ особливого провадження.

На сьогоднішній день в Україні сформовано потужну нормативно-правову базу, спрямовану на боротьбу, попередження та подолання насильства щодо дітей. Протягом 2009-2011 років до національного законодавства внесено зміни щодо вдосконалення державної системи захисту прав дитини, зокрема до КК та Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК) щодо використання дітей для жебракування; до деяких законодавчих актів – щодо протидії поширенню дитячої порнографії, встановленню переліку заходів щодо протидії торгівлі дітьми, підвищенню рівня захищеності дітей в Україні та покращенню діяльності правоохоронних органів у цій сфері.

Для забезпечення оптимального функціонування цілісної системи захисту прав дітей в Україні відповідно до вимог Конвенції ООН про права дитини, а також з урахуванням цілей розвитку тисячоліття ООН та Підсумкових документів Спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН «Світ, придатний для життя дітей» у 2009 році затверджено Загальнодержавна програма «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини на період до 2016 року».

Крім того, з метою створення належних умов для забезпечення реалізації прав та законних інтересів дітей та вирішення актуальних завдань у цій галузі, у серпні 2011 року було запроваджено посаду Уповноваженого Президента України з прав дитини. Уповноважений Президента з прав дитини забезпечує здійснення Президентом України конституційних повноважень щодо дотримання конституційних прав дитини, виконання Україною міжнародних зобов'язань у цій сфері. У цьому контексті слід зазначити, що цей інститут є не повною мірою незалежним інститутом захисту прав дітей у розумінні міжнародних стандартів ООН. Однак, Конституція України не передбачає створення спеціалізованих органів на додаток до тих, що вже передбачені її положеннями. Водночас слід зазначити, що Омбудсменом України, який згідно

із Законом України «Про Уповноважений Верховної Ради України з прав людини» здійснює парламентський контроль за дотриманням конституційних прав людини, призначено представника, до компетенції якого віднесено питання дотримання прав дитини.

Для забезпечення конституційних вимог щодо обов'язковості повної загальної середньої освіти в країні функціонують 19,8 тис. загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів, форм власності та підпорядкування, в яких навчається понад 4,29 млн. учнів, у тому числі у сільській місцевості, відповідно, 13,0 тис. установ та 1,36 млн. учнів. Станом на 1 вересня 2011 року не отримували повну середню освіту (не навчалися у загальноосвітніх навчальних закладах) 41 975 дітей віком від 6 до 18 років, з них: 10 472 особи – за станом здоров'я (25,0%); 13 200 – з інших причин (31,4%); 414 осіб навчаються професії без здобуття повної загальної середньої освіти (1,0%); 17889 – навчаються у спеціальних установах для дітей, які потребують корекції розумового розвитку (42,6%).

На сьогоднішній день найбільшочішою проблемою є скорочення кількості шкіл, що зумовлено тим, що протягом двадцяти останніх років учнів у результаті зниження народжуваності зменшилася майже на 40%, а кількість шкіл – на 7%. У кожному регіоні 4 створено координаційні поради для розроблення відповідних планів оптимізації мережі загальноосвітніх установ. У регіонах завершується робота з формування та коригування планів оптимізації шкільної мережі. Звичайно, цей процес не може відбуватися безболісно. З метою його полегшення проводиться роз'яснювальна робота серед педагогічної та батьківської громадськості, закуповуються шкільні автобуси для перевезення учнів та вчителів, які мешкають за межами пішої доступності.

Доступ до освіти дітей з особливими потребами.

Зміни, внесені до законодавства України в галузі освіти у 2010 році, забезпечили правові засади подальшого розвитку системи освіти, насамперед запровадження інтегрованого та інклюзивного навчання дітей з особливими потребами. Згідно з Конвенціями ООН про права дітей, про права інвалідів,

законодавством в галузі освіти, Указом Президента України, нормативно-правовими актами Кабінету Міністрів України здійснюється системна робота з оптимізації мережі загальноосвітніх шкіл-інтернатів різних типів. У контексті поширення інтеграційних процесів та впровадження інклюзивного навчання лише у 2011/2012 навчальному році на 7 одиниць зменшилась кількість спеціальних загальноосвітніх шкіл-інтернатів для дітей із особливими освітніми потребами.

З метою комплексної реабілітації, у тому числі соціальної реабілітації дітей з особливими освітніми потребами (з порушеннями слуху, зору, опорно-рухового апарату, розумово відсталих, з тяжкими порушеннями мови), у навчальні плани спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів запроваджено корекційно-розвивальний блок. Корекційна спрямованість трудового навчання забезпечує практичне застосування учнями з особливими потребами програмних знань, умінь та навичок, загальний розвиток, адекватне професійне орієнтування учнів з урахуванням особливостей їхнього психофізичного розвитку та рекомендацій лікарів.

Напрацьовано системний досвід професійної соціалізації учнів із особливими освітніми потребами у процесі їхньої професійної підготовки на базі спеціальних загальноосвітніх шкіл-інтернатів за договорами, укладеними з професійно-технічними навчальними закладами, організації навчально-виробничої практики за межами шкіл-інтернатів.

У початковій школі елементи правової освіти інтегруються у предмети інваріантної складової. Так, питання правової освіти, зокрема прав дитини, передбачається реалізовувати через інтеграцію правових знань до курсів «Я та Україна» (1-3 класи). Для початкової школи рекомендується курс на вибір «Права дитини». У курсі «Етика» для 6-го класу виділено блок щодо прав дитини, який розкриває основні поняття моралі та етики в демократичному суспільстві. У 9-х та 10-х класах є обов'язковим вивчення курсу «Правознавство. Практичний курс» та «Правознавство», розділи та теми яких

присвячені вивченню прав людини. У старшій профільній школі рекомендується вивчення курсу «Права людини».

Кримінальна юстиція щодо неповнолітніх.

Враховуючи взяті Україною міжнародні зобов'язання щодо забезпечення дітей особливою турботою та допомогою з боку держави, насамперед тих, які потрапили у конфлікт із законом, у 2011 році було схвалено Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні, реалізацію якої передбачено здійснювати поетапно протягом 2011 року.

Одним із загальних завдань Концепції визначено забезпечення ефективного правосуддя (при здійсненні дізнання, досудового слідства та правосуддя) щодо неповнолітніх, які вчинили правопорушення з урахуванням вікових, соціально-психологічних, психофізичних та інших особливостей розвитку. З цією метою передбачається проведення підготовки співробітників правоохоронних органів, суддів, прокурорів, адвокатів, працівників органів опіки та піклування щодо здійснення дізнання, досудового слідства та правосуддя щодо неповнолітніх, а також запровадження спеціалізації суддів щодо розгляду судових справ щодо неповнолітніх.

Введення Концепції призведе до розширення системи повноважень органів та служб у справах дітей, створення нових установ для дітей (служби пробації, для забезпечення патронажу для неповнолітніх, які відбувають покарання, центрів соціальної реабілітації неповнолітніх, які вчинили правопорушення). Такі інститути становитимуть єдину цілісну систему кримінальної юстиції щодо неповнолітніх.

Важливе місце у рамках розвитку кримінальної юстиції приділяється питанням щодо профілактики злочинності серед неповнолітніх, реінтеграції неповнолітніх правопорушників у суспільство. Варто зазначити, що для проведення заходів соціально-психологічного та освітнього характеру для неповнолітніх у слідчих ізоляторах створено навчальні класи, організовано роботу навчально-консультативних пунктів, налагоджено роботу 31 кімнати психоемоційного розвантаження. На початок 2011/2012 навчального року 760

неповнолітніх було залучено до навчання у консультативних пунктах, створених під час слідчих ізоляторів. Середній відсоток неповнолітніх становить близько 100%.

З метою нейтралізації криміногенних факторів у дитячому середовищі МВС проводяться профілактичні заходи, у ході яких виявляються та притягуються до відповідальності дорослі особи, які залучають дітей до антигромадської діяльності; відпрацьовуються торгові заклади з метою недопущення реалізації дітям алкогольних напоїв та тютюнових виробів; проводиться роз'яснювально-профілактична робота в сім'ях, в яких проживають діти, батьки чи опікуни яких ухиляються від виконання передбачених законодавством обов'язків щодо створення належних умов для життя, навчання та виховання дітей, допускають факти жорстокого поводження та насильства щодо дітей.

Україна визнає, що побутове насильство у сім'ї (в Україні законодавчо визначене поняття «насильство у сім'ї») становить актуальну проблему. У цьому контексті у вересні 2008 року було внесено зміни до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства щодо протидії насильству у сім'ї. Законодавчими актами передбачено, що у разі скоєння особою насильства у сім'ї, після отримання нею офіційного попередження про неприпустимість скоєння насильства у сім'ї, ця особа направляється до кризового центру для проходження корекційної програми.

Відповідно до статті 15 Закону України «Про запобігання насильству в сім'ї» члени сім'ї, які вчинили насильство в сім'ї, несуть кримінальну, адміністративну чи цивільно-правову відповідальність згідно із законом. Так, статтею 1732 Кодексу про адміністративні правопорушення України (КУпАП) встановлено відповідальність за вчинення насильства в сім'ї, внаслідок чого могла бути або була завдана шкода фізичному чи психічному здоров'ю потерпілого.

Варто також зазначити, що з метою підвищення правової обізнаності працівників поліції з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок та

чоловіків, попередження насильства в сім'ї протягом 2010-2011 років МВС було проведено низку спільних із ПРООН заходів, у рамках яких у всіх регіонах України дільничними інспекторами міліції було проведено 690 тренінгів щодо організації діяльності з питань запобігання насильству в сім'ї.

З метою реалізації заходів щодо запобігання насильству в сім'ї у 2010 році Урядом України затверджено План заходів щодо проведення Національної кампанії «Стоп насильству!» на період до 2015 року. Крім того, для надання допомоги особам, які постраждали від насильства, у регіонах України діє 67 служб психологічної допомоги «Телефон Довіри»

З метою надання допомоги сім'ям з дітьми та громадянам, які опинилися у складних життєвих обставинах, у тому числі жертвам насильства в сім'ї, в Україні створено мережу установ, а саме: 21 центр соціально-психологічної допомоги, 4 центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства, центри роботи з жінками, притулки. Зазначені установи надають психологічні, соціально-побутові, соціально-педагогічні, соціально-медичні, інформаційні та юридичні послуги особам, які опинилися у складних обставинах.

Законом України «Про органи та служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» передбачено функціонування притулків, служб у справах дітей, центрів соціально-психологічної реабілітації дітей, соціально-реабілітаційних центрів (дитячі містечка) для дітей віком від 3 до 18 років, які опинились у складних життєвих обставин, у тому числі для дітей, які постраждали від різних форм насильства. Основними завданнями зазначених установ є надання дітям комплексної соціальної, педагогічної, медичної, правової та інших видів допомоги, створення соціально-побутових умов забезпечення нормальної життєдіяльності дітей. У притулках функціонує відділення соціально-психологічної реабілітації. Його спеціалісти забезпечують комплексну реабілітацію дітей та здійснюють підготовку дитини до повернення її до рідної сім'ї або до влаштування у нову родину. Станом на 1 січня 2021 року функціонує 67 притулків для дітей служби у справах дітей та 51 центр соціально-психологічної реабілітації дітей.

У 2011 році ухвалено Закон України «Про протидію торгівлі людьми», який передбачає захист осіб, які постраждали від торгівлі людьми, у тому числі дітей. У ньому визначено спеціальні принципи протидії торгівлі дітьми, попередження цього явища, передбачено надання допомоги таким дітям, та встановлено такі види контролю: парламентську, державну владу (у межах їх повноважень) та громадську (за виконанням законів у цій сфері). Нагляд за дотриманням та виконанням законів у сфері протидії торгівлі людьми здійснюється Генеральним прокурором та підпорядкованими йому прокурорами.

Уряд ухвалив комплекс рішень, а це 4 законопроекти, 3 постанови, 2 розпорядження, які спрямовані на посилення соціального захисту сімей з дітьми, підтримку дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб з їх числа та побудову ефективної системи дотримання прав дітей в умовах децентралізації:

Проектами законів передбачено:

1. Підвищення рівня державної підтримки сімей з дітьми:

з 01.01.2022 підвищиться розмір державної допомоги при народженні або усиновленні дитини з 41 280 грн до 50 000 гривень. Виплата допомоги проводитиметься одноразово у розмірі 25 відсотків загального розміру допомоги, решта суми допомоги виплачуватиметься протягом наступних 36 місяців рівними частинами;

з 01.01.2023 і в подальшому щороку з 1 січня збільшуватиметься розмір допомоги при народженні дитини на прогнозний показник зростання індексу споживчих цін.

2. Вдосконалення системи усиновлення дітей:

- встановлення максимальної різниці у віці між усиновлювачем і дитиною, що не може перевищувати 45 років;
- запровадження обов'язкового навчання для кандидатів в усиновлювачі;
- вдосконалення процедур зміни прізвища, імені та по батькові особи, яку усиновлено.

3. Розмежування функцій державних органів влади та органів місцевого самоврядування з питань захисту прав дітей:

– здійснення розподілу повноважень у сфері захисту прав дітей, пов'язаного із децентралізацією влади;

– визначення органами опіки та піклування виключно виконавчих органів територіальних громад;

– запровадження механізму державного контролю за дотриманням законодавства з питань соціального захисту дітей;

– наділення Мінсоцполітики повноваженнями з розроблення та затвердження примірної програми надання соціальних послуг (проходження індивідуальних корекційних програм) батьків, які не виконують батьківських обов'язків.

4. Посилення державного контролю щодо захисту прав дітей та соціальної підтримки сім'ї:

– збільшення штрафних санкцій за порушення порядку взяття на облік та строків заселення жилих будинків і жилих приміщень;

– передачу повноважень щодо отримання необхідних відомостей для внесення до державного реєстру майнових об'єктів оздоровлення та відпочинку дітей від Мінсоцполітики та Нацсоцслужби;

– запровадження права Нацсоцслужби та її територіальних органів, а також структур в територіальних громадах, визначених відповідальними за захист прав дітей, складати протоколи за адміністративні правопорушення щодо невиконання законних вимог посадовими особами у сфері соціального захисту дітей.

Прийнято постанови, якими врегулюється:

1) запровадження механізму надання державної соціальної допомоги на утримання і виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб з їх числа, в тому числі дітей з інвалідністю, які перебувають у МГБ;

- 2) забезпечення права на отримання компенсації (на умовах співфінансування) особам з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, старших 23 років, за умови їх перебування на квартирному обліку на момент досягнення 23-річного віку;
- 3) визначення співвідношення компенсації з державного і місцевих бюджетів у залежності від віку особи;
- 4) взяття на квартирний облік дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які досягли 16 років, а також осіб з їх числа, які перебувають на обліку внутрішньо переміщених осіб, або місце проживання яких були тимчасово окуповані території, територія Автономної Республіки Крим та міста Севастополя;
- 5) надання жилих приміщень поза чергою особам з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, після досягнення 23 років, за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів за умови їх перебування в установленому порядку на квартирному обліку на момент досягнення 23-річного віку; Схвалено Концепцію державної соціальної програми оздоровлення та відпочинку дітей на період до 2025 року:
- 6) запровадження механізму фінансування послуг з оздоровлення та відпочинку дітей за принципом «гроші ходять за дитиною»;
- 7) укладання тристоронньої угоди, між органами, де дитина перебувала на обліку по забезпеченню оздоровленням та відпочинком з батьками та дитячими закладами оздоровлення та відпочинку,
- 8) надання права батькам самостійно обирати заклад оздоровлення та відпочинку,
- 9) об'єднання бюджетів різних рівнів, що у свою чергу збільшить кількість оздоровлених дітей,
- 10) запровадження механізмів підтримки дитячих закладів оздоровлення та відпочинку шляхом податкового, економічного стимулювання з метою розвитку і збереження існуючої мережі закладів,
- 11) запровадження Стандарту перебування дитини у закладі,

- 12) запровадження відпочинку і оздоровлення дітей із батьками або іншими законними представниками.
- 13) Схвалено Концепцію створення та розвитку системи раннього втручання в Україні, якою пропонується:
- 14) створення центрів раннього втручання (на базі діючої мережі закладів / установ охорони здоров'я, соціального захисту, освіти, залучення до цього процесу організації недержавного сектору);
- 15) створення методичних центрів (на базі центрів соціальних служб);
- 16) розроблення порядку організації та надання послуги раннього втручання та алгоритму виявлення у дітей порушень розвитку;
- 17) розроблення програм переходу дитини віком до чотирьох років до закладів освіти та освітньо-професійних програм підготовки психологів, дефектологів, логопедів, педіатрів, неврологів, психіатрів, ерготерапевтів, лікарів фізичної та реабілітаційної медицини, фахівців із соціальної роботи, соціальних працівників, соціальних педагогів;
- 18) встановлення вимог до діяльності надавачів послуги раннього втручання;
- 19) розроблення методики моніторингу, контролю та оцінювання якості послуги раннього втручання;
- 20) розроблення методики визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці у послугі раннього втручання та забезпечення стратегічного планування розвитку системи раннього втручання.

3.2. Імплементация досвіду зарубіжних держав для вдосконалення політики у сфері захисту дітей

Франція. На сторінках наукових джерел зазначена проблема ще не отримала цілісного висвітлення. Світовий досвід переконливо свідчить, що налагодженість відносин у соціальній сфері не лише підвищує рівень існування людини в суспільстві, а й багато в чому формує її ставлення до держави та процесів, які в ній відбуваються. Водночас існуючий світовий досвід є

важливим чинником, який слід враховувати для подальшого вдосконалення правового регулювання відповідних процесів, що на сьогодні відбуваються в нашій державі. Значною мірою це стосується інституту соціального захисту та надання соціальних послуг, який динамічно розвивається в сучасному світі.

Слід зазначити, що соціальна сфера в окремих країнах має певні особливості надання соціальних послуг не лише з позицій врахування їх кількісних та якісних характеристик, а й з урахуванням ступеня державного регулювання.

Під час аналізу системи і особливостей надання соціальних послуг, зокрема і здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, привертає увагу насамперед досвід розвинених країн, як Франція, Німеччина, Великобританія та Італія, оскільки ці країни не лише входять до тридцяти країн із найвищим рівнем соціального розвитку, а є також європейськими, що важливо враховувати з огляду на посилення євроінтеграційних тенденцій сучасної України. Також у статті наведено аналіз здійснення соціальних послуг в США.

О. Березін, М. Безпарточний та Л. Нікілева визначили особливості французької системи соціального захисту населення, до яких віднесли розгалужену систему професійно-галузевих схем соціального страхування, розвинену систему родинних виплат, яка стала результатом тривалої еволюції, значну роль додаткових систем соціального захисту, особливо у сфері пенсійного й медичного страхування [2, с. 50—51].

У Франції соціальні послуги надаються за такими напрямками: сфера охорони здоров'я (охорона здоров'я матері й дитини, служби допомоги в хатній роботі, установи для людей з обмеженими можливостями), освіта (соціальне забезпечення в школах: сестри-доглядальниці й няні, соціальні працівники й психологи, соціальні послуги при університетах), правосуддя (служби соціальних послуг та установи для правопорушників, ув'язнених і їх сімей), молодь і спорт (центри дозвілля, літні табори відпочинку тощо),

містобудування й муніципалітети, сільськогосподарські кооперативи, а також трудова й професійна підготовка [3, с. 204].

У Франції існує державна програма «Велика сім'я», яка адресована багатодітним сім'ям. Ця програма існує з 1921 року і в рамках загальної державної політики по стимулюванню народжуваності пропонує багатодітним сім'ям субсидування і пільги. Багатодітним сім'ям надаються податкові пільги [14]. Для дітей до шести років сім'ям надається матеріальна допомога для замовлення послуг вихователя [15].

Отже, у Франції соціальне обслуговування є одним із найперспективніших напрямів соціального захисту населення. У цій країні має місце розгалужена система соціального обслуговування зі значним переліком соціальних послуг, які можуть отримувати громадяни в різних сферах суспільного життя (охорона здоров'я, освіта, правосуддя, спорт, трудова та професійна підготовка).

Варто зазначити, що у Франції врегульовано питання співвідношення ролі держави й недержавних інституцій у наданні соціальних послуг та контролю за їх якістю. Звернувши увагу на досвід Франції, можна побачити, що управління у сфері соціального обслуговування в цій країні здійснюється на загальнодержавному рівні двома міністерствами – Міністерством соціальних відносин і солідарності та Міністерством охорони здоров'я, зі справ сім'ї та інвалідів Франції [24]. Аналізуючи особливості організації надання соціальних послуг у Франції, фахівці підкреслюють, що більшість програм у сфері соціальних послуг координуються з боку кількох міністерств, а також спеціально створених міжміністерських комітетів. На місцевому рівні дії органів самоврядування в регіонах, департаментах і муніципалітетах часто пересікаються й дублюються. Великі підприємства, лікарні та урядові організації мають своїх суб'єктів надання соціальних послуг. Важливу роль у Франції відіграють приватні (некомерційні) організації, які вносять ініціативні ідеї в цій сфері до уряду та управляють наданням соціальних послуг за фінансової підтримки органів держави [3, с. 204-205]. При цьому на сьогодні

саме громадські організації є провідними суб'єктами надання соціальних послуг у Франції, а принцип децентралізації є одним із провідних у сфері соціального обслуговування.

Німеччина. У Федеральному законі Німеччини про соціальне страхування від 23 березня 1994 р. міститься перелік соціальних послуг, які надаються в цій країні. Зокрема у параграфі 21 визначено, що до них належать допомога на харчування у вигляді одноразових виплат, ремонт одягу, білизни та взуття, закупівля пального для окремих опалювальних приладів, надання спеціальних освітніх ресурсів для студентів, ремонт побутових приладів, догляд за квартирою [4].

Зауважимо, що, крім вищевказаного закону, нормативну основу надання соціальних послуг у Німеччині складають Федеральний закон про соціальну допомогу, Акт про благополуччя дітей і молоді та Закон про осіб з обмеженими можливостями [5, с. 221].

Враховуючи положення вказаних законодавчих актів, можна визначити такі види соціальних послуг у Німеччині: послуги із соціального страхування (наприклад, у зв'язку з безробіттям, пенсійне й медичне), послуги з надання соціальних допомог (у вигляді виплат для непрацевдатних осіб, а також інших громадян, які не мають права на виплати у зв'язку з непрацевдатністю, та інших прав на отримання певного доходу), послуги із соціальної підтримки окремих верств населення, зокрема сімей із дітьми, жертв війни, інвалідів та ряду інших категорій громадян [6, с. 509].

Аналізуючи формування систем соціального захисту Німеччини, з'ясовано, що заходи інституту допомоги сім'ям (особам), молоді, дітям здійснюють у Німеччині державні й громадські організації, які тісно співпрацюють на основі принципу субсидіарності, згідно з яким держава виконує лише ті функції, які не можуть взяти на себе громадські організації і які не належать до компетенцій місцевих органів, що надає перевагу недержавним організаціям перед державними [16, с. 212]. У Німеччині до

надання соціальних послуг часто залучаються волонтерські організації, які не мають офіційного статусу [5, с. 220].

У параграфі 2 Восьмої книги Соціального Кодексу Німеччини зафіксовано завдання інституту допомоги сім'ям та молоді, які поділяють на «соціальні послуги» та «інші завдання» щодо сприяння молодим людям та їхнім сім'ям. Соціальні послуги носять консультативний характер, їх здійснюють переважно громадські організації, а для об'єктів цих послуг існує право добровільності й вибору [17, с. 72].

Інші завдання інституту допомоги молоді, які передбачають, наприклад, надання притулку неповнолітнім, вилучення їх з сім'ї при загрозі небезпеки, захист прийомних дітей, посередництво в процесі усиновлення тощо, реалізують переважно державні інституції відповідно до обов'язку держави здійснювати нагляд за благом неповнолітніх, також і проти волі батьків. До соціальних послуг інституту допомоги сім'ям та молоді належать: соціальна робота з молоддю, превентивний захист дітей та молодих людей від шкідливого впливу; сприяння вихованню в сім'ї; підтримка дітей у соціальних родиних впродовж дня та в дитячих закладах денного перебування; допомога у вихованні та інші послуги. Ці послуги безпосередньо стосуються сімейного виховання, оскільки Закон про надання допомоги дітям і молоді виходить не лише з традиційного поняття «сім'я», що передбачає одружену пару з дітьми, а розуміє під ним також родини, в яких наявний лише один з батьків або нерідні батьки, прийомна чи патронатна сім'я, неодружена пара з дітьми, або ж діти, які виховуються близькими родичами [18, с. 71-73].

Головним завданням, окресленим у восьмій книзі Соціального Кодексу Німеччини є підтримка сучасної сім'ї у її виховних функціях, тому сприяння вихованню в сім'ї охоплює цілий спектр послуг інституту допомоги молоді, спрямованих як на батьків, так і молодих людей, що знаходяться в різних життєвих ситуаціях. До них належать: сімейна освіта (готує молодих людей до подружніх відносин та спільного життя з дітьми, до співпраці з дитячим садком, групою продовженого дня, соціальною сім'єю, центром матерів);

консультації з загальних питань виховання та розвитку молоді; сімейне дозвілля та відпочинок (особливо у проблемних родинах, при потребі включає патронаж дітей) [19, с. 238].

Ці форми допомоги сім'ї надають переважно громадські організації, а місцеві державні органи допомоги молоді приймають рішення щодо виду та рівня допомоги, несуть фінансову відповідальність за їх здійснення.

З 1993 року консультаційні послуги надаються родинам безкоштовно, на інші послуги встановлюється оплата, від якої сім'ї можуть бути частково або повністю звільнені, якщо це їм не під силу.

До соціальних послуг щодо сприяння у здійсненні соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, належать також: фахові консультації з усіх питань подружніх відносин та сімейного співжиття, особливо у конфліктних чи кризових ситуаціях; підтримка батьків-одинаків; допомога при народженні позашлюбних дітей; консультивання та підтримка щодо налагодження контактів дитини з обома батьками й іншими членами родини; забезпечення, при потребі, матерів одиночок, що виховують дитину до шести років, місцем у так званих закладах матері та дитини (форма спільного проживання під наглядом); патронаж та надання допомоги дитині в скрутному становищі [18, с. 78-80].

На відміну від усіх інших послуг восьмої книги Соціального Кодексу Німеччини допомога сім'ям (особам), що опинилися в складних життєвих обставинах, характеризується особливими передумовами. Ці соціальні послуги згідно з § 27 надаються лише тоді, коли «не забезпечується виховання, що відповідає благу дитини чи молодої людини», тобто недостатньо наявних соціалізуючих умов, щоб гарантувати належний розвиток неповнолітнього. Допомога у вирішенні проблем сім'ї, передбачає кваліфіковану підтримку сімей та її окремих членів у складних життєвих ситуаціях. Доступ до цих послуг здійснюється, як правило, через Загальну соціальну службу Відомств у справах молоді, яка сама пропонує певний вид допомоги у вирішенні складних життєвих обставин. Проте часто й інші фахівці (вихователі, вчителі, лікарі,

співробітники соціальних служб) рекомендують батькам звернутись у Відомство за допомогою. До процесу консультування з питань подолання кризових ситуацій існує вільний доступ, що відповідає превентивній орієнтації Закону про надання допомоги дітям і молоді. Метою та змістом цих соціально-педагогічних послуг є сприяння процесу соціалізації неповнолітніх шляхом консультування батьків, для того щоб вони могли виховати своїх дітей «відповідальними особистостями, здатними до життя в суспільстві».

Відповідно до цих принципів законне право на допомогу мають особи, що опікуються неповнолітніми. Влаштування дитини поза межами сім'ї вважається також послугою для батьків, яка повинна їм допомогти краще виконувати їхні соціальні завдання. Проте часто через проблемну ситуацію в родині перш за все страждають неповнолітні, вона веде до обмеження, чи навіть загрожує їхньому розвитку. У таких випадках інтереси неповнолітнього захищає опікун, призначений сімейним судом, оскільки одним із головних завдань Відомства у справах молоді є невідкладне надання опіки чи захисту дітям, котрим загрожує небезпека, навіть якщо це відбувається проти волі сім'ї [20, с. 571].

Усі соціальні послуги є добровільними та передбачають активну співпрацю адресатів. Необхідність цієї співпраці зумовлена тим, що головною метою даних послуг є надання можливості батькам та дітям самостійно знаходити правильні рішення й без сторонньої допомоги влаштувати власне життя. Кожен вид допомоги має свій окремий фаховий профіль і спрямований, на конкретну сімейну чи індивідуальну проблемну ситуацію. Ці послуги є взаємодоповнюючими та взаємопов'язаними, між ними не існує ієрархічних відносин. Проаналізувавши загальні тенденції надання соціальних послуг сім'ї у Німеччині можна виокремити види допомоги, а саме: амбулаторні, частково стаціонарні та стаціонарні.

Амбулаторні види допомоги, які надаються батькам чи самим неповнолітнім, передбачають залишення дитини в її сімейному оточенні. Вони спрямовані на його покращення за допомогою консультацій, конкретної

підтримки, терапевтичної та групової роботи таким чином, щоб родина була в змозі самостійно забезпечувати благо своїх дітей. До амбулаторних видів допомоги належать: консультування; надається консультаційними пунктами у випадку кризи сімейних відносин та при необхідності розв'язання складних життєвих обставин, як правило, у формі бесіди, робота проводиться з батьками, з цілою сім'єю та з окремими її членами; соціальна робота в групі – особливий вид допомоги у формі засідань, соціальних тренувальних курсів, проведення тренінгів тощо; активна допомога неповнолітнім у подоланні їхніх проблем розвитку та сприяння їхньому становленню з залученням соціального оточення і збереженням контактів з сім'єю; соціальна допомога сім'ї – інтенсивна консультативна допомога для самопомоги у різних сферах щоденного життя, що надається батькам, але спрямована на родину загалом, здійснюється безпосередньо в сімейному середовищі, носить системний характер; передбачена для кризових сімей, які за період фахового супроводу повинні навчитись самостійно вирішувати повсякденні проблеми, розв'язувати конфлікти та долати складні ситуації (планується, як правило, на довший термін) [20, с. 572-578].

При наданні частково стаціонарних видів допомоги дитина чи молода людина також залишається в сім'ї, у своєму звичному оточенні. Підтримка здійснюється через роботу з батьками й контакт зі школою, в якій навчається дитина. Одночасно неповнолітні впродовж дня отримують інтенсивну опіку в одному із закладів інституту допомоги молоді. Частково стаціонарним видом допомоги є виховання у денній групі, її різновидом може бути виховання у соціальній сім'ї, де дитина перебуває впродовж дня. Цей вид допомоги спрямований переважно на дітей шкільного віку і передбачає поряд із соціальною групою роботою індивідуальний патронаж. Водночас фахівці проводять активну роботу і з батьками. Такий вид соціальних послуг, відкриває можливість інтенсивного догляду й підтримки неповнолітніх та компенсації сімейно зумовлених дефіцитів соціалізації без вилучення дитини зі звичного середовища, що сприяє кращій інтеграції її у це середовище. Часто денна група

виконує роль проміжного етапу перед влаштуванням неповнолітнього у заклад інтернатного типу чи наданням соціальної допомоги сім'ї. Якщо ж перебування дитини у денній групі не веде до покращення ситуації в родині, залучають інші сімейнозорієнтовані форми допомоги у вихованні [20, с. 579].

У випадку, коли дитина чи молода людина потребує допомоги поза сімейним оточенням, їй надають один із стаціонарних видів допомоги, тобто влаштовують у прийомну сім'ю, дитячий будинок чи інший заклад інтернатного типу, де вона тимчасово, або на тривалий період отримує альтернативне соціалізуюче середовище, захист та сприятливі умови розвитку. Сьогодні виховання в дитячих будинках більш зорієнтоване на потреби вихованців і здійснюється в різних формах, наприклад, невеликі групи спільного проживання, які інтегруються в тому районі міста, звідки походять неповнолітні, сімейні групи, житло з наданням побутових та терапевтичних послуг, будинки для дівчат, що знаходяться у критичній ситуації тощо.

Стаціонарні види допомоги, коли сім'я (особа) перебуває у складних життєвих обставинах, надають, зазвичай, лише тоді, коли інші заходи у межах родини не привели до бажаних змін. Незважаючи на те, що при такому виді послуг дітей вилучають з сім'ї, з батьками проводять інтенсивну соціальну роботу, оскільки метою допомоги є повернення дітей у біологічну сім'ю, або підготовка молодих людей до самостійного життя. При влаштуванні дитини в притулок складається детальний індивідуальний план її виховання, який обов'язково погоджується з батьками. У випадку прийомної сім'ї, соціальну роботу проводять як з прийомними, так і з біологічними батьками. Навіть якщо неповнолітні не можуть повернутися до своєї родини, вони мають право на спілкування з рідними. Тому робота з батьками на користь дітей та молоді є важливою складовою соціальної діяльності в межах допомоги виходу із складної ситуації.

Інтенсивне соціальне обслуговування окремих випадків було введено у восьму книгу Соціального Кодексу Німеччини з метою підтримки тих клієнтів, яким вже недоступні інші види допомоги, або які знаходяться в особливо

загрозливій ситуації (як альтернатива до влаштування у заклади закритого типу) [20, с. 578].

Стаціонарні види допомоги сьогодні не рідко стикаються, або організаційно пов'язані з частково стаціонарними і навіть з амбулаторними. Останнім часом практикуються такі нові соціальні послуги, як «стаціонарна допомога сім'ї», яка передбачає влаштування цілої родини у форму спільного проживання під наглядом та інтенсивну роботу з нею в новому соціальному середовищі; «інтегративна допомога сім'ї», що поєднує амбулаторний та короткотривалий стаціонарний види допомоги. Все більшого поширення набуває соціальна допомога у випадку кризи, як, наприклад, телефон довіри, прийомні сім'ї, готові взяти дітей при першій необхідності, пункти надання захисту та виховання, кризові установи тощо [21, с. 488].

Як свідчить аналіз науково-фахових джерел і практичного досвіду, у Німеччині застосовують такі альтернативні форми соціальної допомоги сім'ї: системно обґрунтоване консультування родин, що мають декілька проблем; пошукова сімейна терапія; менеджмент активізації сім'ї (концентрується на кризовій ситуації сім'ї, якій загрожує переміщення зі звичного оточення в чуже, незвичне середовище); «сім'я в центрі уваги» (поєднує коротко та довготривалі види допомоги). Поруч з цією професійною допомогою в Німеччині існує також так зване «шефство над сім'ями», яке здійснюється громадськими організаціями, церковними громадами, волонтерами в межах «Регіональних союзів для родини»; завданням яких є повсякденна підтримка сімей та превентивна робота з ними [22, с. 603].

Великобританія. У Великобританії важливу роль у регулюванні питань соціального обслуговування громадян відіграють відповідні принципи. Так, до принципів надання соціальних послуг віднесено такі: повна автономність і децентралізація суб'єктів надання соціальних послуг, соціальна інтеграція, розробка соціальних послуг на місцях для задоволення конкретних потреб, відповідальність органів місцевого самоврядування за якість наданих послуг [7, с. 21-22].

Як зазначають фахівці, у цій країні послуги із соціального забезпечення покликані сприяти соціальній інтеграції шляхом надання людям підтримки, щоб вони могли більш незалежно жити в суспільстві. Широкий спектр послуг із захисту дітей, соціальна робота, догляд за дітьми дошкільного віку та інші послуги надають захист і запобігають загрозам для вразливого населення [7, с. 77]. При цьому важливо, що у Великобританії визначення потреб населення в тих або інших соціальних послугах, особливостей їх надання та нормативного закріплення, контролю за їх якістю відбувається на місцевому рівні, що значною мірою сприяє врахуванню реальних потреб суспільства під час здійснення нормотворчості у вказаній сфері.

Велика увага у Великобританії приділяється питанням догляду вдома. Уперше ці питання були врегульовані в 1995 р. в Законі про догляд [8]. У Стратегії виховання від 1999 р. було закріплено засади виховання та догляду за громадянами, у тому числі й вдома [9]. У Законі про вихователів та інвалідів від 2000 р. передбачена можливість додаткового соціального обслуговування від приватних осіб за плату [10]. Вказаними законами визначено особливості соціального обслуговування на дому. Зокрема у них містяться цікаві положення, що в разі, якщо батьки виховують дитину-інваліда, вони мають право на користування послугами вихователів вдома на пільгових умовах. При цьому часткова компенсація таких витрат здійснюється за кошти органів місцевого самоврядування. Передбачено також, що дітям-інвалідам у віці 16—17 років можуть здійснюватися одноразові виплати для продовження навчання у вищих навчальних закладах.

Таким чином, у Великобританії надзвичайно пильна увага приділяється питанням соціального захисту, у тому числі й обслуговування дітей-інвалідів. При цьому значну роль відіграють державні органи, що хоч і не відповідає тенденції більшості країн щодо посилення ролі громадських організацій у соціальному обслуговуванні громадян, однак забезпечує досить високу якість соціальних послуг, контроль за такою якістю, а головне – їх належне та своєчасне фінансування.

У Великобританії контроль за наданням соціальних послуг насамперед здійснюється Національною комісією зі стандартів соціального обслуговування, яка відповідає за реєстрацію й контроль за такими організаціями: установами, що здійснюють догляд із проживанням (установи для людей похилого віку, дітей і людей з обмеженими можливостями); організаціями, що здійснюють догляд за місцем проживання; центрами охорони сім'ї з можливістю проживання; добровільними організаціями, що надають юридичні, інформаційні та інші послуги з усиновлення дітей; незалежними патронатними установами [7, с. 82]. Досить специфічним інститутом контролю у Великобританії виступає оцінка ефективності діяльності надавачів соціальних послуг. Суть подібної оцінки зводиться до такого – вона здійснюється за 50 показниками, які об'єднані в п'ять розділів: завдання; витрати й ефективність; ефективність надання послуг і результати; якість послуг для користувачів і для тих, хто надає підтримку; справедливий доступ [7, с. 81-82]. Такий підхід, як видається, значною мірою сприяє реалізації принципу відкритості та гласності під час функціонування надавачів соціальних послуг, а тому дозволяє об'єктивно оцінити їх можливості щодо надання соціальних послуг, результативність їх діяльності та на цій основі сформулювати уявлення про їх професійність і якість відповідного обслуговування. Це важливо також із точки зору повного та всебічного інформаційного забезпечення споживачів соціальних послуг, щоб вони могли прийняти найбільш прийнятне для себе рішення з приводу звернення до тих або інших суб'єктів надання соціальних послуг.

Італія. Діюче законодавство Італії гарантує окремим категоріям громадян та їх сім'ям забезпечення комплексної системи заходів соціального захисту й соціальних послуг, передбачає проведення універсальної політики щодо підтримки осіб у складному становищі шляхом надання ефективних і високоякісних послуг, які сприяють покращенню якості життя, забезпеченню рівних можливостей, недопущенню дискримінації й звуження громадянських прав, попередженню, усуненню та зведенню до мінімуму соціального

відчуження [11, с. 91]. Законодавчу основу регулювання цієї сфери суспільного життя складають статті 2, 3, 38 Конституції Італії [12] та Закон Італії № 328 від 8 листопада 2000 р. «Про реалізацію комплексної системи заходів соціального захисту та соціальних послуг» [13]. Цікаво, що в статті 3 вказаного закону звертається увага на дотримання принципу гендерної рівності під час надання соціальних послуг. А в статті 16 згадуються такі види соціальних послуг: надання допомоги з догляду та інших видів допомог на підтримку материнства та відповідального батьківства; навчальні й інформаційні послуги для підтримки батьків, у тому числі шляхом заохочення взаємодопомоги серед сімей; надання допомоги й підтримки на дому, особливо для сімей, які беруть на себе зобов'язання щодо прийому, догляду за людьми з фізичними, розумовими та сенсорними відхиленнями, прийомних дітей, людей похилого віку; послуги для прийомної сім'ї у вигляді кваліфікованої допомоги з виховання й освіти дітей. Вказані послуги визнані в якості пріоритетних.

США. Система соціального захисту сім'ї в США є складною і досить різноманітною, її відмінною рисою є децентралізація. Єдиної загальнонаціональної централізованої системи соціального забезпечення у США не існує. Вона утворюється з різного роду програм, регламентованих або федеральними органами, або законодавством штату, або їх спільними зусиллями. Окремі програми приймаються органами місцевої влади. Державна система соціального забезпечення чітко підрозділяється на два напрями: соціальне страхування і соціальна допомога. Різнить їх між собою використання різних джерел фінансування, зокрема державна допомога сплачується виключно з бюджетних коштів: федерального бюджету, бюджетів штатів або місцевих органів влади. Ця система, якою передбачалося створення структур для допомоги бідним отримала розвиток, починаючи з 60-х років ХХ ст.

Сьогодні в США існує понад декілька значних і понад 70 обмежених державних програм допомоги. Головними серед них є – програма забезпечення гарантованого доходу, програма допомоги сім'ям з дітьми (ПФДС),

продовольча програма, програма житлових субсидій і програма медичної допомоги (Медикейд).

Що відрізняє США від інших країн, так це надзвичайно велика кількість приватних (комерційних) соціальних організацій. Вони фінансуються як за рахунок благодійних внесків, надходжень як від приватних осіб, так і урядових асигнувань на окремі програми. Ці організації відрізняються не тільки характером своєї діяльності, специфікою послуг, але й масштабом дій в межах громади, регіону і країни. Основною ланкою в цій системі виступають так звані соціальні агентства.

До таких організацій в США відносяться такі. Американська служба сім'ї (Family Service America). Це агентство забезпечує громадські зв'язки і освітні програми, виступає спонсором досліджень і публікацій в галузі соціальної роботи з сім'ями, бере участь у формуванні державної і надає рекомендації законодавчим органам про потреби американських сімей. Місцеві підрозділи забезпечують сімейну і шлюбну терапію (особливо для молодих сімей), розробляють навчальні програми, надають соціальні послуги громадам.

Організація з надання послуг сім'ям (Family Service Organization), першочерговим завданням якої є надання послуг сім'ї, особливо молодим та багатодітним сім'ям.

Лютеранська соціальна служба представляє собою мережу агентств, які надають головним чином допомогу дітям і людям похилого віку. В систему соціального захисту дітей та молоді входять й так звані неприбуткові організації. Типовим прикладом такої організації є, наприклад, Американський Червоний Хрест. Не дивлячись на те, що її щорічний бюджет складає декілька сотень мільярдів, доходи організації не підлягають оподаткуванню, тому що весь отриманий прибуток направляється на розширення благодійної діяльності. До сфер діяльності подібних структур відносять систему соціального обслуговування (доставка продуктів, дружні візити і консультації сімей, які опинилися у тяжких умовах) [23].

Основними тенденціями, які властиві адміністративно-правовому регулюванню соціального обслуговування в зарубіжних країнах, є постійне розширення спектра соціальних послуг; приділення особливої уваги соціальному обслуговуванню дітей, особливо дітей-інвалідів та дітей, позбавлених батьківського піклування; звільнення центральних державних органів від багатьох соціальних функцій та їх перенесення на місцеві органи самоврядування; активна взаємодія з громадськими організаціями; рівний розвиток суб'єктів надання соціальних послуг різних форм власності; посилення гарантування прав громадян у сфері соціального обслуговування з боку держави, зокрема, шляхом здійснення контрольної діяльності.

Зазначмо, що зарубіжний досвід таких країн, як Франція, Німеччина, Великобританія, Італія та США переконливо свідчить про те, що соціальна сфера є одним із пріоритетних напрямів державної політики, важливим проявом якої виступає надання сім'ям (особам), які перебувають у складних життєвих обставинах, ряду соціальних послуг.

Вважаємо, що подальше вдосконалення інституту соціальних послуг в Україні насамперед слід пов'язувати з відпрацюванням дієвих та ефективних механізмів надання соціальних послуг з урахуванням особливостей суб'єктів їх отримання. Необхідно вдосконалювати механізми здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах.

Оскільки система соціального захисту України потребує поглибленого наукового аналізу з позицій виявлення нових шляхів і напрямів її удосконалення, доцільно слідувати загальноєвропейській тенденції, коли держави сприяють активізації діяльності громадських організацій у цій сфері. При цьому у нормативно-правовому полі передбачити чітке визначення правових засад взаємодії державних і недержавних інституцій у сфері надання соціальних послуг, координації їх діяльності, правовий статус громадських об'єднань та їх представників, які здійснюють діяльність із надання соціальних послуг.

Перспективою подальших розвідок порушеної проблематики є, на наш погляд, аналіз проблемних питань державного регулювання здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

За результатами магістерської роботи зроблено наступні висновки та пропозиції:

1. Досліджуючи процес формування та реалізації державної політики в сфері захисту прав дітей, можемо засвідчити про значний поступ за роки незалежності України у вирішенні питань соціального захисту дітей: ратифіковано низку міжнародних нормативно-правових актів, прийнято системо-визначальні вітчизняні закони та інші правові документи, вивчається та застосовується кращий закордонний досвід розвинутих країн світу в побудові сучасної національної системи охорони дитинства тощо.

2. Разом з тим, наявність законодавчої бази з питань захисту прав дітей, не означає ефективність реалізації положень вітчизняного законодавства. Навпаки, практика діяльності дитячого омбудсмена свідчить про численні факти порушень прав дітей.

3. Реалізація зазначених принципів передбачає вирішення таких основних завдань:

- створення консолідованої системи функціонування державної політики щодо захисту прав дітей, інтегрованої в загальну структуру органів державного управління;

- удосконалення наявної нормативно-правової бази у цій сфері;

- створення умов для підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації відповідних кадрів, а також науково-методологічного забезпечення політики щодо захисту прав дітей;

- розвиток системи інформаційного супроводу й методичного забезпечення реалізації такої політики;

- здійснення системного державного впливу на процеси соціалізації молодого покоління, створення умов і гарантій усебічного розвитку і самореалізації дітей;

- посилення ролі недержавного складника в реалізації державної політики щодо захисту прав дітей, активізація інститутів громадянського

суспільства;

- розвиток і підтримка дитячих громадських об'єднань, рухів, сприяння реалізації суспільно корисних дитячих ініціатив;
- удосконалення механізмів взаємодії місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування у формуванні та реалізації державної політики у сфері захисту прав дітей;
- підтримка розвитку інституту сім'ї;
- допомога дітям у складних життєвих обставинах;
- забезпечення рівних умов та можливостей для отримання якісної освіти;
- виховання загальнолюдських цінностей демократичного суспільства, морально-етичних засад, правової культури;
- протидія розвитку асоціальних форм поведінки в дитячому середовищі;
- створення умов та рівних можливостей для отримання якісних медичних послуг та пропагування здорового способу життя.

4. Характерним для України підходом щодо захисту дітей залишається виявлення зовнішніх, очевидних аспектів правових явищ без проникнення у внутрішні сутнісні сторони та зв'язки, через що залишається недієвою практика застосування положень законодавства.

5. Перманентні зміни функцій, повноважень і підпорядкування органів державної влади, відповідальних за захист прав і благополуччя дітей, не сприяють підвищенню ефективності державної політики у цій сфері. Потребує посиленої уваги стан реалізації прав дітей з категорії внутрішньо переміщених осіб, дітей учасників АТО, які загинули або стали непрацездатними.

6. В українському законодавстві санкції за порушення прав дітей зібрані у Сімейному, Кримінальному та Цивільному кодексах, проте частина порушень статистично не обліковуються, що свідчить про відсутність механізмів реагування на порушення, тому детального аналізу потребують державні механізми захисту прав дитини. Також важливо проводити щорічні статистичні

перевірки кількості дітей-сиріт, дітей, залишених без батьківського піклування, неблагополучних сімей, в яких виховуються діти, щоб у подальшому своєчасно вживати заходи щодо покращення становища цих дітей задля спільного благополуччя.

7. В умовах децентралізації влади варто розробити методiku визначення оптимального числа служб у справах дітей, соціальних служб з надання соціальних послуг сім'ям з дітьми на місцевому рівні, чисельності працюючих у цих інституціях. Сьогоднішня тенденція щодо їх скорочення заради начебто економії фінансових ресурсів може призвести до значного, а можливо й не зворотнього погіршення показників охорони дитинства в цілому.

8. У ході дослідження проаналізовано стан та визначено перспективи розвитку системи захисту дітей в Україні через удосконалення механізму надання соціальних послуг сім'ям, які знаходяться в складних життєвих обставинах, потребують допомоги та соціального захисту дітей. Вдало досліджено міжнародний довід щодо формування та функціонування системи соціального захисту дітей, окреслено позитивні здобутки Великобританії, Франції, Італії та США, які могли б знайти застосування з подальшим впровадженням в Україні в умовах децентралізації. Проаналізовано діючі умови функціонування існуючої в Україні системи соціального захисту населення. Зокрема, наголошено, що особливістю в Україні є участь недержавних організацій у вирішенні питань соціального захисту дітей та допомоги сім'ям, що знаходяться у складних життєвих умовах. Проведено аналіз статистичних даних соціального захисту на території Полтавської області та в країні в цілому та визначено динаміку контрольних показників та тенденції потреб населення в сфері соціального захисту дітей.

9. Визначено шляхи та критерії подальшого розвитку й удосконалення вітчизняної системи соціального захисту дітей та запропоновані підходи до розв'язання проблем захисту прав дітей та попередження випадків порушення прав дитини, кадрового забезпечення процесів, надання допомоги при

психосоціальних та психічних, та стимулювання зацікавленості суспільства у захисті дітей.

Підводячи підсумок, можна зазначити, що існуючий в державі бюрократичний механізм не може повністю усунути всі існуючі проблеми соціального захисту в Україні. Перманентні зміни функцій, повноважень і підпорядкування органів державної влади, відповідальних за захист прав і благополуччя дітей, не сприяють підвищенню ефективності державної політики у цій сфері. Потребує посиленої уваги стан реалізації прав дітей з категорії внутрішньо переміщених осіб, дітей учасників АТО, які загинули або стали працездатними [26].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Благодійники створили «Українську мережу за права дитини». – Режим доступу : <http://ukr.zegodnya.ua/ukraine/blagotvoriteli-zozdali-ukrainzkuuy-zet-za-prava-rebenka>»prava-rebenka- 695756.html
2. Державна політика : підручник / ред. кол. : Ю. В. Ковбасюк (голова), К. О. Ващенко (заст. голови), Ю. П. Сурмін (заст. голови) [та ін.] ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – Київ : НАДУ, 2014. – 448 с.
3. Дзюндзюк В. Б. Предметна сфера науки державного управління / В. Б. Дзюндзюк // Публічне управління: теорія і практика : монографія / авт. кол. Ю. В. Ковбасюк [та ін.] ; за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка. – Київ : НАДУ, 2011. – С. 67 – 86
4. Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення соціального захисту дітей та підтримки сімей з дітьми : Закон України від 26 січ. 2016 р. № 936-VIII. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/law/z/show/936-19>
5. Коніщева Н. Наслідки трансформації української сім'ї / Наталія Коніщева // Дитинство без насилля: суспільство, школа і сім'я на захисті прав дітей : зб. матеріалів Міжнар. наук.- практ. конф. / за заг. ред. О. Кікінежді. – Тернопіль : Стереарт, 2014. – С. 24 – 26
6. Кривауук Л. Ф. Принципи державної політики у сфері охорони дитинства в Україні / Л. Ф. Кривачук // Ефективність державного управління. – 2015. – Вип. 43. – С. 44 – 51
7. Москаленко С. О. Проблеми участі громадських організацій у формуванні соціальної політики на місцевому рівні / С. О. Москаленко // Державне управління: теорія та практика : електрон. наук. фах. вид. – 2007. – № 2. – Режим доступу : <http://academy.gov.ua/ej/ej6/index.htm>
8. Потопахіна О. М. Соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування : автореф. дис канд. юрид. наук : 12.00.05 / Потопахіна О. М. ; Одес. нац. юрид. акад. – Одеса, 2008. – 20 с

9. Реформування державної політики в Україні: теоретико-методологічні засади дослідження та впровадження : навч.-наук. вид. / авт. кол. : В. А. Ребкало (кер.) [та ін.] ; за заг. ред. В. В. Тертички, В. А. Шахова. – Київ ; Львів : НАДУ, 2012. – 352 с.
10. Реформування соціальної політики в Україні: проблеми та перспективи : навч.-наук. вид. / авт. кол. : В. А. Скуратівський [та ін.] ; за заг. ред. В. А. Скуратівського, В. П. Трощинського. – Київ ; Львів : НАДУ, 2012. – 368 с.
Становище дітей в Київській області. – Режим доступу : <http://ззд-koda.gov.ua/zektor->
11. Сурмін Ю. П. Методологія галузі науки «Державне управління» : монографія / Ю. П. Сурмін. – Київ : НАДУ, 2012. – 372 с.
12. Харуєнко Ю. П. Аспекти трансформації державного управління у сфері соціально- правового захисту дітей без батьків в Україні / Ю. П. Харуєнко // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. – 2015. – № 1. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Ttpdu_2015_1_25.pdf
13. Хуторянська Т. В. Адміністративна відповідальність за правопорушення, що посягають на нормальний розвиток дитини : автореф. дис канд. юрид. наук : 12.00.07 /Хуторянська Т. В. ; Дніпропетровський держ. ун-т внутр. справ. – Дніпропетровськ, 2015. – 20 с.
14. Цибуліна І. В. Державна політика у сфері забезпечення захисту прав дитини в Україні : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Цибуліна І. В. ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Харк. регіон. ін-т держ. упр. – Харків, 2006. – 19 с
15. Участь Президента у Всеукраїнській нараді з питань захисту прав дитини. 27 жовтня 2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/newз/21728.html>
16. Батенчук М. Організаційно-правовий механізм державної політики у сфері забезпечення майнових прав дітей / М. Батенчук // Ефективність державного управління : зб. наук. пр. – 2010. – Вип. 24 [Електронний

- ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Зос_Gum/Edu/2010_24/fail/Batenchuk.pdf
17. Вінгловська О. І. Імплементация міжнародних стандартів прав дитини в національному законодавстві України : автореф. дис канд. юрид.наук : 12.00.11 / Вінгловська О. І. ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка ; Ін-т міжнар. відносин. – К., 2000. – 20 с.
  18. Кияниця З. Захист прав дитини як пріоритет державної політики / З. Кияниця // Права дитини: сучасний досвід та інновації : зб. інформ. і метод. матеріалів / за заг. ред. Г. Лактіонової. – К. : Либідь, 2005. – С. 12–21.
  19. Костіна Е. В. Державна політика у сфері адміністративно-правового захисту прав дитини [Електронний ресурс] / Еліна Валентинівна Костіна. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/зос_gum/Nvknuz/2012_1/kostina.htm
  20. Управління соціальним і гуманітарним розвитком : навч. посіб. : у 2 ч. / [В. А. Скуратівський, В. П. Трощинський, Е. М. Лібанова та ін.] ; за заг. ред. В. А. Скуратівського, В. П. Трощинського. – К. : НАДУ, 2009. – Ч. 1. – 456 с.
  21. Цибуліна І. В. Державна політика у сфері забезпечення захисту прав дитини в Україні : автореф. дис. ... канд. наук держ. упр. : 25.00.02 / Цибуліна І. В. ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; Харків. регіон. ін-т держ. упр. – Х., 2006. – 19 с.
  22. Шульц О. А. Генезис сучасної доктрини прав дитини у зарубіжних країнах: конституційно-правові аспекти [Електронний ресурс] / О. А. Шульц // Порівняльно-правові дослідження. – 2009. – № 2. – С. 91–96. – Режим доступу : <http://dzpace.nbu.gov.ua/dzspace/bitstream/handle/17-3hultz.pdf>
  23. Говоров В. С. Дитячі регіональні омбудсмани: зарубіжний досвід функціонування [Електронний ресурс] / В. С. Говоров. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/зос_gum/vkhnuvz/2012_57/57/3.pdf
  24. Марцеляк О. В. Конституційно-правовий статус інституту омбудсмана: світовий досвід та українська модель : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02 / Марцеляк О. В. ; Одес. нац. юрид. акад. – Одеса, 2004. – 39 с.

25. Рудік О. Інститут спеціалізованого і місцевого омбудсмена як механізм захисту прав людини: зарубіжний досвід / Олександр Рудік, Леся Лазарєва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/zoc_gum/Dumz/2011_3/11romlzd.pdf
26. Інститут Омбудсмана як інститут державного правозахисту міжнародній досвід : сб. ст. / под ред. А. Ю. Сунгурова. : 2007. – 222 с.
27. Лоренц Б. История возникновения и деятельности европейского института омбудсмана : пер. с нем. / Б. Лоренц. – М. Аппарат Уполномоченного по правам человека в РФ, 2001. – 17 с.
28. Омбудсмани в інтересах дітей [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://khpg.org/index.php?id=1171955689>
29. Омбудсмани з прав дітей у світі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.president.gov.ua/content/w_omb.html
30. Дакал А. Державна політика у сфері захисту прав дітей: принципи, завдання та засоби реалізації / А. Дакал // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2016. – Вип. 3 (30). – С. 59-65.
31. Захист дітей, які потребують особливої уваги суспільства : статист. збірник / Державна служба статистики України, К. : 2018. – 77 с.
32. Лабенська Л. Л., Савич В. О. Права дитини: сучасний стан забезпечення та реалізації в Україні / Л. Л. Лабенська, В. О. Савич // Право і суспільство. – 2018. – № 1. – С. 118-122.
33. Мордань О. О. Державна політика щодо соціального захисту дітей, які залишилися без піклування батьків : автореф. дис канд. наук з держ. упр. «Механізми державного управління» / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – Київ, 2015. – 20 с.
34. Навроцькій А. А. Уповноважений по правах дитини як інституція забезпечення захисту прав дитини: зарубіжний досвід і перешкоди впровадження в Україні / А. А. Навроцькій // *Leges vitae*. – 2018. – № 1. – С. 80-84.

35. Навроцький О. О. Компетенція окремих органів державної влади у сфері забезпечення прав дитини: сучасний стан та шляхи удосконалення / О. О. Навроцький // Право і суспільство. – 2017. – № 5. – С. 127-131.
36. Навроцький О. О. Окремі питання взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування у сфері забезпечення прав дитини / О. О. Навроцький // Юридичний науковий електронний журнал. – 2017. – № 5. – С. 92-96.
37. Назарук Н. В. Розвиток інституту спеціалізованих омбудсманів в Україні / Н. В. Назарук //
38. Науковий журнал «Політикус». – 2016. – Вип. 3. – С. 73-79.
39. Питання Уповноваженого Президента України з прав дитини : Указ Президента України від 11 серп. 2011 р. № 811/2011 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 63. – Ст. 2494.
40. Трестер Ю. О. Державні механізми забезпечення безпеки дитини в Україні: організаційно-правовий аспект: дис. ... канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Київ, 2018. – 205 с.
41. У Верховній Раді України відбулися парламентські слухання на тему: «Права дитини в Україні: забезпечення, дотримання, захист» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://rada.gov.ua/newz/Novyny/Parlamentzki_zlukhannya/135857.html.
42. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
43. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.
44. Сімейний кодекс України: Кодекс від 10.01.2002 р. № 2947-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 21-22. Ст. 135.
45. Про протидію торгівлі людьми: Закон України від 20.09.2011 р. № 3739-VI. Відомості Верховної Ради України. 2012. № 19-20. Ст. 173.

46. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017р.№ 2229-VIII.Відомості Верховної Ради України. 2018. № 5. Ст. 35.
47. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001р№2402-III.58. Відомості Верховної Ради України. 2001.№ 30. Ст. 142.
48. Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004 р. № 1906-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 50. Ст. 540.
49. Конвенція про права дитини: Міжнародний документ від 20.11.1989 р. Конвенцію ратифіковано Постановою ВР. 1991.№ 789-XII від 27.02.1991 р.
50. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів кримінальної міліції у справах дітей: Наказ МВС України від 19.12.2012 р. № 1176.
51. Кривачук Л.Ф. Державна політика у сфері охорони дитинства в Україні: формування та реалізація : [монографія]. Львів. ЛДФА, 2012. 480 с.
52. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. Харків: Консум, 2001. 656 с.
53. Геннеп А., ван. Обряди переходу: Систематичне вивчення обрядів / Арнольд ван Геннеп. Пров. з франц. Ю.В. Іванової, Л.В. Покровській. Післясл. Ю.В. Івановий. – М.: Сх. Літ., 2002. – 198 с. 2004. – 959 с. Малиновський Б. Вибране: Динаміка культур / Пер. з англ. – М.: РОЗСПЕН.
54. Радкліфф-Браун А. Р. Структура та функція у примітивному суспільстві. Нариси та лекції / Пер. з англ. – М.: Видавнича фірма «Східна література», РАН, 2001. – 304 с.
55. Кребер А.Л. Зміни культурного зростання // Обране: Природа ку ль турі. – М.: РОЗСПЕН, 2003. – 799 с.Мердок Дж.П. Соціальна структура/ Пер. з англ. А.В. Каратаєва. – М.: ОГИ, 2003. – 608 с.
56. Херсковіц М.Дж. Процеси культурної зміни. / Культурологія: Дайд-жест / РАН ІНІОН Центр гуманіт. науч.-інформ. дослідні. Від. культурології; Редкол.: Левіт С.Я. (ред.-сост.), Ремезова І.І. (Відп. за вип.). – М., 2005. – № 1 (32).

57. Левінсон D. A Guide до Social Theory: Worldwide Cross-Cultural Tests volume I Introduction. – New Haven, Connecticut, HRAF, 1977. Аронсон Е., Вілсон Т., Ейкерт Р. Соціальна психологія. Психологічні закони поведінки людини у соціумі. – М., 2002.
58. Членів М. А. Холокультуралізм // Звід етнографічних понять та термінів. Етнографія та суміжні дисципліни. Етно-графічні субдисципліни. Школи та напрямки. Методи / Відп. ред. М.В. Крюков, І. Зеллов. – М.: Наука, 1988.
59. Холден Н.Дж. Кроскультурний менеджмент. Концепція когнітивного менеджменту: Навчальний посібник для студентів / Пер. з англ. За ред. проф. Єршоміна Б.Л. – М.: ЮНІКАН-ДАНА, 2005.
60. Марковичева Є.В. Пріоритети ювенальної кримінально-правової політики // Publishing house Education and Science [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ruznauka.com/TIP/All/Pravo/20.html>
61. Цибуліна І.В. Державна політика у сфері забезпечення захисту прав дитини в Україні: Автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02. / Нац. Акад. держ. упр. за Президента України. Харків. регіон. ін-т держ. упр. / І.В. Цибуліна. – Х., 2006. – 19 с
62. Кривачук Л.Ф. Державна політика у сфері охорони дитинства в Україні: теоретико-методологічні засади / Л.Ф. Кривачук // Державне управління. Електронний вісник. – Випуск № 39. – Серпень 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://e-journal.zpa.mzu.ru/uploadz/veznik/2013/vipuzk_39_avguzt_2013_g/gozudarstvennoe_regionalnoe_i_munizipalnoe_upravlenie/kryvacuk.pdf
63. Управління соціальним та гуманітарним розвитком: навч. посіб. / [В.А. Скуратівський, В.П. Трощинський, Є.М. Лібанова та ін.]; за заг. ред. В.А. Скуратівського, В.П. Трощинського: у 2 год. – К.: НАДУ, 2009. – Ч. 1. – 456 с.
64. Волков А.В. Роль НКО у реалізації регіональної політики на користь сімей із дітьми / А.В. Волків. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://p4ec.ru/ru/030413-v-.html>

65. Батанов О. В. Територіальна громада – основа місцевого самоврядування в Україні : монографія / О. В. Батанов. – К., 2001. -260 с.
66. Капська А.Й., Олексюк Н.С., Калаур С.М., Фалинська З.З. Соціально-педагогічна робота з проблемними сім'ями: посібник. Тернопіль: Астон, 2010. 304 с.
67. Березін О.В., Безпарточний М.Г., Нікілева Л.О. Механізми формування та методологія розвитку закладів і підприємств соціального обслуговування. Полтава: Інтер Графіка, 2013. – 210 с.
68. Анселен Ж. Франція: соціальні послуги / Соціальна робота в Україні: теорія і практика. – 2013. —№ 1—2. С. 204—219. Bundessozialhilfegesetz in der Fassung der Bekanntmachung vom 23. März 1994 (BGBl. I 3. 646, 2975), zuletzt geändert durch Art. 4 des Gesetzes zur Familienförderung vom 22. Dezember 1999 (BGBl. I 3. 2552). URL: <http://www.gesetzeweb.de/BZHG.html>
69. Боде И. Німеччина: соціальні послуги // Соціальна робота в Україні: теорія практика. – 2013. – № 1—2. – С. 220—226.
70. Німеччина. XXI століття / від. ред.: В.Б. Белов // Світ. 2009.
71. Позитивний досвід надання соціальних послуг у країнах Південно-Східної Європи. Субрегіональне бюро URL: http://www.ilo.org/public/rus/zian/region/eurpro/mozcow/info/publ/rus_zocserv_delivery_part.pdf Carers (Recognition and services) Act 1995. URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1995/12/contents>
72. National Carers strategy. URL: <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/+www.dh.gov.uk/en/>
73. Social Care/Deliveringadultsocialcare/Carers/ NewDealfor Carers/index.htm Carers and Disabled Children Act 2000. URL: http://en.wikipedia.org/wiki/Carers_and_Disabled_Children_Act_2000
74. Хомченко О. Е. Реализация комплексной системы мер социальной защиты и социальных услуг в Италии. Вестник РУДН. Серия «Юридические науки». – 2013. – № 1. – С. 91—100.

75. La Costituzione della Repubblica Italiana del 22.12.1947 / Gazzetta Ufficiale della Repubblica Italiana. 1947. № 298. URL: <http://www.quirinale.it/qrnw/statico/costituzione/pdf/costituzione.pdf>
76. Legge del 08.11.2000 № 328 «Legge quadro per la realizzazione del sistema integrato di interventi e servizi sociali» / Gazzetta Ufficiale. 2000. № 265. URL: <http://www.camera.it/parlam/leggi/003281.htm>
77. Кашуба М.С. Деякі проблеми сучасних брачно-семейних відносин у країнах Європи. Белград: Етнографічний інститут АНУ, 1997. – 8 с.
78. Про становище багатодітних сімей у країнах ЄС. URL: <http://bukviche.com/pro-ztanovyche-bahatoditnych-zimej>
79. Weigel, H. G. Dritter Sektor // Wörterbuch Soziale Arbeit / Kreft/Mielenz. Weinheim/München: Juventa Verlag, 2008. – S. 211—213.
80. Jordan E. Kinder – und Jugendhilfe: Einführung in Geschichte und Handlungsfelder, Organisationsformen und gesellschaftliche Problemlagen / E. Jordan. – Weinheim/ München: Juventa Verlag, 2005. 344 S
81. Bundesministerium für Familien, Senioren, Frauen und Jugend. Kinder – und Jugendhilfe. Achte Buch Sozialgesetz Buch. Berlin, 2009. 139 S. URL: http://www.bmf3fj.de/RedaktionBMF3FJ/Broschueren/stelle/PdfAnlagen/Kinder_20und_20Jugendhilfegesetz_20_203GB_20VIII,property=pdf,bereich=bmf3fj,sprache=de,rwb=true.pdf>schleicher,
82. H. Familie und Recht: Kindschaftsrecht, Jugendhilferecht, Jugendschtrafrecht, Ehe und Scheidungsrecht / Hans Schleicher. Köln: Fortis Verlag, 2003. – 459 с.
83. Seithe, M. Hilfen zur Erziehung // Handbuch Familie / Ecarius, J. Weinheim: V3 Verlag für Sozialwissenschaften, 2007. – S. 568—592.
84. Galuzke, M. Müller, C.W. Handlungsformen in der Sozialen Arbeit. Geschichte und Entwicklung // Grundriss soziale Arbeit: ein einführendes Handbuch / Thole, W. Wiesbaden: V3 Verlag 2005, S. 485—508.
85. Schattner, H. Sozialpädagogische Familienhilfe // Handbuch Familie / Ecarius, J. – Weinheim: V3 Verlag für Sozialwissenschaften, 2007. – S. 593—613.

86. Войтенкова Г.Ф., Лебедева Е.Г. Социальная поддержка семей с детьми в США. Народонаселение. 2007. № 4. – С. 94—106.
87. Portail de gouvernement. URL: <http://www.gouvernement.fr>
88. Конституція України – 254к/96-ВР, чинний, поточна редакція – Редакція від 01.01.2020, підстава – 27-ІХ.
89. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII
90. Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року № 2402-III
91. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року № 2947-III
92. Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» від 21 червня 2001 року № 2558-III
93. Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24 січня 1995 року від N 20/95-ВР
94. Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13.01.2005 № 2342-IV
95. Постанова Кабінету Міністрів України «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини» від 24.09.2008 № 866
96. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей» від 08.10.2008 № 905
97. Конвенція «Про права дитини», схвалена резолюцією 44 сесії Генеральної Асамблеї ООН від 20.11.1989 р. N 44/25, ратифікована Постановою Верховної Ради України від 27.02.1991 р. N 789-XII
98. Постанова Кабінету Міністрів України «Про Довгострокову програму поліпшення становища жінок, сім'ї, охорони материнства і дитинства» від 28 липня 1992 р. N 431
99. Постанова Верховної Ради України «Про Концепцію державної сімейної політики» від 17.09.1999 N 1063-XIV

100. Сирота И. М. Право соціального забезпечення в Україні / И. М. Сирота. – Х. : Одиссей, 2004. – 384 с.
101. Кузьмін В. В. Теоретичний аналіз проблеми інтеграції у суспільства дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: соціально-психологічний аспект / В. В. Кузьмін [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://journal3.uran.ua/apppfo>.
102. Анселен Ж. Франція: соціальні послуги / Соціальна робота в Україні: теорія і практика. – 2013. – № 1—2. С. 204—219.
103. Кашуба М.С. Деякі проблеми сучасних шлюбно-сімейних відносин в країнах Європи. Белград: Етнографічний інститут САНУ, 1997. – 8 с.
104. Стан та перспективи соціальної безпеки в Україні: експертні оцінки [Текст]: монографія / О. Ф. Новікова, О. Г. Сидорчук, О. В. Панькова [та ін.] / Львівський регіональний інститут державного управління НАДУ; НАН України? Інститут економіки промисловості . – К. ; Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2018. – 184 с. – ISBN 978-617-644-037-6.
105. Portail de gouvernement. URL: <http://www.gouvernement.fr>
106. Войтенкова Г.Ф., Лебедева Е.Г. Соціальна підтримка сімей з дітьми в США. Народонаселення. 2007. № 4. – С. 94—106.
107. Інтернет ресурс – Режим доступу : <http://zirotzty.net/ua/>
108. Інтернет ресурс – Режим доступу : <http://changeonelife.ua/ua>
109. Інтернет ресурс – Режим доступу : <http://patronat.in.ua>
110. Інтернет ресурс-Режим доступу <http://ззд.dn.gov.ua/preventionzocial-orphanage/>
111. Інтернет ресурс – Режим доступу : <http://www.mзр.gov.ua/new3/15560.html>
112. Інтернет ресурс-Режим доступу http://www.lvivacademy.com/download_2018/ztan.pdf
113. Інтернет ресурс – Режим доступу : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1>

ДОДАТКИ

Додаток А

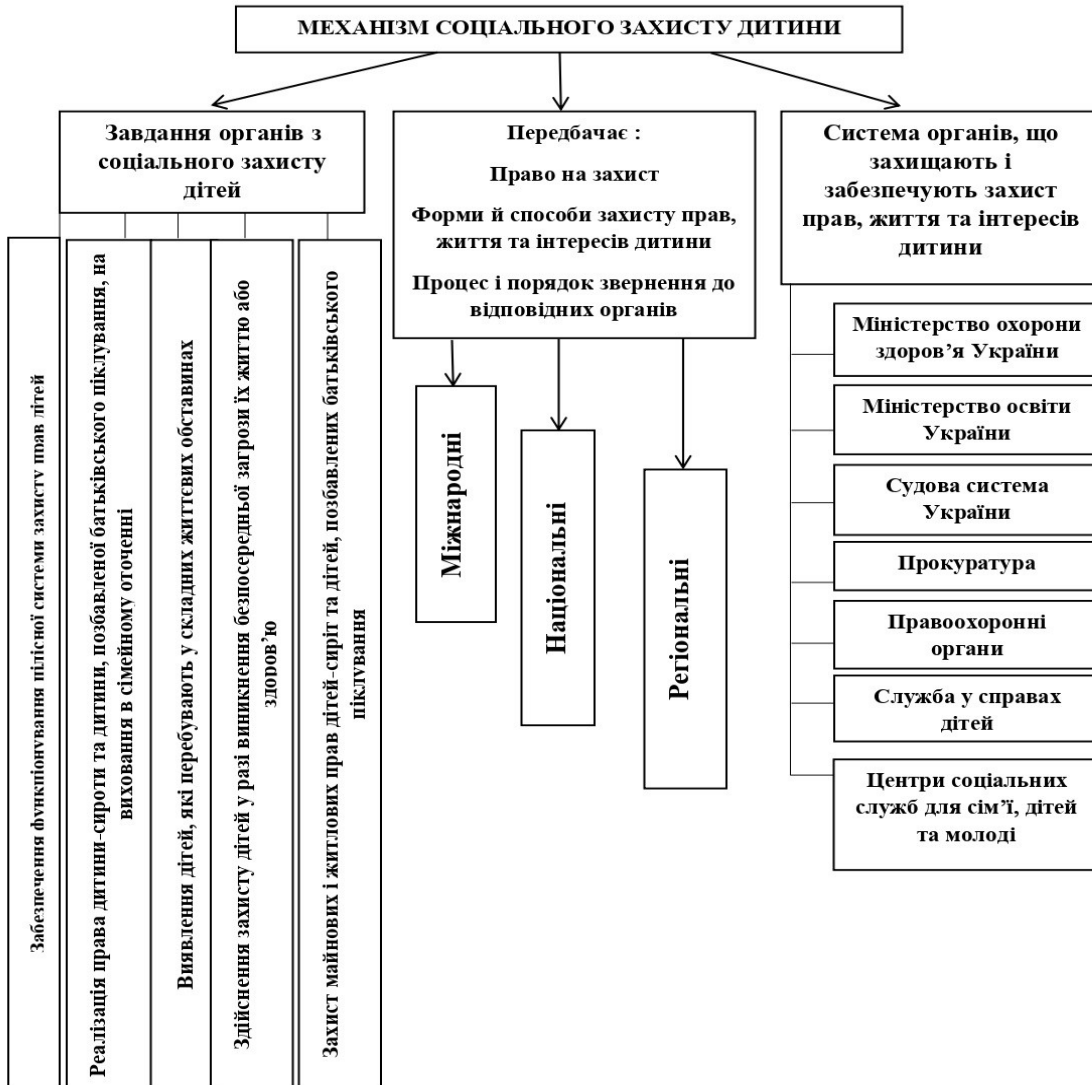
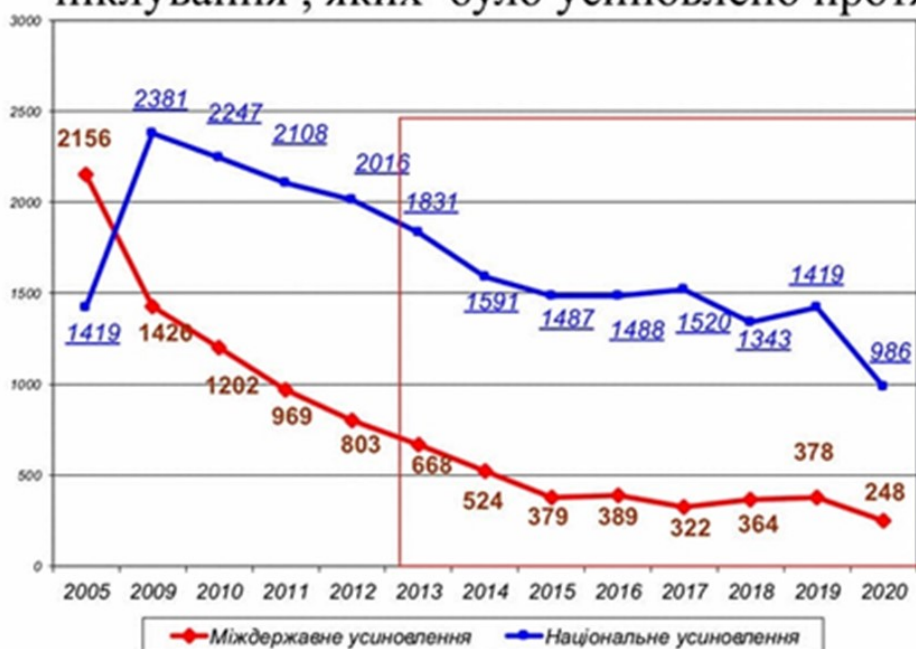

Рис.1 Механізм соціального захисту дитини в Україні

Кількість дітей-сиріт та позбавлених батьківського піклування, яких було усиновлено протягом року

Міністерство освіти і науки України
 Департамент освіти і науки Полтавської обласної державної адміністрації
 Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського

№ 05338

СЕРТИФІКАТ

засвідчує, що

Азізов Рустам Расулджанович

Взяв участь у обласному семінарі-практикумі "Соціально-педагогічний патронаж дітей з сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах" (онлайн)

Кількість годин: 6 год.

Досягнуті результати:

- підвищено професійні компетентності з питань здійснення соціально-педагогічного патронажу;
- підвищено рівень знань про нормативно-правові акти з питань забезпечення прав дітей та взаємодії суб'єктів соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах;
- удосконалено окремі загальні компетентності, що впливають на ефективну взаємодію між учасниками освітнього процесу: етична, лідерська, цифрова

Директор Віталій Зелюк

Реєстраційний № 5338 від 22.04.2021

ДОВІДКА

**про впровадження результатів магістерського дослідження за темою
«ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ НАДАННЯ ПОСЛУГ ІЗ ЗАХИСТУ
ПРАВ ДІТЕЙ», розроблену студентом магістратури спеціальності
«Публічне управління та адміністрування» Національного університету
«Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»
Азізовим Рустамом Расулджановичем у діяльність**

*Служби у справах дітей виконавчого комітету Шевченківської районної у
місті Полтаві ради*

Матеріали магістерської роботи Азізова Р.Р. на тему «Державна політика у сфері надання послуг із захисту прав дітей» використані в роботі Служби у справах дітей виконавчого комітету Шевченківської районної у місті Полтаві ради, зокрема при розробці пропозицій щодо вдосконалення нормативно-правового, організаційно-структурного забезпечення та соціального прав та інтересів дітей. Представлені пропозиції, отримані на основі проведеного дослідження, характеризуються необхідним теоретичним й методологічним рівнем та практичною значимістю і можуть бути використані при подальшому вдосконаленні організаційно-структурного забезпечення соціального захисту прав та інтересів дітей.

Начальник служби у справах дітей

Полтавської обласної

державної адміністрації

Фоменко І.О.

« _____ » _____ 20 _____ р.

М.П.

РЕЦЕНЗІЯ

на дипломну магістерську роботу на тему «ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ НАДАННЯ ПОСЛУГ ІЗ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ» розроблену студентом магістратури спеціальності «Публічне управління та адміністрування» Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Азізовим Рустамом Расулджановичем

Досліджуючи процес формування та реалізації державної політики в сфері захисту прав та благополуччя дітей, можемо засвідчити про значний поступ за роки незалежності України у вирішенні питань соціального захисту дітей: ратифіковано низку міжнародних нормативно-правових актів, прийнято системовизначальні вітчизняні закони та інші правові документи, вивчається та застосовується кращий закордонний досвід розвинутих країн світу в побудові сучасної національної системи охорони дитинства тощо.

Разом з тим, наявність законодавчої бази з питань захисту прав дітей, не означає ефективність реалізації положень вітчизняного законодавства. Навпаки, практика діяльності дитячого омбудсмена свідчить про численні факти порушень прав дітей. Зокрема, аналіз звернень до Уповноваженого Президента України з прав дитини виявив зростаючу потребу в правовому захисті та охороні дитинства, серед яких найбільш типовими були: захист житлових і майнових прав дітей; захист прав дітей-сиріт та дітей з багатодітних родин, неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом; захист від насильства над дітьми; від загрози життю й здоров'ю дітей, які перебувають у зоні військового конфлікту; розв'язання конфліктів між батьками щодо місця проживання дитини; скарги на дії або бездіяльність місцевих органів влади тощо. Отже, характерним для України підходом щодо захисту дітей залишається виявлення зовнішніх, очевидних аспектів правових явищ без проникнення у внутрішні сутнісні сторони та зв'язки, через що залишається недієвою практика застосування положень законодавства.

Перманентні зміни функцій, повноважень і підпорядкування органів державної влади, відповідальних за захист прав і благополуччя дітей, не сприяють підвищенню ефективності державної політики у цій сфері. Потребує посиленої уваги стан реалізації прав дітей з категорії внутрішньо переміщених осіб, дітей учасників АТО, які загинули або стали непрацездатними.

В українському законодавстві санкції за порушення прав дітей зібрані у Сімейному, Кримінальному та Цивільному кодексах, проте частина порушень статистично не обліковуються, що свідчить про відсутність механізмів реагування на порушення, тому детального аналізу потребують державні механізми захисту прав дитини. Також важливо проводити щорічні статистичні перевірки кількості дітей-сиріт, дітей, залишених без батьківського піклування, неблагополучних сімей, в яких виховуються діти, щоб у подальшому своєчасно вживати заходи щодо покращення становища цих дітей задля спільного благополуччя.

В умовах децентралізації влади варто розробити методикку визначення оптимального числа служб у справах дітей, соціальних служб з надання соціальних послуг сім'ям з дітьми на місцевому рівні, чисельності працюючих у цих інституціях. Сьогоднішня тенденція щодо їх скорочення заради начебто економії фінансових ресурсів може призвести до значного, а можливо й незворотнього погіршення показників охорони дитинства в цілому.

Начальник служби у справах дітей

Полтавської обласної

державної адміністрації

дата

Фоменко І.О.